

პლატონი

სოკრატეს აპოლოგია

თარგმანი ძველბერძნულიდან პეტრე ქავთარაძისა

პლატონი

(427-347)

პლატონი ათენის არისტოკრატიული ოჯახიდან იყო, მისი ნამდვილი სახელი არისტოტელეა, მაგრამ, როგორც დიოგენე ლაერტელი გვაუწყებს, მას შეარქვეს პლატონი მკერდის სიგანივრის გამო (ბერძნული სიტყვა პლატუს - განიერს ნიშნავს).

პლატონი მტრულად იყო განწყობილი ათენის დემოკრატიისადმი. იგი სოკრატეს უპირველეს მოწაფედ ითვლებოდა და სოკრატეს დასჯამ კიდევ უფრო გაამწვავა პლატონის გაშმაგება დემოკრატიული ათენის მიმართ. მისი მასწავლებლის სოკრატეს სიკვდილის შემდეგ მან დასტოვა ქალაქი ათენი და მეგარაში გადავიდა. ათენიდან წასვლის შემდეგ იგი მოგზაურობდა სხვადასხვა ქვეყანაში და რამდენიმე წელი დიონისე სირაკუზელის კარზე გაატარა, ვითარცა მისი ნათესავის დიონის აღმზრდელმა. პლატონი ცდილობდა დიონისე სირაკუზელისათვის ჩაეგონებინა - გამხდარიყო ფილოსოფოსი მმართველი, მაგრამ საშინლად მოტყუვდა პლატონი. დიონისემ იგი უპატიოდ გააძევა სირაკუზიდან, ხოლო მისმა კაცებმა პლატონი მონად გაჰყიდეს ეგინას. მონობიდან პლატონი მისმა მეგობრებმა იხსნეს და უკვე 387 წლიდან პლატონი ოცი წლის განმავლობაში (367 წლამდე) ხელმძღვანელობდა ფილოსოფიურ სკოლას, რომელსაც «აკადემია» შეერქვა (აკადემია - ეწოდებოდა ათენის მითიური გმირის აკადემოსის სახელის გამო, რადგან პლატონის სკოლა ამ გმირის სამარის მახლობლად იმყოფებოდა).

პლატონი იდეალისტური ფილოსოფიის მამამთავრად ითვლება. მისი აზრით, ამქვეყნიური მოვლენები წარმავალი და

ცვალებადია, ისინი წარმოადგენენ მხოლოდ გამოშუქებას იმ მარადიული აბსოლუტური «იდეისა», რომელიც დამახინჯებულია მათი მატერიალ განსახიერების შედეგად, უმაღლესი იდეა, ნეტარების იდეა, არის ღვთაება. ადამიანი უნდა ცდილობდეს მიემსგავსოს ღვთაებას.

პლატონის ფილოსოფიური მოძღვრება წარმოდგენილია დიალოგის სახით. მის ფილოსოფიურ დიალოგებში განსაკუთრებით ძლიერია მხატვრული მხარე. მასში გვხვდება ბუნების აღწერაც კი. გარდა ამისა, დიალოგებში გამოყენებულია ლირიკული ადგილები და იუმორიც.

პლატონის სტილი მხატვრულია, ზოგჯერ განგებ გაბუნდოვანებულიც. იგი შემკულია იუმორითა და მახვილგონიერი გამოთქმებით. ამიტომაც პლატონი ბერძნული მხატვრული პროზის უდიდეს ოსტატად ითვლება.

თუმცა პლატონის მიერ წამოყენებული პრობლემები იდეალისტურად, მეტაფიზიკურად არის ახსნილი, მიუხედავად ამისა, მათ უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ, რადგან მათში გვხვდება მეტად ღრმა და მდიდარი აზრები და დაკვირვებანი.

წიგნში შესულია პეტრე ქავთარაძის ნათარგმნი პლატონის ორი ნაწარმოები, «სოკრატეს აპოლოგია» და ერთი დიალოგი «კრიტონი». ორივე ეს ნაწარმოები ეხება პლატონის მასწავლებლის სოკრატეს გასამართლებისა და დასჯის ამბავს. თარგმანს დართული აქვს მთარგმნელის განმარტებანი.

პირველად ეს თარგმანები დაიბეჭდა კრებულ «არიფიონში» 1925 წელს.

სოკრატეს ცხოვრება

სოკრატე დაიბადა ქალაქ ათენში 469 წელს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. იგი უბრალო ხალხის შვილი იყო. მისი სიჭაბუკე დაემთხვა ათენის გაძლიერებისა და აყვავების ხანას. სპარსეთ-საბერძნეთის ომის შედეგად ესოდენ გაძლიერებული ქალაქი ათენი ცნობილი მეთაურის პერიკლეს ხელში აღწევს განვითარების უმაღლეს მწვერვალს და თვითონ პერიკლეს თქმისა არ იყოს, იგი «მთელი საბერძნეთის განათლების აკვნად» იქცა. ამ დროს შეიმკო ქალაქი ათენი შესანიშნავი

ნაგებობებით, რომელთაგან პირველ ყოვლისა აკროპოლისი უნდა აღინიშნოს. ამ დროს განვითარდა ქალაქ ათენში თეატრალური ხელოვნება, ფილოსოფია და სხვა, ასე რომ, ვიმეორებთ, ქალაქი ათენი მთელი ელადის სულიერ ცენტრად იქცა.

ათენში თავს იყრიდნენ იმ დროს საბერძნეთის საუკეთესო ფილოსოფოსები. მაგალითად, გორგია ლეონტინელი, განთქმული როგორც მჭევრმეტყველებისა და ფილოსოფიის მასწავლებელი. იგი მეთაურობდა ფილოსოფოსთა იმ სკოლას, რომელსაც სოფისტებს უწოდებდნენ. გორგია ფილოსოფოს პროტოგორესთან ერთად, უქადაგებდა ახალგაზრდებს მოქალაქეობრივი მოვალეობის წმინდად შესრულებას. ადამიანის მიზანი უნდა ყოფილიყო, მაშინდელი ტერმინით რომ ვთქვათ, კალოკაგათია - მოქალაქეობრივი სათნოება, მოქალაქეობრივი ვალის პირნათლად და წამატებით შესრულება.

სოკრატე ათენის მაშინდელ ცხოვრებაში უშუალო მონაწილეობას ღებულობდა, მაგრამ ეს მონაწილეობა რამდენადმე თავისებური იყო. მიადგებოდა იგი რომელსამე ცნობილ პირს, ფილოსოფოსს, ხელოვანსა თუ საზოგადო მოღვაწეს და პაექრობას გაუმართავდა ხოლმე. მისი პაექრობა უფრო მეტად გამოცდას ემსგავსებოდა. იგი საკითხებს უსვამდა თავის მოწინააღმდეგეს, თვითონაც პასუხობდა მოპაექრის მიერ დასმულ კითხვებზე, და ბოლოს, რაკი სოკრატეს კამათში მაშინდელ ათენში ტოლი არ ჰყავდა, ყველას ადვილად ამარცხებდა. ამ გამოცდასა თუ პაექრობას დიდძალი ხალხი ესწრებოდა. ყველანი მშიერი მგლებივით შესცქეროდნენ სოკრატეს, როდესაც იგი შეუბრალებლად აცამტვერებდა მისი მოწინააღმდეგის მიერ გაცემულ პასუხებს და უვიცობაში იჭერდა მას. ასეთმა პრაქტიკამ მსმენელთა ინტერესი სოკრატეს «გამოცდებისადმი» მეტისმეტად გააძლიერა, ხოლო მოწინააღმდეგეთა შეუბრალებლად მხილებამ და საკითხებში გამუდმებულმა ჩაჭრამ თუ ერთი მხრივ დიდი პოპულარობა მოუპოვა სოკრატეს, მეორე მხრივ მის მიერ ჩაჭრამ შერცხვენილ მოპაექრეთა დიდი გაბოროტება გამოიწვია. სოკრატეს გაუჩნდა თავდავიწყებული მომხრეები და გაუჩნდა დაუძინებელი მტრებიც.

სოკრატეს პოპულარობას ხელი შეუწყო აგრეთვე იმ

გარემოებამ, რომ იგი არაფერში არ ზოგავდა მოწინააღმდეგეს, არ აპატიებდა მას არც იოტის ოდენა უმართლობასა თუ სიყალბეს, ჩადენილს საზოგადოებრივსა თუ კერძოდ მის პირად ცხოვრებაშიც კი. ეს შეუზღუებლობა გამოწვეული იყო ჭეშმარიტების დაუცხრომელი ძიებით.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოება, რომელმაც აგრეთვე ხელი შეუწყო მის პოპულარობას. სოკრატე ამ პაექრობაში ფულს არ იღებდა. ეს უანგარობა და უაღრესი პრინციპულობა, რომლითაც გამსჭვალული იყო მისი პაექრობანი, მას ბევრ მტერთან ერთად ბევრ მოყვარესა და მიმდევარსაც სძენდა ხოლმე. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სოკრატე არ ატარებდა ჩვეულებრივ გაკვეთილებს, რომლებითაც მაშინ სოფისტები დიდძალ ქონებას იძენდნენ, რადგან მეტად დიდ ჯილდოს ღებულობდნენ თავისი მოწაფეებისაგან. არაფერი ამგვარი არ ახასიათებდა სოკრატეს. ამიტომაც იყო, რომ იგი მეტისმეტად ღარიბად ცხოვრობდა. ცოლ-შვილს ძლიერ გვიან მოეკიდა, ასე რომ, როდესაც მას, 70 წლისას, სიკვდილი მიუსაჯეს, აქაოდა ახალგაზრდობას უდმერთობის მოძღვრებით რყვნიო, მას მცირეწლოვანი შვილები დარჩენია.

სოკრატე მთელ დღეებს გარეთ - ქუჩასა და მოედნებზე ატარებდა, მისი მრავალრიცხოვანი მოწაფეებითა და მიმდევრებით გარშემორტყმული იმის მოლოდინში, აბა თუ მოპაექრეს ვისმე შეხვდებოდა. თუ ასეთი მოპაექრე არა ჩანდა, მაშინ თვითონ მოწაფეები სვამდნენ ხოლმე საკითხებს და სოკრატეც დიდის ხალისით პასუხობდა მათ.

სოკრატე არ ეძებდა რაიმე სახელმწიფო თანამდებობას და კმაყოფილდებოდა იმ მოვალეობის მოხდით, რომელიც მას ვითარცა მოქალაქეს ეკისრებოდა. იგი ყოფილა ჯარისკაცად (432 და 429 წლებში პოტიდეაში, 424 წელს დელოსში, 422 წელს ამფიპოლისში), ყოფილა იგი აგრეთვე სასამართლოს წევრიც.

სოკრატეს მოწიფულობა დაემთხვა იმ დიდ უბედურებას, რომელიც პელოპონესის ომმა (531-404) თავს დაატეხა ათენს. ამ ომმა დაუდვა საზღვარი ქალაქ ათენის კეთილდღეობას, ამ ომმა შესწყვიტა ათენის წინსვლა ხელოვნების, განათებისა და სხვადასხვა დარგში.

სოკრატეს პროცესი

პელოპონესის ომის დამთავრების შემდეგ კვლავ აღსდგა ათენის დემოკრატიული წყობილება, მაგრამ სახელმწიფო დიდად შევიწროებული იყო. ამიტომ ბუნებრივია, რომ მისი მესვეურები ცდილობდნენ, როგორმე თავი დაეღწიათ იმ კრიზისისაგან, რომელშიაც ქალაქი ჩავარდა დამამცირებელი მარცხისა და ომით მიყენებული აუნაზღაურებელი მატერიალური ზარალის შედეგად. სახელმწიფოს მესვეურები ფიქრობდნენ, რომ საჭირო იყო ქალაქის გამოჯანმრთელება, ძველი, საუკეთესო მოქალაქეობრივი ღირსებისა და შეგნების კვლავაც აღდგენა. იმთავითვე ითვლებოდა, რომ სოფისტები რყვნიან ახალგაზრდობას. სოფისტებისაგან იმჟამად აღარავინ იყო ცოცხალი. დარჩა მხოლოდ სოკრატე და ამას ხომ სოფისტებივით საჯარო პაექრობათა გამართვა ჰქონდა ჩვეულებად. ამიტომ არავინ შესულა იმის გარჩევაში, იყო თუ არა სოფისტი სოკრატე, საკმარისად მიიჩნიეს მისი სოფისტებისეზური პაექრობის ხერხები, რომ ერთხელ და სამუდამოდ საზღვარი დაედვათ იმ ტრადიციისათვის, რომელიც სოფისტებიდან მოდიოდა და მაშინდელი მესვეურების შეხედულებით სახელმწიფოს ვნებას აყენებდა. ამიტომ ბრალი დასდეს სოკრატეს, ვითომც იგი იმ ღმერთებს კი არა სცემს თაყვანს, რომელთა თაყვანისცემა ქალაქის მიერ ოდითგანვეა დადგენილი, არამედ ახალ ღმერთებს იგონებს და მათ თაყვანისცემად მოუწოდებს ახალგაზრდობასო. ამის საბუთი მართლაც ჰქონდათ მის ბრალმდებლებს; სოკრატე, როგორც დიდი მოაზროვნე, ვერ ირწმუნებდა იმ სახის ღვთაებას, რომელიც ტრადიციით იყო გამტკიცებული. სოკრატეს ღვთაება უსხეულო რამ უნდა ყოფილიყო. მას შემოდებული ჰქონდა ასეთი ღვთაების სახელი დაიმონური, რომლისაგანაც მას მხოლოდ იდუმალი ხმა ესმოდა.

სოკრატეს ბრალმდებელნი იყვნენ მელეტოსი, ანიტოსი და ლიკონი. საქმე ხუთასთა სამსჯავროს წინაშე ირჩეოდა.

თავისი ბრალდების შესახებ სოკრატე ლაპარაკობდა, როგორც საკუთარ სიმართლეში თავდაჯერებულ და ღირსეულ ადამიანს შეეფერებოდა. იგი მსაჯულებისაგან შეწყალებას სრულიად არ ითხოვდა, ასეთი თხოვნა ხომ ჩვეულებად ჰქონდათ ბრალდებულებს. მიუხედავად ამისა, ხმები თითქმის შუაზე გაიყო (სულ მთლად შუაზე რომ გაყოფილიყო ხმები, მაშინ

სოკრატე გამართლებული აღმოჩნდებოდა, მხოლოდ 30 ხმით გადააჭარბა სიკვდილის მსჯავრის მომხრეთა ხმამ). შესაძლებელი იყო ფულადი შესატანით დაემოშმინებია მის წინააღმდეგ ამხედრებულნი, მაგრამ აქაც არ დასთმო სოკრატემ, თვითონ მას არაფერი გააჩნდა, ხოლო ის, რაც მეგობრებს შეასახელა (მხოლოდ 30 მინი), საკმარისი არ აღმოჩნდა. გარდა ამისა, მეორე კენჭისყრის წინ მან იქეთ დასდო სახელმწიფოს ბრალი და თავის სიმართლესა და ქვეყნისათვის დიდ საჭიროებაში სრულიად დარწმუნებულმა, სახელმწიფოს პრიტანეაში პატივისცემის (უფასო პურ-მარილი საპატიო თანამდებობის პირთათვის განკუთვნილი) დაკისრებაც კი მოუწოდოდა. ასეთმა გამოსვლამ მისი მოწინააღმდეგენი კიდევ უფრო გააშმაგა და 30 კაცის ნაცვლად კიდევ 50 კაცის ხმა დაემატა სიკვდილის განაჩენის მომხრეთა რიცხვს.

განაჩენის სისრულეში მოყვანამდე კიდევ ოცდაათი დღე იყო დარჩენილი - ვიდრე დელოსიდან მლოცველები დაბრუნდებოდნენ, სიკვდილის განაჩენის მოყვანა აკრძალული იყო, - ეს დრო სოკრატეს მეგობრებმა მოანდომეს მისი გაქცევისათვის მზადებას. ყველაფერი მოაწყეს ამისათვის, მაგრამ სოკრატემ გაქცევაზე კატეგორიული უარი განაცხადა და მეგობრებით გარშემორტყმულმა სულის უკვდავებაზე საუბარში დაცალა საწამლავიანი სასმისი.

სოკრატეს აპოლოგია

1 არ ვიცი, ათენელნო[1], ჩემმა ბრალმდებლებმა თქვენზედ როგორი შთაბეჭდილება მოახდინეს[2]. მე კი კინალამ ჩემი თავი დამავიწყეს, ისე ენამზიანად ლაპარაკობდნენ, თუმცა, უნდა მოგახსენოთ, არავითარი სიმართლე მათ თქვენთვის არ უთქვამთ. იმ უამრავს ტყუილში, რაც მათ წამოროშეს, განსაკუთრებით ერთმა გამაკვირვა - თითქო თქვენ უნდა ფრთხილობდეთ, რომ არ გაგაბრიყვოთ, ვინაიდან მე ვითომ მშვენიერმოუბარი ვარ. უდიდეს ურცხვობად მე ის მიმაჩნია, რომ მათ არ ენამუსებათ, რომ მათი ტყუილი ჩემგნით მყისვე საქმით იქნება გამოაშკარავებული, რა წამსაც აღმოჩნდება, რომ მე სრულიად არა ვარ დახელოვნებული ენამჭევრობაში, უკეთ ამათ ენამჭევრად მართლის მთქმელი არ მიაჩნიათ. თუ

მართლა ასე ფიქრობენ, შემიძლია დავეთანხმო, რომ რიტორი ვარ, მაგრამ არა მათი ყაიდისა. ამათ, გეუბნებით, სიმართლე თითქმის სრულიად არ უთქვამსო. ჩემგან კი თქვენ მხოლოდ სიმართლეს გაიგებთ. მაგრამ ვფიცავ ზევსს, ათენელნო, ჩემგან თქვენ გალამაზებულ სიტყვას ვერ გაიგონებთ, როგორიც იყო მათი სიტყვები, საქცევითა და ლექსით ნატიფად მორთულ-მოკაზმული, - თქვენ გაიგონებთ სადა სიტყვას მარტივი ლექსით შეზავებულს. მე ხომ მწამს, რომ სიმართლეა რასაც ვამბობ, და არც შემშვენიის, რასაკვირველია, მოქალაქენო, ჩემი ასაკის კაცი[3] თქვენს წინაშე, ვითარცა ჭაბუკი, შეკოწიწებული სიტყვით გამოვიდეს. მაგრამ, ათენელნო, ერთსა გთხოვთ ძალიან და გვედრებით: თუ გაიგონოთ, რომ თავს იმავე საბუთით ვიცავ, როგორც მჩვევია მოედანზედ მეკერმეთა ტაბლებთან[4], სადაც ბევრს თქვენგანს მოუსმენია ჩემთვის და სხვაგან, ნუ გაგიკვირდებათ და მის გამო ნუ ახმაურდებით[5]. საქმე ის არის, რომ სამოცდაათი წლის კაცი დღეს პირველად გამოვდივარ სამსჯავროს წინაშე და ამიტომ აქაური წესი პაექრობისა ჩემთვის სრულიად უცხოა. უცხოელი რომ ვყოფილიყავი და იმ ენით და სიტყვის იმ საქცევით მელაპარაკნა, რომელიც თანშეზრდილი მექნებოდა, ხომ უეჭველად მაპატიებდით და აი მსგავსად ამისა ამჟამადაც, როგორც მგონია, სამართლიანობასა გთხოვთ - ნება დამრთეთ ჩემი წესისამებრ ვილაპარაკო - უარესი იქნება ის, თუ უკეთესი, - თქვენ მხოლოდ გულისხმაჰყავით, სიმართლეს ვამბობ თუ არა. მსაჯულის ღირსება აი, სწორედ ამაში მდგომარეობს, რიტორის ღირსება კი სიმართლის თქმაა.

2. სამართლიანი იქნება, ათენელნო, თუ თავდაცვისას უწინდელ ცრუ ბრალდებას და პირვანდელ მბრალდებელთ შევებრძოლები, მერე კი - შემდეგი დროის ბრალდებას და შემდეგდროინდელ ბრალმდებელთ, ვინაიდგან თქვენს წინაშე მრავალი წლის სივრცეზე ბევრი ჩემი მბრალმდებელი ყოფილა და არც ერთს სიმართლე არ უთქვამს, და მათი უფრო მეშინია, ვიდრე ანიტოსისა და მის თანამოაზრეთა[6] თუმცა ესენიც საშიშარნი არიან, მაგრამ ისინი, მსაჯულნო, უფრო საშიშარნი არიან. ბევრი თქვენგანი მათ ყმაწვილობაშივე მიიმხრეს, ცილს რომ მწამებდნენ და გარწმუნებდნენ, რომ არის ვინმე სოკრატი, ბრძენი კაცი[7], რომელიც იკვლევს და იძიებს ცისიერ მოვლენებს და ყველაფერს, რაც მიწის ქვეშ არის[8] და უმართლო საქმეს მართალ საქმედ ასალებსო[9]. აი, ესენი არიან,

ათენელნო, ჩემი ის საშინელი ბრალმდებელნი, ასეთი ხმა რომ გამივრცელეს, ვინაიდან მათი მსმენელნი ფიქრობენ, რომ ვინც ყველა ამას იკვლევს, მას ღმერთები არ სწამს, ასეთ ბრალმდებელთა რიცხვი დიდია, და ამას გეუბნებოდნენ მაშინ, როდესაც ზოგი თქვენგანი ჭაბუკი იყო, ზოგიც შეიძლება სულ ბავშვი და თქვენ სულ ადვილად შეგეძლოთ დაგეჯერებინათ მათთვის. ბრალს მდებდნენ ზურგს უკან და მე დამცველი არავინ მყავდა. მაგრამ ყველაზედ უდიდესი შეუსაბამობა ის არის, რომ მე არ შემიძლია ვიცოდე მათი ვინაობა[10], გარდა იმისა თუ მათ შორის კომედიოგრაფი აღმოჩნდება ვინმე. ხოლო ის ბრალმდებელნი, რომელნიც ჩემდამი შურით და მძულვარებით გამსჭვალულნი არიან, თქვენც ასევე გარწმუნებდნენ, აგრეთვე ისინიც, რომელნიც თვით დარწმუნებულნი სხვასაც ამაზედ აჯერებდნენ, - ეს ბრალმდებელნი ყველაზედ უფრო მიუწვდომელნი არიან ჩემთვის, ვინაიდან შეუძლებელია ვინმე მათგანი აქ გამოიწვიო და ამხილო, და იძულებული ხარ თავდაცვისათვის მათ, ვითარცა აჩრდილებს ებრძოლო და ამხილო, როცა პასუხს არავინ გაძლევს. ამიტომ დამეთანხმეთ თქვენც, რომ, როგორც მოგახსენეთ, მე ორი ჯურის ბრალმდებლები მყავს: ერთნი ისინი არიან, ვინც სწორედ ეხლა გამოილაშქრა ბრალდებით ჩემს წინააღმდეგ, მეორენი კი ისინი, ვინც დიდი ხანია ბრალსა მდებს და ვინც უკვე მოვიხსენე, და აღიარეთ, რომ თავდაპირველად თავი ამათგან უნდა დავიცვა, ვინაიდგან თქვენც მათი ბრალდება უფრო ადრე გაქვსთ გაგონილი, ბრალდება უფრო მძიმე, ვიდრე ამ უკანასკნელთა ბრალდებაა.

მაშ ეგრე, ათენელნო, მე, ამნაირად უნდა დავიცვა თავი და შევეცადო ესოდენ მცირე ხნის განმავლობაში[11] აღმოვფხვრა თქვენს გულში ცუდი აზრი, რომელიც დიდი ხანია შეგითვისებიათ. მოწადინებული ვარ, რომ ეს ასე მოხდეს, თუ ეს რაოდენადმე თქვენთვისაც და ჩემთვისაც უმჯობესი იქნება, და რომ ჩემი თავის მართლების საქმე წარმატებით შევასრულო. მაგრამ, ვფიქრობ, ეს გამიძნელებს და ჩემთვის საიდუმლო სრულიად არ არის, თუ როგორაა საქმე. დე, მოხდეს ის, რაც ნებავს ღვთაებას, კანონს კი უნდა დავემორჩილო და თავიც უნდა ვიმართლო.

3. განვიხილოთ თავდაპირველად, რა ბრალდებაა ის ბრალდება, საიდანაც ჩემს შესახებ ცილი წარმოიშვა და რომლის მიხედვით მელეტოსმა ჩემზე ასეთი საჩივარი დაწერა. მაშ რას ამბობდნენ

ცილისმწამებელნი, ცილს რომ მწამებდნენ. ამისათვის საჭიროა მათი სანაცვლო ფიცის წიგნი[12] წავიკითხოთ, თითქოს სწორედ ისინი არიან ნამდვილი ბრალმძებელნი. სოკრატი სცოდავს იმით, რომ იკვლევს იმას, რაც დედამიწის ქვეშ და ზეცაში არის, გართულია უსარგებლო საქმეებში, უმართლო საქმეს მართალ საქმედ ასაღებს და სხვებსაც ამასვე ასწავლისო. ასეთია დაახლოებით ბრალდება. ყველაფერი ეს ხომ არისტოფანეს კომედიაშია[13]. თვით თქვენ გინახავთ, სადაც ვიღაც სოკრატი აქეთ-იქით მიმოჰქრის, ლაპარაკობს, ჰაერში დაფრინავს და სხვა ათასნაირ ჭორს მიჰქარავს, რაც მე სრულიად არ გამეგება. ამას იმისათვის კი არ ვამბობ, რომ ასეთი მეცნიერება დავამცირო, თუ ვინმე არის მით განსწავლული, და არც მინდა, რომ მელეტოსმა ესოდენ მძიმე ბრალი დამდვას[14], მაგრამ, მართლაც, ათენელნო, აქ მე რა შუა ვარ. ამის დასაჭემმარიტებლად თქვენ უმრავლესობას ვიმოწმებ და გთხოვთ ურთიერთშორის ახსნათ და განმარტოთ, ვისაც ოდესმე ჩემზე საუბარი მოგისმენიათ, - ასეთები კი თქვენში ბევრია, - მაშ, უთხარით ერთმანეთს, თქვენგან გაუგონია თუ არა ვისმე, რომ ამისთანა საგნებზე ოდესმე რამე მაინც მეთქვას. და აქედან თქვენ დაინახავთ, რომ ასეთივეა ყველაფერი ის, რასაც ჩემს შესახებ უმრავლესობა ამბობს.

4. მაგრამ ამის მსგავსი არაფერი ყოფილა და არც ის არის აგრეთვე მართალი, თუ ვისგანმე გაგიგონიათ, თითქოს მე ადამიანთა აღზრდას ვკისრულობ და ამისათვის ფულს ვღებულობ, თუმცა ჩემის აზრით მშვენიერია, თუ ვისმე ადამიანთა აღზრდის უნარი შესწევს, როგორც, მაგალითად, გორგია ლეონტინელს, პროდიკოს კეოსელს და ჰიპია ელედელს[15]. მათგან თითოეულს, მსაჯულნო, შეუძლია ქალაქ-ქალაქ იაროს დაეცადოს შეაგულიანოს ახალგაზრდანი, რომელთაც ნება აქვსთ თავიანთ თანამოქალაქეებთან, ვისთანაც მოისურვებენ, მუქთად ისწავლონ, რათა ამ უკანასკნელებთან კავშირი გასწყვიტონ, მას შეეთვისონ, სასყიდელი აძლიონ და გარდა ამისა, სართად კიდევ მადლობაც მიუძღვნან. არის კიდევ აქ მეორე ბრძენი კაცი პაროსიდგან, - გავიგე მისი აქ ყოფნა. შემთხვევით როგორღაც შევხვდი ერთ კაცს, რომელსაც სოფისტებისათვის მეტი ფული აქვს მიცემული, ვიდრე ყველა სხვას ერთად, - კალიას, ჰიპონიკეს ძეს[16]. და აი ვეკითხები მას - მას ორი ვაჟი ჰყავს: «კალია, შენი ორი ვაჟი რომ კვიცებად ან ხბოებად დაბადებულიყო, ჩვენ

მათთვის ისეთი ზედამხედველი უნდა მოგვეწვია და დაგვეჭირავებინა, რომელიც მათ ჯეროვანად განუვითარებდა კარგსა და კეთილ თვისებებს, და ის იქნებოდა ან მეჯინიბე ან გუთნის დედა. ეხლა კი, შენი ვაჟები, რომ ადამიანები არიან, მათ მასწავლებლად ვისი მოწვევა გაქვს განზრახული? ვინ არის ასეთი სანო საქმის მცოდნე, რომელმაც ისინი რიგიან ადამიანებად და მოქალაქეებად უნდა აღზარდოს? მგონია, რომ შენ, როგორც ვაჟების პატრონს, ეს მოფიქრებული გექნება, არის ვინმე თუ არა?» - ვეკითხები მე. «რასაკვირველია, არის», - მიპასუხა კალიამ. «ვინ არის-მეთქი, - ვეკითხები, - საიდან არის და რა ფასად ასწავლის?» - «ევენოს პაროსელი[17], სოკრატე, - მითხრა კალიამ, - ღებულობს ხუთ მინას»[18]. და მეც ქება შევასხი ევენოს, თუ მართლა ასეთი ოსტატობა იცის და ასე ზომიერ ფასად ასწავლის. მართალი მოგახსენოთ, მეც კი გავდიდგულდებოდი, ეს ოსტატობა რომ ვიცოდე, მაგრამ არ ვიცი, ათენელნო.

5. შეიძლება ვინმე თქვენგანი შემეკამათოს: «მაგრამ, სოკრატე, რა საქმეა ეს შენი საქმე? საიდან წარმოიშვა შენს შესახებ ეს ცილისწამება? ხომ თავისთავად ცხადია, რომ თუ შენ რაღაც განსაკუთრებული საქმეები არა გაქვს, ეს არ გამოიწვევდა ასეთ ხმებსა და მითქმა-მოთქმას (ალბათ რასმე განსაკუთრებულს სჩადიოდი, რასაც უმრავლესობა არ სჩადის). მაშ გვითხარი, რა არის, რომ განუსჯელათ არ მოგექცეთ». აი ასეთი შენიშვნა, ვფიქრობ, სამართლიანიც იქნებოდა და ვეცდები გაჩვენოთ, თუ რა არის ის, რამაც ასეთი სახელი მომიხვეჭა და უპატიობა შემძინა. მაშ, მომისმინეთ, შეიძლება ზოგიერთი თქვენგანი ფიქრობს, რომ მე ვხუმრობ, მაგრამ კარგად იცოდეთ - მე თქვენ სრულ სიმართლეს გეტყვით. სახელი, ათენელნო, მხოლოდ ცოტაოდენმა სიბრძნემ მომიხვეჭა და სხვა არაფერმა. მერე რა სიბრძნეა ეს სიბრძნე? ეს სწორედ ის სიბრძნეა, რომელიც ადამიანისათვის შესატყვისია, და ვფიქრობ, რომ ეს სიბრძნე მე მიპყრავს. ისინი კი, ვინც ეხლა მოვიხსენე, რაღაც ზესთაბუნებითი სიბრძნით არიან ბრძენნი, ანდა არ ვიცი, რა ვუწოდო მათ. მე კი ამ სიბრძნისა არა გამეგება რა, და ვინც ამბობს, თითქოს გამეგება, ის ტყუის და ამას იმ მიზნით ამბობს, რომ ცილი დამწამოს. ნუ ხმაურობთ, ათენელნო, თუ გინდა მოგეჩვენოს, თითქოს თავს ვიზვიადებ, ვინაიდან ის სიტყვები, რაც ახლა უნდა გითხრათ, მე არ მეკუთვნის - მათი მთქმელი, მე რომ დავიმოწმებ, ღირსია თქვენი ნდობისა. ჩემი

სიბრძნის დასაჭეშმარიტებლად, თუ ეს მართლა სიბრძნეა, მოვუწოდებ ღმერთს, დელფოსში რომ არის. თქვენ ალბათ იცნობთ ქერეფონს, ის სიყრმითვე ჩემი მეგობარია და თქვენი უმრავლესობის[19] მომხრეც იყო. თქვენთან ერთად იყო გაძევებული და თქვენთანვე დაბრუნდა სამშობლოში. თქვენ ისიც იცით, თუ რა კაცი იყო ქერეფონი და როგორ ემარჯვებოდა ყველაფერი, რასაც კი ხელს მოჰკიდებდა. და, აი, ერთხელ ის მივიდა დელფოსს, გაკადნიერდა და შეეკითხა - აკი გითხარით, ხალხო, ნუ ხმაურობთ-მეთქი, - შეეკითხა: ჩემზე - სოკრატეზე - უფრო ბრძენი ვინმე არის თუ არაო? პითიამ თურმე მართლა უპასუხა: უფრო ბრძენი არავინ არისო. ამას ყველაფერს მისი ძმა[20] დაგიდასტურებთ, რადგან თვითონ ის მოკვდა.

6. ეხლა დაფიქრდით, ამას რისთვის გეუბნებით. მე მსურს აგიხსნათ, თუ ეს ცილი ჩემს შესახებ საიდან წარმოიშვა. ორაკულის ნათქვამი რომ გავიგე, ამნაირად დავიწყე ბჭობა: «რას ნიშნავს ღმერთის ეს სიტყვები, რას ნიშნავს ეს გამოცანა? მე ხომ ჩემი თავი ბრძენად სრულიად არ მიმაჩნია? მაშ რას გულისხმობს ღმერთი, ყოვლად ბრძენს რომ მიწოდებს? ის ხომ ტყუილს ვერ იტყოდა? ეს ხომ მას არ შეჰფერის?» და დიდხანს ვერ გამეგო, თუ რას ამბობს იგი, და მხოლოდ შემდეგ, რის ნაილაჯობით ამის გამოსაკვლევად ამნაირ ხერხს მივმართე. წავედი ერთ-ერთთან იმ პირთა შორის, რომელნიც ბრძენებად მიმაჩნდა, რათა აი აქ, თუ სხვაგან არა, მისნის წინასწარმეტყველება გამეცუდებინა, რომ მეთქვა, «აი ეს არის ჩემზედ უფრო ბრძენი, შენ კი ამბობ, თითქო მე ვიყო». ამ კაცს რომ გავეცანი - მისი სახელის ხსენება სრულიად არ მესაჭიროება, ის ერთი ვინმე პოლიტიკური მოღვაწე იყო - და მას რომ ვესაუბრე, დავინახე, რომ ეს კაცი ბევრ სხვას ბრძენად მიაჩნდა, მეტადრე კი თვითონ ფიქრობს, რომ ბრძენია, მაგრამ ნამდვილად კი არ არის. შემდეგ ცვდილობდი დამემტკიცებინა მისთვის, რომ მას მხოლოდ ჰგონია, თითქო ბრძენია, თუმცა ნამდვილად არ არის. ამის გამო შევძულდი იმ კაცს და კიდევ ბევრს და კიდევ ბევრს, ვინც იქ დაგვესწრო. შინ დაბრუნებისას გადავწყვიტე: «მე უფრო ბრძენი ვარ, ვიდრე ის კაცი და ჩვენ ორში კარგად და საფუძვლიანად არც ერთმა არაფერი ვიცით, მაგრამ ის მაინც ფიქრობს, ვიცით». ამნაირად, როგორც ეტყობა, ნამდვილად ცოტად უფრო ბრძენი მასზე სწორედ იმით ვყოფილვარ, რომ თუ რამე არ ვიცი, არცა მგონია, რომ ვიცი. მერე წავედი მეორესთან, რომელიც კიდევ უფრო

სახელგანთქმულ ბრძენთა რიცხვს ეკუთვნოდა, და იქაც იგივე აღმოვაჩინე, და აი, ამიტომ შევძულდი იმასაც და ბევრ სხვასაც.

7. შემდეგ ამისა, რიგის რიგად, ერთისაგან მეორესთან დავიწყე მისვლა-მოსვლა და შიშითა და ძრწოლით ვგრძნობდი, რომ უწინარეს ყოვლისა საჭიროა უპირატესობა ღვთის საქმეს მივაკუთვნო-მეთქი. მაშასადამე, ყველასთან უნდა ვიარო, ვისაც ჰგონია, რომ რაიმე მაინც იცის, რათა მიხვდე, თუ რას ამბობს ხრიზმოსი-მეთქი, და ვფიცავ ძაღლს[21], ათენელნო, სიმართლე უნდა მოგახსენოთ, აი, ნამდვილად რა გამოვარკვია: როცა თანახმად ღვთის ბრძანებისა გავეცანი მათ, ვისაც ფრიად კარგი სახელი აქვს მოხვეჭილი, აღმოჩნდა, რომ ისინი ყველაზედ უფრო უმწეონი არიან, მათ კი, ვინც უვარგისად ითვლებოდნენ, კეთილგონიერი მსჯელობის მეტი უნარი აღმოაჩნდათ. მაგრამ უნდა გითხარათ ჩემი წანწალის ამბავი, თუ რა დიდი ჯაფა გავწიე, რათა ბოლო დროს წინასწარმეტყველება ჩემთვისაც უცილობელი დარჩენილიყო. ამნაირად, შემდეგ პოლიტიკოსებისა, წავედი პოეტებთან, როგორც ტრაგედიების, ისე დითირამების მოხზველებთან და სხვებთან და სხვებთან, რათა სრულიად თვალსაჩინოდ დამენახა, რომ უფრო უმეცარი ვარ, ვიდრე ისინი. იმათ თხზულებათაგან ისეთს ამოვარჩევდი ხოლმე, ჩემის აზრით რომ საუკეთესოდ ჰქონდათ შედგენილი, და ვკითხულობდი თუ რის გამოხატვა სურდათ, რათა ამასთანავე იმათგან მეც რამე მესწავლა. მსაჯულნო, თქვენთვის სიმართლის თქმა თუმც მესირცხვება, მაგრამ მაინცადამაინც უნდა გითხრათ, მართალი რომ ვთქვათ, თითქმის ყველა იქ დამსწრე უკეთესად შესძლებდა იმის განმარტებას, რაც მათ შეუთხზავთ. ამრიგად, პოეტების შესახებაც სულ მალე გავიგე, რომ რასაც ისინი ჰქმნიან არა სიბრძნით, არამედ რაღაც ბუნებითი მადლით[22] და ღვთაებრივი ზეშთაგონებით, როგორც ღმერთშემოსილნი მისანნი და წინასწარმეტყველნი, ნამდვილად ისინიც, აგრეთვე, ბევრ რამეს მშვენიერს ამბობენ, მაგრამ არაფერი გაეგებათ კი იმისა, რასაც ამბობენ, და ჩემთვის ცხადი შეიქნა, რომ პოეტებიც იმავე მდგომარეობაში იმყოფებიან, და ამასთანავე შევნიშნე, რომ თავიანთი შემოქმედების გამო ისინი ფიქრობენ, თითქოს ადამიანთა შორის ყოველ სხვა დარგშიც ყოვლად ბრძენნი არიან, ნამდვილად კი არ არიან, ამიტომ იჭიდანაც იმ აზრით წამოვედი, რომ მათ მითვე აღვემატები, რითაც პოლიტიკოსებს.

8. დასასრულ, ხელოსნებთან გავემართე, და თუმცა შეგნებული

მქონდა, რომ თვით მე, ასე ვთქვათ, არაფერი არ ვიცი, მაგრამ მაინც მჯეროდა, რომ მათ შორის ბევრი რისამე კარგის მცოდნეს ვიპოვიდი. და ამაში არც მოვტყუებულვარ: მათ იცოდნენ ის, რაც არ ვიცოდი მე, და ამით ისინი უფრო ბრძენნი იყვნენ, ვიდრე მე. მაგრამ, ათენელნო, მე დავრწმუნდი, რომ მათაც იგივე ნაკლულოვანება აქვთ, რაც პოეტებსა და სახელოვან მხატვრებს: თავის ხელობაში მშვენივრად გავარჯიშებულს თითოეულს თავისი თავი სხვა უდიდეს საქმეებშიც აგრეთვე ყოლად ბრძენად მიაჩნდა და ეს მათი ნაკლი ჩრდილავდა მათ სიბრძნეს. ასე რომ, ხრიზმოსის სახელით თვით ჩემს თავს შევეკითხე: მირჩევნია თუ არა ისეთი დავრჩე, როგორიცა ვარ, და არც მათებრი სიბრძნით ვიყვე ბრძენი და არც უმეცარი მათებრი უმეცრებითა, თუ ვამჯობინებ მქონდეს ერთიცა და მეორეც, როგორც მათ აქვთ? ოღონდაც, ვუპასუხე ჩემს თავსა და ხრიზმოს, ჩემთვის უმჯობესია ის დავრჩე, რაცა ვარ-მეთქი.

9. ამ გამოკვლევის მიზეზით, ათენელნო, დავიმსახურე მრავალი სიძულვილი, ფრიად სამძიმო და შემაწუხებელი, და ის საშინელი ცილისწამებაც ამ ნიადაგზედ აღმოცენდა, მეორე მხრით კი ეს სახელი მიწოდეს, ე. ი. ბრძენი. საქმე ის არის, რომ დამსწრეთ ყოველთვის ჰგონიათ, თითქოს ჩემი სიბრძნე იმაშია, რასაც სხვას ვამხილებ, ნამდვილად კი აშკარაა, რომ ბრძენი მარტოოდენ ღმერთია და თავისი წინასწარმეტყველებით ის გვეუბნება, რომ ადამიანთა სიბრძნე არარაობაა და სრულიად არაფერია, და ჩანს პირადად სოკრატს არ გულისხმობს, ჩემს სახელს მაგალითად ხმარობს, თითქოს უნდა თქვას - «თქვენ შორის, ხალხო, ის არის ყველაზედ უფრო ბრძენი, ვისაც შეუგნია, როგორც სოკრატს, რომ მისი სიბრძნე ჭეშმარიტად არაფრად არ ღიროს». მე ახლაც აქეთ-იქით დავდივარ, ვიძიებ და ვიკვლევ ღვთის ბრძანებისამებრ - მოქალაქეთა და უცხოელთა შორის იქნებ აღმოჩნდეს ვინმე, რომ ბრძენად ვადიარო, და თუ ვერ ვპოულობ, ვცდილობ ღმერთს დავეხმარო და დავამტკიცო, რომ ბრძენი არ მოიპოვება. ასეთი მოუცლელობის მიზეზით დრო აღარ მქონდა საზოგადოებრივი თუ საოჯახო საქმისათვის ღირსსახსოვარი რამე გამეკეთებინა და ამ ღვთისმსახურების გამო საშინელს სიღარიბეში ვიმყოფები.

10. გარდა ამისა ჭაბუკნი, რომელნიც მე დამყვებიან და რომელთაც მეტი მოცალეობა აქვთ - ისინი ხომ უმდიდრეს მოქალაქეთა შვილები არიან, თავისთავად სიამოვნებით ყურს

მიგდებენ, როცა ხალხსა ვცდი ხოლმე და ხშირად, მიმბაძველობით, სხვების გამოცდას თვითონ კისრულობენ და მაშინ, მგონია ისინი ხვდებიან უამრავ ხალხს, რომელიც ფიქრობს, თითქო რაღაც იცის, ნამდვილად კი სრულიად არაფერი იცის, ამიტომ ისინი, ვისაც ახალგაზრდები სცდიან, მე მიჯავრდებიან იმის ნაცვლად, რომ მათ გაუჯავრდნენ, და ამბობენ - გამოჩენილა ვიღაც არამზადა სოკრატი და ახალგაზრდობას ჰრყვნისო. მაგრამ ვინმემ რომ ჰკითხოს მათ, რას აკეთებს ან რას ასწავლის სოკრატი, ვერაფერს ვერ იტყვიან, რადგან არ იციან და რომ არ გამოამჟღავნონ თავიანთი სამძიმო მდგომარეობა, იმასვე ამბობენ, რის თქმაც ფილოსოფიის მოყვარულთა შესახებ ჩვეულებრივ ემარჯვებათ - «იკვლევენ ციურ მოვლენებს და იმას, რაც დედამიწის ქვეშ არისო, ღმერთებს უარყოფენ და უსუსტეს საბუთს უძლიერეს საბუთად ასაღებენო». ნამდვილად კი, ვფიქრობ, მათ არ უნდათ აღიარონ სიმართლე, რომ ისინი ურცხვად ჩემულობენ ცოდნას და არაფერი კი არ იციან, და ვინაიდან ისინი პატივმოყვარენი, გამბედავნი და მრავალნი არიან, ამასთანავე ერთსულოვნად და დაჟინებით ლაპარაკობენ ჩემს შესახებ საშინელი ცილისწამებით. აი ამიტომ გამოგიჭედესთ თქვენ ყურები უწინაც და ეხლაც. ამ წრიდან თავს დამესხნენ მელეტოსი, ანიტოსი და ლიკონი: მელეტოსი ექომაგება პოეტებს, ანიტოსი - ხელოსნებსა და პოლიტიკოსებს, ლიკონი კი - რიტორებს[23]. ასე რომ, როგორც იმთავითვე მოგახსენეთ, მე გაკვირვებული ვიქნებოდი ასეთი მცირე ხნის განმავლობაში რომ შემძლებოდა თქვენ წინაშე ამ ცილისწამების გაბათილება, რომელიც ეგრე გაიზარდა.

აი, ათენელნო, სრული სიმართლე, მე ყველაფერი გითხარით, არც მცირე დამიმალავს, არც დიდი და არც რამე გამომრჩენია, თუმცა დარწმუნებული ვარ, რომ ამით საძულველი ვიქნები, მაგრამ სწორედ ეს არის იმის დამამტკიცებელი, რომ სიმართლეს ვამბობ, რომ ცილისწამება ჩემს შესახებ ამას შეიცავს და რომ ასეთია მისი მიზეზები. და თქვენ დარწმუნდებით რომ ეს ასეა, როცა ამ საქმეს განიხილავთ - ახლა თუ შემდეგ.

11. დე, ეს თავის მართლება საკმაო იყვეს თქვენთვის შესახებ იმისა, რა ბრალსაც პირველი ბრალმდებელნი მდებენ. შემდეგ ამისა ვეცდები მელეტოსისაგან დავიცვა თავი, იმ პატიოსანი ადამიანისა და პატრიოტისაგან, როგორც ის თავის თავს

უწოდებს, და მერე მის შემდგომი ბრალმდებლებისაგან. ამრიგად, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ესენი ბრალმდებელთა მეორე ჯგუფს შეადგენენ, განვიხილოთ მათი ფიციითი საჩივარი. ბრალდება დაახლოებით ასეთია: სოკრატო, ამბობენ ისინი, უკანონოდ მოქმედობს, რადგან ყმაწვილკაცობასა რყვნის, უარჰყოფს ღმერთებს, რომელთაც სახელმწიფო აღიარებს, და პატივსა სცემს სხვა ახალ ღვთაებათაო. აი, ასეთია ეს საჩივარი. მაშ, განვიხილოთ ცალ-ცალკე ბრალდების თითოეული მუხლი.

ის ამბობს, რომ ჩემი უკანონო მოქმედება ყმაწვილკაცობის გარყვანაა. მე კი, ათენელნო, ვამტკიცებ, რომ მელეტოსია დამნაშავე, ვინაიდან ის ამასხარავეს საკრძალავ საქმეებს, ხალხს განუსჯელად მოათრევს სამსჯავროში და თავს ისე გაჩვენებთ, თითქო გულმოდგინებითაა გატაცებული და ისეთი საქმეებისათვის ზრუნავს, თავი რომ არასოდეს აუტკივებია. საქმე რომ ნამდვილად ასე იყო მოწყობილი, ვეცდები ეს დაგიმტკიცოთ.

12. მაშ ახლა აქ მოდით, მელეტოს, და მითხარ:[24] ხომ მართალია, შენ ფრიად დიდ საქმედ რაცხ, რომ ახალგაზრდობა რაც შეიძლება უკეთესი იყოს?

- დიახ, ოღონდაც.

-მაშ, უთხარი ამ ხალხს, ვინ აკეთილშობილებს მას? ცხადია, შენ ეს გეცოდინება, ვინაიდან შენ ამისათვის ზრუნავ გამრყვნელი რომ აღმომაჩინე, როგორც ამბობ, სამსჯავროში მომიწვია და ბრალსა მდებ. მაშ დაასახელე, ვინ აპატიოსნებს მას და მოახსენე ამათ, ვინც არის. ხედავ, მელეტოს, როგორ გაჩუმებულხარ და არ იცი, რა სთქვა. და ნუთუ ეს არ მიგაჩნია სამარცხვინოდ და იმის საკმაო საბუთად, რასაც გეუბნები, რომ შენ ამისათვის არაოდეს არ გიზრუნვია? მაშ, მითხარ, კეთილო კაცო, ვინ აკეთილშობილებს ახალგაზრდობას?

- კანონები.

- დიახ, მაგრამ ამას არ გეკითხები, უპატიოსნესო, არამედ ვინ არის ის კაცი, რომელმაც უწინარეს ყოვლისა ეს კანონები იცის?

- აი, ესენი, სოკრატე, მსაჯულები.

- რას ამბობ, მელეტოს? მათ შეუძლიათ აღზარდონ

ახალგაზრდობა და გააუმჯობესონ იგი?

- დიახაც.

- როგორ, ყველას შეუძლია, თუ ზოგს შეუძლია და ზოგს არა?

- ყველას.

- ჩინებულად ლაპარაკობ, ვფიცავ ჰერას, რაზომ მრავალი გვყოლია სასარგებლო პირი. მერე? ეს მსმენელნიც[25] აუკეთესებენ ახალგაზრდობას თუ არა?

- დიახ, ესენიც.

- კრებულის წევრნიცა?[26]

- კრებულის წევრნიც.

- მაგრამ, მელეტოს, საერო კრებულში მსხდომარენი (ეკლესიასტები) ხომ არ რყვნიან ახალგაზრდობას? თუ ისინიც აუმჯობესებენ მას ყველანი?

- ისინიც.

- ასე რომ, ჩემ გარდა ახალგაზრდობას ყველი ათენელი აუკეთესებს და აკეთილშობილებს, მარტოოდენ მე ვრყვნი მას. შენ ამას ადასტურებ?

- სწორედ მაგას ვამტკიცებ.

ეს რა საშინელი უბედურება აღმომიჩინე. მაგრამ კიდევ მიპასუხე: როგორ ფიქრობ, ცხენებსაც ხომ ეგრე არ ემართებათ? ყველა ერთობლივად მას აუმჯობესებს, ხოლო ერთი ვინმე აფუჭებს, თუ სრულიად პირუკუღმა - არის ერთი ვინმე კაცი, რომელსაც შესწევს უნარი გააუმჯობესოს ისინი, ანდა შეიძლება კიდევ სხვა რამდენიმე მხედარი, უმრავლესობა კი, თუ ცხენებთან არის და ცხენებს ხედნის, აფუჭებს მათ? განა ეგრე არ ემართება, მელეტოს, ცხენებსაც და ყველა სხვა პირუტყვსაც? რასაკვირველია, ასეა, თუნდა უარჰყოთ ეს, ანიტოსმა და შენ, თუნდაც დამეთანხმოთ. დიახ, ახალგაზრდობისათვის ეს იქნებოდა რაღაც დიდი ბედნიერება, მხოლოდ ერთი ვინმე რომ რყვნიდეს მას, დანარჩენები კი სარგებლობას აძლევდნენ. მაგრამ, მელეტოს, შენ საკმაოდ დაამტკიცე, რომ ახალგაზრდობისათვის შენ არასოდეს არ გიზრუნვია და აშკარად ამჟღავნებ შენს გულგრილობას და შენ

ისიც კი არ გედარდებოდა სრულიად, რისთვისაც სამართალში მიმეცი:

13. კიდეც აი რა გვითხარი, ზევსის გულისათვის, მელეტოს, რა უმჯობესია - პატიოსან მოქალაქეებთან ცხოვრება, თუ უნამუსოებთან? მიპასუხე, მეგობარო, ძნელს ხომ არაფერს გეკითხები. შეამთხვევს თუ არა უნამუსო ადამიანი რამე ბოროტს იმას, ვისაც მასთან მუდმივი თვისობა აქვს, და პატიოსანი კი - რამე სიკეთეს?

- ოღონდაც.

- მაშ, მოიძებნება თუ არა ისეთი ვინმე, რომელიც ამჯობინებს რომ თანამყოფთაგან ვნება მიეცეს და არა სარგებლობა? მიპასუხე, ჩემო კეთილო. კანონიც ხომ გავალებს პასუხისმგებლობას. არის თუ არა კაცი, რომ თავისთვის ვნება ამჯობინოს?

- რასაკვირველია, არა.

- მერე და აქ იმიტომ მიწვევ, რომ ახალგაზრდობას განზრახ ვრყვნი და ვაუბედურებ, თუ იმიტომ, რომ ვრყვნი და ვაუკეთურებ განუზრახველად?

-უეჭველად განზრახ.

- მერე როგორ, მელეტოს? შენ, ეგრეთი ახალგაზრდა კაცი, იმდენად უფრო ბრძენი ყოფილხარ ისეთს მოხუცზედ, როგორიც მე ვარ, რომ შენ შეგიგნია, რომ ბოროტნი თავიანთ უახლოეს მოყვასთ ყოველთვის ბოროტებას წაჰკიდებენ ხოლმე, კეთილნი კი - სიკეთეს, მე კი ისე მიმხდია გონება, რომ ისიც ვერ შემიგნია, თუ ვისმე ჩემ მოყვასთაგან უკეთურად აღვზრდი, შესაძლებელია მისგან რამე ბოროტება შემემთხვეს და ამ დიდ ბოროტებას განზრახ ვქმნი, როგორც შენ ამტკიცებ. შენ ამაზედ, მელეტოს, ვერ დამაჯერებ და ვფიქრობ, რომ ვერც სხვას ვისმე დაარწმუნებ, ვინაიდან ან მე არ ვრყვნი, ანდა თუ ვრყვნი, განუზრახველად ვრყვნი. ასე, რომ შენ ორივე შემთხვევაში სტყუი. ხოლო თუ განუზრახველად ვრყვნი, ასეთი უნებლიეთი შეცოდებისათვის კანონი ამბობს, რომ აქ კი არ უნდა მოიწვიო კაცი, არამედ უნდა წაიყვანო და სხვარიგად დაარიგო და შეაგონო მას. განა ცხადი არ არის, რომ თუ მე ამას შევიგნებ, ხელს ავიღებ იმაზედ, რასაც განუზრახველად ვშვრები? შენ კი გამირბოდი და არ გასურდა ჩემთან დაახლოება

და ჩემი დარიგება და გამომიწვიე აქ, სადაც კანონით ისინი უნდა იქმნენ გამოწვეულნი, ვისთვისაც სასჯელია საჭირო და არა დარიგება.

14. მაგრამ, ათენელნო, ეს უკვე ცხადია, როგორც კიდეც მოგახსენეთ, რომ მელეტოსს ამისათვის არასოდეს არ გამოუჩენია არავითარი მზრუნველობა. მაგრამ მაინც გვითხარი, მელეტოს, თანახმად შენი ბრალდებისა[27], როგორ ვრყვნი ახალგაზრდობას? განა ნათელი არ არის იმ საჩივრიდან შენ რომ დაგიწერია, რომ მე ვასწავლი ახალგაზრდობას უარჰყოს ღმერთები, რომელთაც სახელმწიფო აღიარებს და იწამოს სხვა ახალი ღვთაებანი. შენი აზრით, ამ მოძღვრებით ხომ არ ვრყვნი ახალგაზრდობას?

- დიახ, მე გადაჭრით ვამტკიცებ ამას.

- იმათ გულისათვის, მელეტოს, თვით იმ ღმერთების გულისათვის, ეხლა რომ საუბარი გვაქვს, გვითხარი კიდეც უფრო გარკვეულად მეცა და ამ ადამიანებს, ვინაიდგან ვერ გამიგია, რას ამტკიცებ შენ: იმას, რომ ვასწავლი ახალგაზრდობას იწამოს ზოგიერთ ღმერთის არსებობა და მაშასადამე თვით ვაღიარებ ღმერთების არსებობას და არც სულ ერთიანად ღვთის გარეგანი ვყოფილვარ და ამით არც დამნაშავე ვარ, თუ იმას, რომ ვასწავლი იწამოს არა ის ღმერთები, რომელთაც სახელმწიფო აღიარებს, არამედ სხვები და სწორედ ამიტომ მდებ ბრალსა? ან იქნებ შენ ამტკიცებ, რომ მე სრულიად არ მწამს ღმერთები და ამასვე ვასწავლი სხვებს?

- სწორედ მაგას ვამბობ, რომ შენ სრულიად არ გწამს ღმერთები.

- ო, რასაკვირველია მელეტოს, რისთვის ამბობ მაგას? ასე რომ არც მზე და არც მთვარე მე ღმერთებად არ მიმაჩნია, როგორც სხვა ადამიანებს?

-არა, ვფიცავ ზევსს, მსაჯულნო, ვინაიდგან თვით ეგ ამტკიცებს, რომ მზე ქვაა, მთვარე კი მიწა.

- ხომ არ ჰფიქრობ, მეგობარო, რომ შენ ანაქსაგორას[28] სდებ ბრალსა და მსაჯულებს იმდენად აბიაბურებ, ისე უცოდინარნი გგონია ისინი მწერლობისა, თითქოს არც კი იციან, რომ ანაქსაგორა კლაძომენელის წიგნები სავსეა ასეთი აზრებით. მაშინ, რასაკვირველია, ჭაბუკნიც ჩემგან იმას გაიგონებენ, რაც შეუძლიათ ზოგჯერ ორქესტრიდანაც გაიგონონ, თუ

გადაიხდიან არა უმეტეს დრაქმისა, და დასცინონ სოკრატეს, თუ იგი დაიჩემებს ამ მოძღვრებას, რომელიც შეუსაბამოა თავისთავად[29]. მაგრამ, ზევსის გულისათვის, მართლა ისეთი ურწმუნო ვარ შენის აზრით, რომ სრულიად არ მწამს არც ერთი ღმერთის არსებობა?

- ვფიცავ ზევსს, იოტის ოდენადაც არა.

- შენ არ დაგეჯერება, მელეტოს, და მგონია თვითონ შენ არ გჯერა შენი. მე ეს კაცი, ათენელნო, წარმომიდგენია, როგორც ფრიად დიდი თავხედი და მეშფოთარი, და თვით ეს ტლანქი საჩივარი მას თავხედობით, თავგასულობით და ყმაწვილური წინდაუხედავობით აქვს დაწერილი, ვინაიდგან ის ჰგავს კაცს, რომელსაც შეუთხზავს გამოცანა და სინჯავს: «მიმიხვდება თუ არა სოკრატი, ეს ბრძენი, რომ მე ვზუმრობდი და ჩვენს თავსვე ვეწინააღმდეგებოდი, თუ იმასაც გავაცურებ და ყველა სხვა მსმენელსაცაო». მართლაც, მე მგონია, რომ ის თავის თავსვე ეწინააღმდეგება თავის საჩივარში, თითქოს ამბობდეს: «სოკრატი იმით კი არ არის დამნაშავე, რომ ღმერთებს უარჰყოფს, არამედ იმით, რომ აღიარებს ღმერთებს».

არა, ეს ვილაც მასხარა ყოფილა!

15. განვიხილოთ ერთად, მოქალაქენო, მართლა ისე ლაპარაკობს, როგორც მე მესმის, თუ არა. შენ გვიპასუხე, მელეტოს, თქვენ კი გახსოვდესთ, რაც თავდაპირველად გთხოვეთ - ნუ ამიხმაურდებით, თუ სიტყვას განვაგრძობ ჩემთვის ჩვეული კითხვა-პასუხის წესით.

არის, თუ არა, მელეტოს, კაცი, რომელიც აღიარებდეს ადამიანთა საქმეების არსებობას და თვით ადამიანთა არსებობას კი უარჰყოფდეს? მიპასუხოს, მოქალაქენო, და ნუ ბუტბუტებს ხან ერთსა და ხან მეორეს. არის თუ არა ვინმე, რომ ცხენების არსებობას არ აღიარებდეს და საცხენო საქმეს კი აღიარებდეს? ან მესალამურენი არ სწამდეს და მესალამურეთა საქმეები კი სწამდეს? არ არსებობს ასეთი ადამიანი, უსათნოესო, ვაჟკაცთა შორის. თუ შენ არ გნებავს მიპასუხო, მე გეტყვი შენცა და ყველა ამათ. მაგრამ ამ კითხვაზე მაინც მიპასუხე: არის თუ არა კაცი, რომ დაიმონური საქმე სწამდეს და თვით დაიმონი კი არ სწამდეს?

- არ არის.

- როგორ დამავალე, რომ მიჰასუხე ძლივს-ძლივობით, ამათგან იძულებულმა. მაშასადამე, შენ ამბობ, რომ დაიმონური კიდევაც მწამს და კიდევაც ვჰადაგებ ამას ახალია ეს დაიმონური, თუ ძველი. თანახმად შენი განცხადებისა, ეს დაიმონური მაინც მწამს და შენს საჩივარში ეს ფიციტაც კი დაადასტურე, ხოლო თუ დაიმონურს ვაღიარებ, - ხომ ასეა? - ოღონდაც ასეა. მგონია შენც მეთანხმები, რადგან პასუხს არ მაძლევ. დაიმონები კი განა ჩვენ ღმერთებად არ მიგვაჩნია ან ღმერთების შთამოებად?[30] ჰო თუ არა?

- ოღონდაც.

- მაშასადამე, თუ ვაღიარებ დაიმონებს, როგორც შენ ამტკიცებ, და თუ დაიმონებიც თავისებური ღმერთები არიან, ცხადია ისიც, რასაც მე ვამტკიცებ, რომ შენ აქ გამოცანას ამბობ და მასხარაობ, როცა ამტკიცებ ერთის მხრით, რომ მე ღმერთები არ მწამს და მეორე მხრით კი კვლავ ამტკიცებ, რომ მწამს, ვინაიდგან დაიმონები ხომ მწამს? უკეთუ კვალადვე დაიმონებ ღმერთების შთამომავალნი არიან (უკანონოდ შობილნი ნიმფებისაგან და ვინმე სხვათაგან, რომელთა შვილებად, როგორც ცნობილია, ისინი ითვლებიან), ვინლა იქნება კაცთა შორის, რომ ღმერთების შთამოება არ იწამოს? ეს ხომ ისეთივე შეუსაბამობა იქნებოდა, ვინმემ რომ აღიაროს, რომ არსებობენ ცხენებისა და ვირების შვილები (ჯორები) და ცხენების და ვირების არსებობა კი უარჰყოს, არა, მელეტოს, შენ ეს საჩივარი ჩვენ საწინააღმდეგოდ ან იმ მიზნით შეგიტხზავს, რომ გამოგეცადნეთ ამაში, ან იმიტომ, რომ არ იცოდი, თუ ნამდვილად რა ბრალი დაგედვა ჩემთვის. მაგრამ იმისათვის, რომ შენ შეგეძლოს დაარწმუნო ვინმე, ვისაც ადამიანთა შორის გონიერების ნატამალი კიდევე შერჩენია (რომ შესაძლებელია აღიარებდე დაიმონურსაც და ღვთაებრივსაც და იმავე დროს უარჰყოფდე დაიმონებსაც, ღმერთებსაც და გმირებსაც), ამისათვის არავითარი საშუალება არ არსებობს.

16. სხვებრ, ათენელნო, ვგონებ მეტი თავის მართლება აღარ არის საჭირო, რომ მე ბრალი არ მაქვს მელეტოსის საჩივრის აზრის მიხედვით, - საკმაო არის ესეც, ხოლო ის, რაც უწინ მოგახსენეთ, რომ ბევრში ჩემს წინააღმდეგ ძლიერი სიძულვილი აღვძარი, ეს, კარგად იცოდეთ, მართალია. და თუ დალუჰვა მიწერია, სწორედ ეს დამლუჰავს - არა მელეტოსი, არც ანიტოსი, არამედ უმრავლესობის სიძულვილი და შური,

მრავალი სხვა ჩინებული ვაჟკაცი რომ დაუღუპავს და, ვფიქრობ, კიდევ დაჰღუპავს. დიდი უბედურება არ იქნებოდა ეს ამბავი ჩემზედ რომ დასრულდებოდა. იქნება ვინმემ მითხრას: «როგორ არ გრცხვენია, სოკრატე, ისეთ საქმისათვის მოგიკიდნია ხელი, რომ ამის მიზეზით შენ შეიძლება ეხლა სიკვდილი მოგელის». პასუხად ამისა სამართლიანად მივუგებდი: კარგად არ ლაპარაკობ ამას, ადამიანო, თუ ვფიქრობ, რომ კაცს, რომელსაც შეუძლია ცოტადრე მაინც სასარგებლო იქმნეს, უნდა აფიქრებდეს სიკვდილ-სიცოცხლის შიში. თუ რასმე მოსაქმეობს, მას მართლოდენ ის უნდა ეზრუნებოდეს, სამართლიანად იღწვის თუ უსამართლოდ, კარგი კაცის საქმეს აკეთებს თუ ავი კაცისას. შენის აზრით მაშ ცუდნი ყოფილან ის გმირები, სხვა ვაჟკაცებიც, რომელნიც დაიხოცნენ ტროასთან და მათ შორის თეტიდეს[31] ვაჟი, სრულიად რომ არაფრად ჩააგდო საშიშროება, ოღონდ სირცხვილი არ ეჭამა. და როცა დედამ, რომელიც იყო ღმერთი, დაინახა, რომ მას სწყურია ჰექტორის მოკვლა, როგორც მახსოვს, ასე უთხრა მას: «შვილო, თუ შენ შენი მეგობრის პატროკლეს მოკვლისათვის შურს იძიებ და ჰექტორს მოჰკლავ, თვით იქნები მოკლული. მყისვე, ჰექტორის სიკვდილს შემდგომ, უთხრა, შენი ბედიც გადაწყდებაო». მან მოისმინა ეს და მაინც არაფრად ჩააგდო, ვინაიდან უფრო იმის ეშინოდა, რომ მეგობრის სისხლი ვერ აეღო და ცოცხალი არ დარჩენილიყო ლაჩრად. «დეე, მყისვე მოვკვდე, სთქვა მან, თუ დავსჯი მტერს, ოღონდ არ დავრჩე აქ გასაქირდავად მრუდ ხომალდებთან მიწის ზედმეტ ბარგად»[32]. ნუთუ შენ გჯერა, რომ ამ დროს სიკვდილი და საფრთხე აფიქრებდა მას? ასეთია, ათენელნო, სინამდვილე: ვინც სად დამდგარა მწყობრში და ის ადგილი საუკეთესოდ მიუჩნევია ანდა მხედართმოდღვრის მიერ არის დაყენებული, ის, მგონია, იქვე უნდა დარჩეს, თუნდა საშიშროებაში ჩავარდეს, სირცხვილის გარდა არც სიკვდილისა და არც სხვისა რისამე ფიქრი არ უნდა ჰქონდეს.

17. მე, ათენელნო, საშინელი შემცოდე ვიქნებოდი, თუ მიუხედავად ღვთის ბრძანებისა, რომელიც, როგორც მივხვდი და შევიგნე იგი, მავალეbs, რათა ჩემი სიცოცხლე ფილოსოფოსობასა და ჩემი თავის და სხვების შესწავლას შევსწირო, სიკვდილის ან სხვა რისამე შიშით ჩემს დანიშნულებაზედ ხელს ავიღებდი და ამავე დროს კი უფროსთა ბრძანებით, რომელნიც თქვენ ჩემ ხელმძღვანელებად აირჩიეთ,

პოტიდეაში, ამფიპოლისში და დელიონთან[33], მე, როგორც ყველა სხვა, ბოლომდე ვმდგარვარ იქ, სადაც იმათ დამაყენეს და სადაც ბედზე მიგდებულს სიკვდილი მომელოდა. დიახ, ეს საშინელება იქნებოდა და ჭეშმარიტად სამართლიანად მომეპყრობოდა ის, ვინც სამართალში მიმცემდა იმისათვის, რომ ღმერთები არ მწამს, ხრიზმოს არ ვემორჩილები, სიკვდილის მეშინია და თავი ბრძენად მომაქვს, ბრძენი კი არა ვარ. სიკვდილის შიში კი, მსაჯულნო, არის მხოლოდ ბრძენად თავის გამოსაჯვრება, როცა ბრძენი არა ხარ, და გამოსაჯვრება ნიშნავს იმის მცოდნეობის დაჩემებას, რაც არ იცი. არავინ არ იცის რა არის სიკვდილი, ისიც კი არ იცის - ადამიანისათვის უდიდესი ბედნიერება ხომ არ არის იგი, ეშინიათ კი მისი, თითქო კარგად იცოდნენ, რომ უდიდესი უბედურება არის, და განა უმეცრება არ არის, და ისიც საძრახი, ჰფიქრობდე, თითქო იცი ის, რაც არ იცი. მე კი, მსაჯულნო, ადამიანთა უმრავლესობისაგან ამ მხრივ განვსხვავდები და თუ დავუწყებდი ვისმე მტკიცებას, რომ რაოდენადმე იმაზედ უფრო ბრძენი ვარ, ვეტყოდი, რომ იმით ვარ უფრო ბრძენი, რომ როგორც არაფერი არ ვიცი ჰადესის შესახებ საკმაოდ, ეგრეც ვფიქრობ, რომ არაფერი არ ვიცი. ხოლო ეს კი ვიცი, რომ უსამართლობა და ურჩობა უკეთესის მიმართ, ღმერთია იგი თუ ადამიანი, ცუდია თუ სამარცხვინო. არაოდეს უფრო არ შევუშინდები და არ განვერიდები იმას, რაც ბოროტება მიმაჩნია, ვიდრე იმას, რის შესახებაც არ ვიცი, სიკეთეა იგი თუ არა. ამგვარად, თუ თქვენ ეხლა განმიტევენ და არ დაუჯერებთ ანიტოსს, რომელიც ამტკიცებდა, რომ მე ან სულ არ უნდა მოვსულიყავი აქ, ანდა თუ გამოვცხადდი, შეუძლებელია, რომ არ ვიქნე მოკვდილებული, და რომელიც გეუბნებოდათ, რომ თუ სასჯელს გადავრჩი, თქვენი ვაჟები, რომელთაც სოკრათი ასწავლის და ავარჯიშებს, ყველანი ბოლომოდებით გაირყვნიებიანო, - თუ თქვენ გამიშვებთ და ამასთანვე მეტყვით: «სოკრატე, ამ ხანად ჩვენ არ დავუჯერებთ ანიტოსს და გაგიშვებთ, მაგრამ ერთის პირობით კი, რომ კვლავ მაგ კვლევა-ძიებასა და ფილოსოფოსობაში აღარ ატარო დრო. ხოლო თუ ამას იქით ასეთივე საქმე გემხილა, მოჰკვდებიო», - თუ, როგორც ვსთქვი, ამ პირობით გამიშვებდით, პასუხად გეტყოდით: «თუმცა, ათენელნო, პატივსა გცემთ და მიყვარხართ, მორჩილებით ღმერთს უფრო ვემორჩილები, ვიდრე თქვენ, და სანამ პირში სული მიდგას და უნარი შემწევს, ფილოსოფოსობაზედ ხელს არ ავიღებ და სულ მუდამ უნდა

გეჩიჩინოთ და გიმტკიცოთ, ვისაც კი შევხვდები თქვენგანს, და მოგმართოთ ხოლმე ჩემთვის ჩვეულებრივი სიტყვის საქცევით:

«ო, უკეთესო მამაკაცთა შორის, მოქალაქე ათენისა, უდიდესი და სიბრძნითა და ძლიერებით უჩინებულესი ქალაქისა! ფულისათვის რომ ჰზრუნავ, რათა რაც შეიძლება მეტი მოიხვეჭო, ეს შენ არ გეთაკილება, მაგრამ ჰზრუნავ და ჰფიქრობ თუ არა დიდებისა და პატივისათვის, გონების განვითარებისა, ჭეშმარიტებისა და სულისათვის, რომ რაც შეიძლება უსათნოესი იყოს იგი?» - და თუ ვინმე თქვენგანი შემეკამათება და მეტყვის, რომ ის ყველა ამისათვის ჰზრუნავს, მას ერთბაშად არ გავუშვებ და არ მოვშორდები, არამედ გამოვკითხავ მას, გამოვცდი და გამოვიკვლევ და თუ აღმოვაჩენ, რომ მას არა აქვს სათნოება და მხოლოდ იკვებნის, გავკიცხავ, რადგან უდიდეს ღირსებას იგი ყველაფერზე უფრო იაფად აფასებს, რამე ცუდმადსა კი უფრო ძვირად. ასე მოვეპყრობი ჭაბუკსაც და მოხუცსაც, ვისაც კი შევხვდები, უცხოელსაც და მოქალაქესაც, განსაკუთრებით კი მოქალაქეებს, რადგან თქვენ ჩემთვის უმახლობლესნი ხართ შთამოებით, ვინაიდან ამას მიბრძანებს ღმერთი, და ვფიქრობ რომ ამ ქალაქში თქვენთვის არ არის უფრო დიდი ბედნიერება, ვიდრე ეს ჩემი ღვთისმსახურება. მართლაც, სხვას ხომ არაფერს ვაკეთებ, გარდა იმისა, რომ მიმოვდივარ და გარწმუნებთ თქვენ, ახალგაზრდებსა და მოხუცებს, რომ უწინარეს ყოვლისა ეგრე ძლიერ არ ზრუნავდეთ არა სხეულისათვის, არა ფულისათვის, არამედ ზრუნავდეთ სულისათვის, რომ იგი გექნესთ რაც შეიძლება უსათნოესი, და გეუბნებით, რომ არა ფულისაგან წარმოიშვის სათნოება, არამედ სათნოებისაგან წარმოიშვის ფული და ყოველი სხვა სიკეთე კერძო თუ საზოგადოებრივი. თუ ამის თქმით ვრყვნი ახალგაზრდობას, ჩემი სიტყვები მავნებელი იქნებოდა და თუ ვინმე ამტკიცებს, რომ სხვა რასმე ვამბობ ხოლმე და არა ამას, ის ვერაფერს ვერ ამტკიცებს. «ამიტომ, - გეტყოდით კიდევ მე, - ათენელნო, დაუჯერებთ ანიტოსს თუ არ დაუჯერებთ, გამიშვებთ თუ არ გამიშვებთ, მე სხვანაირად ვერ მოვიქცევი, თუნდა მრავალგზის სიკვდილი მეწეროს».

18. ნუ ხმაურობთ, ათენელნო, და ამისრულეთ ის, რაც აღმითქვით, - არ იხმაუროთ ჩემი სიტყვების გამო და მომისმინეთ, ვინაიდან მგონია, თუ მომისმენთ, რამე შეგემატებათ. კიდევ სხვა რამე უნდა გითხრათ და შეიძლება ამის გამო ყვირილიც ასტეხოთ, მაგრამ ნურასგზით ამას ნუ

იქმთ. კარგად იცოდეთ, თუ რომ მომაკვდინებთ, აი ისეთს, როგორიც გამოვცხადებულვარ თქვენს წინაშე, თქვენს თავს უფრო ავნებთ, ვიდრე მე. მე ხომ ვერაფერს ვერ დამაკლებენ ვერც მელეტოსი და ვერც ანიტოსი! მათ არ ძალუძსთ, ვინაიდგან, ჩემის აზრით, შეუძლებელია უკეთესმა ადამიანმა ვნება განიცადოს უარესისაგან. მას აგრეთვე შეუძლია, რასაკვირველია, მომაკვდინოს ან განმაძევოს ან პატივი ამყაროს, მაგრამ იქნება მას და ვინმე სხვასაც ეს დიდ უბედურებად მიაჩნია, მე კი არ მიმაჩნია, ვინაიდგან უფრო დიდი ბოროტება ის არის, რასაც იგი ჰშვრება, რომ მოუწადინებია უსამართლოდ მოაკვდინოს კაცი. ამრიგად, ათენელნო, ამჟამად სრულიად არ მაქვს აზრად ჩემი თავი დავიცვა, არამედ გიცვათ თქვენ, რათა ჩემი გამტყუვნებით თქვენ რამე არ შესცოდოთ ღვთის მიერ ბოძებული ნიჭის მიმართ. მართლაც, თუ მომაკვდინებთ, თქვენ ადვილად ველარ იპოვნით მეორეს ჩემისთანას, რომელიც, თუმცა ცოტა არ იყოს სასაცილოა ამის თქმა, (ღვთის განგებით) თითქოს კისერზედ აზის ქალაქს, როგორც დიდსა და ჯიშიანს, მაგრამ სიმსუქნის გამო ძლიერ ზარმაცს ბედაურს, გასახურვებლად დეზი რომ ეჭირვება. და აი, მგონია, ღმერთმა მიუჩინა ქალაქს ისეთი კაცი, როგორიც მე ვარ, რათა მთელი დღის განმავლობაში ყველგან თქვენთან ვიყვე მახლობლად, და გაღვიძოთ თითოეული ცალკეულად, გარწმუნოთ და გამუნათოთ განუწყვეტლივ. ამიტომ, სხვა ჩემისთანა კაცი ადვილად არ გამოგიჩნდებათ და თუ დამიჯერებთ, გამიფრთხილდებით. შეიძლება აღშფოთდეთ, როგორც გაგულისდება ხოლმე მძინარე, როცა გამოაღვიძებენ, მომცვივდეთ ანიტოსის ჩაგონებით, გულგრილად მომაკვდინოთ და დანარჩენი თქვენი სიცოცხლე ძილში გაატაროთ, სანამდის თქვენთვის მზრუნველი ღმერთი სხვას ვისმე არ გამოგიგზავნისთ. აქედან თქვენ უნდა დარწმუნდეთ, რომ მე სწორედ ისა ვარ, ვინც ღმერთს ქალაქისათვის მიუმადლებია. განა ადამიანის ბუნებას შეესაბამება, რომ თავი დამინებებია ჩემი საკუთარი საქმეებისათვის და ამდენი წლის განმავლობაში ოჯახის არევ-დარევას ვითმენ, თქვენს საქმეებში ვარ გართული, თითოეულთან კერძოდ მოვდივარ, როგორც მამა ან უფროსი ძმა, და გიქადაგებთ, რომ სათნოებისათვის იზრუნოთ. და ამისაგან რომ რამე სარფა მქონდეს ან დარიგებისათვის რომ სასყიდელს ვღებულობდე, მაშინ რაღაც საფუძველი მექნებოდა. ეხლა კი თქვენ ხედავთ, რომ თვით ჩემი

ბრალმდებელნი, რომელნიც ყველაფერს სხვას ურცხვად მატრალებენ, იმდენად მაინც ვერ გაურცხვებულან, რომ წარმოედგინათ მოწამე იმის დასამტკიცებლად, რომ ოდესმე ან ამიღია სასყიდელი ან მომითხოვნია, და ვფიქრობ, რომ ჩემი სიტყვების სიმართლეს საკმაოდ დაამტკიცებს მოწამე, რომელსაც ვასახელებ - ჩემი სიღარიბე.

19. შეიძლება ვინმემ უცნაურად მიიჩნიოს, რომ კერძო ცხოვრებაში ვიძლევი ასეთს რჩევას, ყველგან მიმოვდივარ, ბევრსა ვცოდვილობ და ვერ გამიბედნია საქვეყნოდ გამოვიდე თქვენი საერო კრების წინაშე და სახელმწიფოს მივსცე რჩევა. ამის მიზეზი ის არის, რაც ხშირად გაგიგონიათ ჩემგან და რაც მრავალგან მითქვამს, რომ ჩემში რაღაც ღვთაებრივი და ზესთაბუნებრივი (ხმა) ცხადდება, და აი მელეტოსის საჩივარში სწორედ ეს არის გამასხარავებელი. ეს სიყრმითვე დამჩემდა, მომესმა რაღაც ხმა, რომელიც ყოველჟამს, როცა კი გავიგონებ, მუდამ მიკრძალავს ხოლმე იმის აღსრულებას, რაც განზრახული მაქვს, და არაოდეს არ მაგულიანებს რისამე ქმნად. აი, სწორედ ესაა, რომ მიშლის პოლიტიკა ვაწარმოო და მგონია მშვენივრად იქცევა, რომ მიშლის. იცოდეთ კარგად, ათენელნო, ძველადგანვე რომ პოლიტიკური საქმეებისათვის მომეკიდნა ხელი, ადრითვე დავიღუპებოდი და ვერც თქვენ გამოგადგებოდი. ნუ გამიჯავრდებით, მართალს რომ გეუბნებით, ვინაიდგან არ არის ქვეყნად ისეთი ადამიანი, რომ თავმთელი დარჩეს, თუ ის პატიოსნად შეგებრძოლებათ თქვენ ან სხვა რომელიმე უმრავლესობას და სახელმწიფოში გავრცელებულს მრავალს უსამართლობასა და უკანონობას წინააღუდგება, ხოლო თუ ის იძულებულია სამართლიანობისათვის მაინც იბრძოლოს და ფიქრობს ცოტა ხანს სული შეირჩინოს, მან საქვეყნო საქმეებზედ ხელი უნდა აიღოს და კერძო პირად უნდა იცხოვროს.

20. ამის დასამტკიცებლად საკმაოდ დიდ საბუთებს წარმოგიდგენთ არა სიტყვიერს, არამედ საქმიანს, რასაც თქვენ ეგრე აფასებთ. მომისმინეთ, რაც შემემთხვა, რათა მიხვდეთ, შეიგნოთ, რომ სამართლიანობის საქმეში ვერაოდეს სიკვდილის შიშით ვერავის ვერ დავუთმობ და მირჩევნია დავიღუპო, მაგრამ არ დავუთმო კი. ის, რასაც მოგახსენებთ, სამწუხარო და სავალალოა, მაგრამ მართალი კი არის. მე, ათენელნო, სახელმწიფოში არასოდეს არ მჭერია რამე თანამდებობა, მხოლოდ საბჭოს წევრი ვიყავი[34]. მოხდა ისე,

რომ ჩვენი ანტიოქიის ფილა[35].იმ დროს ასრულებდა სამსახურს, როცა თქვენ გადასწყვეტით ერთად გასამართლება იმ ათი სტრატეგისა, რომელთაც არ იზრუნეს საზღვაო ბრძოლაში დალუპულთა დამარხვისათვის[36], და ეს რომ უკანონო იყო, შემდგომ ყველამ აღიარეთ. მაშინ პრიტანებში მე ერთადერთმა დაგიშალეთ, რომ კანონების საწინააღმდეგო არაფერი არ მომხდარიყო, და კენჭიც წინააღმდეგ ჩავაგდე. და როცა ორატორები მზად იყვნენ ჩემთვის ბრალი დაედვათ და საპყრობილეში ჩავეგდეთ, როცა თქვენც ამასვე ბრძანებდით და ჰყვიროდით, გადავსწყვიტე, რომ ჩემთვის უმჯობესია კანონისა და სამართლიანობისათვის ხიფათი შემემთხვეს, ვიდრე ბორკილებისა და სიკვდილის შიშით მოგემხროთ თქვენ, რომელთაც უსამართლო გადაწყვეტილება დაადგინეთ, და ეს მოხდა დემოკრატიულ სახელმწიფოში. შემდგომ კი, როცა ოლიგარქია დამყარდა, მაშინ ოცდაათმა ტირანმა[37] სხვა ოთხთან ერთად თვით მეც მეხუთედ მიმიწვია თოლოსში[38] და მიბრძანა სალამინითგან მომეყვანა ლეონტი სალამინელი, რათა მოეკვდინებინათ. მათ სხვა ბევრისთვისაც მიუნდვიათ ბევრი რამ ასეთი, ვინაიდან მოწადინებულნი იყვნენ რაც შეიძლება მეტი ხალხისათვის გაეტეხათ სახელი. მაშინ მე კვლავ დავამტკიცე არა სიტყვით, არამედ საქმით, რომ სიკვდილი სრულიად არ მაფიქრებს, თუ ამის თქმა კადნიერებად არ ჩამომერთმევა, ხოლო მთელი ჩემი საზრუნავი ის არის, რომ უსამართლოდ და უკეთურად არ მოვიქცე. მაგრამ ამ მძლავრმა მთავრობამ იმდენად ვერ შემაშინა, რომ რამე უსამართლობა ჩამედინა, და თოლოსიდან რომ გამოვედი, ის ოთხი გაემგზავრა სალამინზედ და მოიყვანა ლეონტი, მე მყისვე წავედი შინ. შესაძლებელია ამის გამო, სიცოცხლეს გამოვსაღმებოდი, ის მთავრობა რომ მალე არ დამხოხილიყო[39], და ამას მრავალი მოწამე დაგიდასტურებთ.

21. ნუთუ თქვენ ეხლა ვერ ხედავთ, რომ მე ამხნობამდის არ მოვატანდი, საზოგადოებრივი საქმეები რომ მეწარმოებინა? მეწარმოებინა ისე, როგორც სათნო ადამიანს შეჰფერის, სამართლიანობის საქმისათვის ხელი შემეწყო და ეს, ვით ჯერ არს, უადრეს საქმედ მიმეჩნია? რასაკვირველია, ვერ ვიცოცხლებდი, ათენელნო, და ვერც სხვა ვინმე იცოცხლებდა. მე კი მთელი ჩემი ცხოვრების მანძილზედ თუ სადმე საზოგადოებრივი რამ საქმე გამიკეთებია, ისეთივე ვარ კერძო ცხოვრებაშიც, ე. ი. ადამიანი, რომელსაც სამართლიანობის

სავნებლად არაოდეს არაფერი არ დამითმია არც სხვა ვისთვისმე და არც იმათთვის, ვისაც ჩემი ცილისმწამებელნი ჩემს მოწაფეებს უწოდებენ[40]. არაოდეს არავის მასწავლებელი არ ვყოფილვარ, მაგრამ თუ ვინმე, ახალგაზრდა იქნება ის თუ მოხუცი, მოისურვებს გაიგოს, რას ვლაპარაკობ, ან ჩემს საქმეს როგორ ვასრულებ, უარი არასდროს არავისთვის არ მითქვამს და ამასთანვე არც ისეთი ვარ, რომ ვისაუბრო, თუ მაძლევენ ფულს, და არ ვისაუბრო, თუ ფულს არ მაძლევენ[41], - მდიდარსაც და ღარიბსაც ერთნაირად უფლებას ვაძლევ შემეკითხოს და, თუ ვინმე მოისურვებს, კიდევ მიპასუხოს და მოისმინოს, რასაც ვამბობ. ხოლო მათში ვინ აღმოჩნდება პატიოსანი და ვინ არა, ამისათვის ჩემი გამტყუვნება უსამართლობა იქნებოდა, ვინაიდგან არაოდეს არავისათვის არავითარი სწავლება არ აღმითქვამს და არც არაფერი მისწავლებია, და თუ ვინმე ამბობს, რომ ჩემგან რამე ისწავლა ან კერძოდ მოისმინა ის, რაც ყველა სხვას არ მოუხმენია, იცოდეთ კარგად, რომ მართალს არ ამბობს.

22. მაგრამ რა მიზეზია, რომ ზოგიერთნი ჩემთან ხანგრძლივ ატარებენ დროს და ამაში სიამოვნებას ჰპოულობენ? თქვენ უკვე მოისმინეთ, ათენელნო, მე მთელი სიმართლე მოგახსენეთ, - ამის მიზეზი ის არის, რომ მსმენელნი სიამოვნებით უმზერენ იმის გამოცდას, ვისაც თავი ბრძენად მოაქვს და ნამდვილად კი ბრძენი არ არის, ეს ხომ მართლა კარგი გასართობია. მე კი, როგორც მოგახსენეთ, ასეთი ყოფაქცევა ღვთისაგან მაქვს ნაბრძანევი, როგორც წინასწარმეტყველებითა და სიზმრებით, ისე ყოველი სხვა საშუალებით[42], რომლითაც კი ოდესმე ღვთის განგებას სხვა შემთხვევაშიც უბრძანებია ადამიანისათვის რამე მოქმედება.

ეს, ათენელნო, ჭეშმარიტებაც არის და ამის დამტკიცება ადვილი შესაძლებელიც არის, ვინაიდგან თუ მე ჭაბუკთა ერთს თაობასა ვრყვნი, სხვანი კი უკვე გამირყვნია, ამათგან ზოგიერთნი, რაკი ხანში შესულან და შეუგნიათ, რომ მათთვის, როცა ისინი ახალგაზრდები იყვნენ, ოდესმე ცუდი რამე მისწავლებია, უეჭველად უნდა გამოსულიყვნენ, ბრალი დაედვათ და ნაცვალეგოთ ჩემთვის, და უკეთუ მათ ეს არ მოისურვეს, ზოგიერთს მათ ნათესავს - ან მამებს, ან ძმებს და ან სხვა მოყვასებს - ეხლა მაინც უნდა მოჰგონებოდათ ეს (და შური ეძიათ ან დავესაჯეთ), რადგან მათ ახლობლებს ჩემგან რაღაც ბოროტება შემთხვევიათ. და მართლაც, იმათგან ბევრი

იმყოფება აქ, - მე მათ ვხედავ. - (და) უპირველესად კრიტონი, ჩემი ტოლი და თანამემამულე, ამ კრიტობულის მამა; კიდეც სფეტელი ლისანია, ესქინეს მამა, მერე ანტიფონ კეფისიელი, ეპიგენის მამა, შემდგომ აი ისინი, ძმები, რომელნიც ჩემთან საუბარში ატარებდნენ დროს: ნიკოსტრატე, თეოდოტეს ვაჟი და თეოდოტეს ძმა - თვით თეოდოტე უკვე გარდაიცვალა, ასე რომ მას აღარ ესაჭიროება მუდარა (რომ გაჩუმებული იყოს), ეს პარალოსი, დემოკრიტეს ვაჟი, ძმა რომ ჰყავს თეაგე, და კიდეც ადიმანტოსი, არისტონის ვაჟი, რომლის ძმა აი ეს პლატონია, და ეანტოდოროსი, რომლის ძმა აი ის აპოლოდორესია [43]. ბევრი სხვაც შემიძლია კიდეც დავასახელო და ამათში მელეტოსს უთუოდ ვინმე უნდა მოეყვანა მოწმედ. თუ ეს მაშინ დაავიწყდა, ეხლა წარმოიდგინოს - მე ნებას ვრთავ[44], და დესთქვას, თუ აქვს სათქმელი ასეთი რამე. მაგრამ თქვენ, მოქალაქენო, დაინახავთ სრულიად საწინააღმდეგოს, დაინახავთ, რომ ყველანი მზად არიან დამეხმარონ მე, რომელსაც ისინი გამირყვნიან და მათ ნათესავებისათვის ძვირი შემიმთხვევია, როგორც მელეტოსი და ანიტოსი ამტკიცებენ, ვინაიდან ვინც უკვე გარყვნილია, იმათ ვთქვათ, კიდეც აქვთ გონიერი საფუძველი რომ დამეხმარონ, მაგრამ იმათ, ვინც არ გამირყვნიან, მოხუცებულებს, აბა სხვა რა ანგარიში აქვთ, რომ მიცავენ, თუ არა (ერთადერთი) ჭეშმარიტი და სამართლიანი რწმენა, რომ მელეტოსი სტყუის, მე კი მართალს ვამბობ.

23. მაგრამ კმარა, მოქალაქენო, აი, ეს არის და ეს, რაც უნდა მომეხსენებინა თქვენთვის თავის გასამართლებლად, და კიდეც სხვა რამეც ამის მსგავსი. შეიძლება თქვენში ვინმე გამიჯავრდეს, თუ მოაგონდა, სამსჯავროს წინაშე თავს როგორ იცავდა ამაზედ უფრო მცირე საქმეში, როგორ ემუდარებოდა და ევედრებოდა მსაჯულებს ცრემლთა თხევით და რომ კიდეც უფრო მოელმობიერებინა (მსაჯულნი), თავისი ბავშვები და მრავალი ნათესავი და მეგობარი მოჰყავდა[45], მე კი არაფერს არ მოვიმოქმედებ მსგავსიერს, თუმცა საფიქრებელია, რომ საშიშროება დიდი მომელის. ამიტომ შეიძლება ვინმე ამას რომ მოიგონებს, უფრო უწყალოდ მომეპყრას და ამით განრისხებულმა გულისწყრომით ჩააგდოს კენჭი. მე, რასაკვირველია, გულდაჯერებით ვერ ვიტყვი, რომ ეს ვისმე თქვენგანს აქვს გუნებაში, მაგრამ თუ მაინცადამაინც ვისმე განზრახული აქვს, მგონია მართებული იქნება ასეთი სიტყვებით მივმართო მას: «ჩემო კეთილო, შეიძლება მეც

მომეპოვება ნათესავები, ვინაიდგან, ჰომიროსის თქმისა არ იყოს, არც მუხისაგან და არც კლდისაგან არა ვარ ნაშობი[46], არამედ ადამიანთაგან, ასე რომ, ათენელნო, მეცა მყავს ნათესავები და სამი ვაჟიც კი - ერთი უკვე ჭაბუკია, ორი კი მცირეწლოვანი[47], მაგრამ აქ მაინც არც ერთი არ მომიყვანია, რომ შეწყალება გამოგთხოვოთ».

მერე რატომ არ ვმოქმედებ ასე? არა ამპარტავნებით, ათენელნო, და არც თქვენი სიძულვილით. მხნედ ვუცქერი სიკვდილს თუ არა, ეს სხვა საქმეა, მაგრამ ჩემი, თქვენი და მთელი სახელმწიფოს სახელისათვის, ყოველ შემთხვევაში, მგონია, რომ ჩემისთანა დროული და სახელგანთქმული ადამიანისათვის ასეთი საქციელი მართებული არ იქნებოდა. ამრიგად, მართალია ეს თუ ტყუილი, ყოველ შემთხვევაში არსებობს აზრი, რომ სოკრატი ადამიანთა უმრავლესობისაგან რითაც განირჩევა და ხომ სამარცხვინო იქნება ასეთ ხერხს მიმართოს იმან, ვინც ჰფიქრობს, რომ ან სიბრძნით, ან მხნეობით, ან კიდევ სხვა რამე სათნოებით ის გაირჩევა სხვებისაგან[48]. და მე ხშირად მინახავს სწორედ ასეთები, რომელნიც როგორც ჩანს, თუმცა წარმოადგენენ თითქმის რაღაცას, მაგრამ როცა მათ ასამართლებენ, უცნაურად იქცევიან, რაღაც საშინელებას განიცდიან, და თუ თქვენ იმათ არ მოაკვდინებთ, ვითომც უკვდავებას მოიპოვებენ, აი ესენი არიან, ჩემის აზრით, სირცხვილში რომ აგდებენ სახელმწიფოს, და ვინმე უცხოელს შეუძლია იფიქროს, რომ ის ათენელნი, რომელნიც ცნობილნი არიან თავიანთი სათნოებით, რომელნიც მართებულობასა და სხვა საპატიო თანამდებობაში უპირატესად არიან მიჩნეულნი, დედაკაცთაგან არაფრით არ განსხვავდებიან. არა, ათენელნო, თუ თქვენი თავის ყადრი გაქვსთ, არც თქვენ უნდა მოიქცეთ ასე და არც ჩვენ უნდა მოგვცეთ ნება, რომ ასე მოვიქცეთ, არამედ თქვენ უნდა გვიჩვენოთ, რომ უფრო სასტიკად იმას ამტყუნებთ, ვინც ასეთ საბრალობელ დრამებს წარმოგიდგენსთ ხოლმე და სახელმწიფოს ამასხარავებს, ვიდრე იმას, ვისაც მოკრძალებით უჭირავს თავი.

24. სახელოვნებასაც თავი რომ დავანებოთ, მოქალაქენო, არც მართებული იქნება, მგონია, მსაჯულს ვევედრო და ვემუდარო, რათა სასჯელისაგან ვიხსნა თავი - მსაჯული უნდა დავაჯეროთ და დავარწმუნოთ, ვინაიდგან მსაჯული იმისათვის ხომ არ არის დაყენებული, რომ თვალღებით ჰსაჯოს, არამედ

იმისათვის, რომ ჰქმნას მართალი სამართალი. მას ფიცი აქვს მიცემული, რომ არ ესათნოს იმას, ვინც მოეგუნებება, არამედ კანონების მიხედულებით ჰსაჯოს[49]. ამიტომ, არც ჩვენ უნდა გაჩვევდეთ ფიცის გატებას და ამას არც თქვენ უნდა ეჩვეოდეთ, თორემ ეს არც თქვენგან იქნებოდა კეთილსათნოება და არც ჩვენგანით. არ იფიქროთ, ათენელნო, თითქოს ჩემთვის საჭირო იყოს თქვენ წინაშე ის მოვიმოქმედო, რაც ჩემის აზრით არც კარგია, არც სამართლიანია და არც მართებული, - განსაკუთრებით, ვფიცავ ზევსს, ეხლა, როცა მელეტოსი უსჯულოებას მაბრალებს. ცხადია, შესაძლებლად რომ მიმაჩნდეს გარწმუნოთ და ფიცის მიუხედავად ხვეწნა-მუდარით ძალა დაგატანოთ, შთაგაგონებდით, რომ ღმერთები არ არსებობენ, და თუ ამნაირად თავს დავიცავდი, ჩემს თავს თვითვე გავიმტყუნებდი, რომ ღმერთები არ მწამს, მაგრამ ეს სრულიადაც ასე არ არის. მე მათ ვაღიარებ, ათენელნო, როგორც არც ერთი ჩემი ბრალმდებელი არ აღიარებს, და თქვენთვის და ღმერთისთვის მომინდვია გამასამართლოთ ისე, როგორც ჩემთვისაც უმჯობესი იქნება და თქვენთვისაც[50].

25. თქვენგანით რომ გულის არ მაკლია, ათენელნო, ამისათვის რაც მოხდა, სახელდობრ, რომ გამამტყუნეთ, ამის მიზეზი, გარდა მრავალი სხვა გარემოებისა, ისიც არის, რომ ეს ამბავი ჩემთვის მოულოდნელად არ მომხდარა[51]. მაგრამ უფრო ძლიერი ხმების რაოდენობა მაკვირვებს, ერთმა და მეორე მხარემ რომ მიიღო[52], ვინაიდგან დარწმუნებული ვიყავი, რომ განსხვავება უფრო დიდი იქნებოდა და არა ასე მცირე. ეხლა კი ჩანს, რომ თავმთელი გადავრჩებოდი ოცდაათი კენჭი რომ სხვაგვარად ჩავარდნილიყო. მელეტოსს, მგონია, ეხლაც გადავურჩი და არა მხოლოდ გადავურჩი, არამედ ყველასათვის ნათელია, აქ რომ ანიტოსი და ლიკონი არ გამოსულიყვნენ, როგორც ჩემი ბრალმდებელნი, ის ხმების ხუთის თავსაც ვერ მიიღებდა და იძულებული იქნებოდა ათასი დრახმა გადაეხადა[53].

26. მაშ, ეს კაცი ჩემთვის სიკვდილით დასჯას თხოულობს. დე, ეგრე იყოს, მაგრამ, ათენელნო, ჩემთვის რაღა სასჯელი უნდა მოვითხოვო თქვენგან? ხომ ცხადია ისეთი უნდა მოვითხოვო, როგორისაც ღირსი ვარ. მაინც როგორი? რა დავიმსახურე - სასჯელი თუ ჯარიმა იმისათვის, რომ რაღაც ზემთაგონებით[54]ცხოვრებას მყუდროებაში არ ვატარებდი, არამედ უგულებელვყოფდი იმას, რისთვისაც ზრუნავს

უმრავლესობა - სიმდიდრეს, საოჯახო საქმეს, სტრატეგობას[55], რიტორობას და ყველა სხვა თანამდებობას, აგრეთვე შეთქმულობასა და აჯანყებას, რაც ხშირია სახელმწიფოში[56], ვინაიდან ჩემი თავი იმდენად პატიოსნად მიმაჩნია, რომ არ შემეძლო ასეთი გზით მეძებნა ხსნა, - იმისათვის, რომ არ მივდიოდი იქ, სადაც ვერც ვერაფერს თქვენ გარგებდით და ვერც ჩემს თავს ვარგებდი რასმე, არამედ როგორც ვამტკიცებ, მივდიოდი იქ, სადაც შემეძლო თითოეული თქვენგანისათვის კერძო ცხოვრებაში უდიდესი სიკეთე მომენიჭებინა, და ვცდილობდი თითოეული თქვენგანი დამერწმუნებინა, რათა არც ერთი თქვენი საქმისათვის არ გეზრუნათ, სანამ უწინარეს თქვენი თავისათვის არ იზრუნებდით, რომ უაღრესად სათნონი და გონიერნი ყოფილიყავით, არ გეზრუნათ არც სახელმწიფოებრივი საქმეებისათვის, ვიდრე თვით სახელმწიფოსთვის არ იზრუნებდით, და ამგვარად გეზრუნათ ყოველი დანარჩენისათვის. მაშ რა დავიმსახურე ასეთი ღვაწლით? რამე კარგი, ათენელნო, უკეთუ კაცი სამართლიანად მისი ღვაწლით უნდა დაფასდეს, და ეს კარგი ისეთი უნდა იყოს, როგორიც მეკადრება. მაშ, რა ეკადრება საბრალობელ მოკეთეს[57], რომელსაც მყუდროება ესაჭიროება, რომ თქვენ გიმოდვროსთ? უაღრესად საკადრისი კი, ათენელნო, ის იქნება, რომ ასეთი კაცი პრიტანეაში[58].ასაზრდოვოთ, და ეს მისთვის უმეტეს უპრიანი იქნება, ვიდრე თქვენგანისათვის, ვინც ოლიმპიის ასპარეზობაში[59].ერთის, ორის ან ოთხის ცხენით გაიმარჯვებდა, ვინაიდან თქვენ მხოლოდ გეჩვენებათ, რომ ის ბედნიერებას განიჭებსთ, მე კი ნამდვილად გაბედნიერებთ, ამასთანავე მას არავითარი საზრდოობა არ ეჭირვება, მე კი მესაჭიროება, ასე რომ თუ ჩემთვის სამართლიანად ღირსეული სასჯელი უნდა ავირჩიო, მე პრიტანეაში საზრდოობა ამირჩევია.

27. იქნება თქვენ გგონიათ, ამას რომ გეუბნებით, თითქმის იმნაირივე გულდაჯერებით ვლაპარაკობ, როგორც ვლაპარაკობდი შეწყალებისა და ღმობიერების შესახებ, მაგრამ, ათენელნო, ეს ასე კი არ არის, არამედ უფრო სხვანაირადაა: დარწმუნებული ვარ, რომ განზრახ არავის მოვპყრობივარ უსამართლოდ, მაგრამ თქვენ ამაზედ ვერ დაგაჯერებთ, ვინაიდან ცოტა ხანს ვსაუბრობდით ურთიერთთან, ხოლო თქვენ ამას დაიჯერებდით, მე გგონია, ისეთი კანონი რომ გქონდესთ, როგორც სხვა ხალხს[60]- სიკვდილით სასჯელის

განაჩენს არა ერთ დღის, არამედ მრავალი დღის განმავლობაში, რომ ადგენდეთ. ამჟამად კი, მცირე ხნის განმავლობაში[61].მძიმე ბრალდებისაგან განთავისუფლება ადვილი არ არის. დიან, დარწმუნებული ვარ, რომ ცუდი არავისათვის არ შემიმთხვევია, და ამიტომ სრულიად არ ვაპირებ თავი დავიჩაგრო და ჩემ შესახებ ვილაპარაკო, თითქო რამ ცუდის ღირსი ვიყო და სასჯელიც ამის შესაფერისი ავირჩიო. რისი უნდა მეშინოდეს? იმისი ხომ არა, რასაც მიმზადებს მელეტოსი, და არ ვიცი კი, გეუბნებით, ცუდსა თუ კარგს მიმზადებს? ნაცვლად ამისა, ისეთი რამ ხომ არ უნდა ავირჩიო, რაც, კარგად ვიცი, ცუდია, და ეს ავირჩიო სასჯელად? საპყრობილე ხომ არა? მაგრამ საპყრობილეში რის გულისათვის უნდა ვიცხოვრო და ვემონო ნიადაგ ცვალებადს ხელისუფლებას თერთმეტისას?[62].ან იქნება ჯარიმა ავირჩიო და საპყრობილეში ვიყო მანამდის, სანამდის არ გადავიხდი, მაგრამ ჩემთვის ეს ხომ იგივეა, რაც ეს არის ახლა გითხარით: ფული არა მაქვს და საიდან უნდა გადავიხადო? ან იქნება ექსორიობა ვამჯობინო? ამ სასჯელს შეიძლება თქვენც დამინიშნავდით, მაგრამ ძლიერ უნდა მიყვარდეს სიცოცხლე, თუ ისეთი უგუნური ვარ და არ შემიძლია განვსაჯო, რომ, თუ თქვენ, ჩემს თანამოქალაქეებს, არ ძალგიძთ ჩემი მოღვაწეობა და საუბრობა აიტანოთ, თუ ეს თქვენი იმდენად სამძიმო და საძულველია, რომ ცდილობთ თავიდან მომიშოროთ, სხვები კი ადვილად აიტანენ? სრულიად არა, ათენელნო, კარგი კი იქნება ჩემი სიცოცხლე, ამ ხნის კაცი რომ გაძევებული ვივლი ქალაქიდან ქალაქად და ვიცხოვრებ მუდამ დევნილი, ვინაიდგან, ეს კარგად ვიცი, სადაც კი მივალ, ჭაბუკნი, როგორც აქ, ჩემს საუბარს მოისმენენ, და თუ მე იმათ გავაგდე, მაშინ თვით ისინი გამაძევენ და ამისთვის უფროსებს შეაგულიანებენ, და თუ არ გავაგდე, მაშინ მათი მამები და ნათესავები მათივე მიზეზით განმაძევენ.

28. იქნება ვინმემ მკითხოს: «ნუთუ, სოკრატე, ჩვენგან გაძევებული ჩუმად და მყუდროდ ცხოვრებას ვერ შესძლებ?» აი სწორედ ამის დაჯერება ზოგიერთს თქვენგანს ყველაფერზედ უფრო ეძნელება, ვინაიდგან, თუ ვთქვი, რომ ეს იქნებოდა ღვთის ურჩობა და ამის გამო უჩუმრად ყოფნა არ ძალმიძს, თქვენ ამას თვალთმაქცობად მიიჩნევთ და არ დამიჯერებთ, ხოლო თუ მეორე მხრით ვთქვი, რომ ადამიანისათვის უდიდესი ბედნიერება იმაში მდგომარეობს,

რომ მარად დღე სათნოებასა და სხვა საგნებზედ ისაუბროს, და თქვენ გესმით, რომ მე ამის შესახებ ვსაუბრობ, როცა ვიკვლევ ჩემს თავსაც და სხვებსაც, - (თუ ვთქვი), რომ გაურკვეველ ცხოვრებას ადამიანისათვის არავითარი ფასი არა აქვს, ამას კიდევ უფრო ნაკლებ დამიჯერებთ. საქმე, მოქალაქენო, ამგვარადაა, როგორც ვამტკიცებ, მაგრამ თქვენი დაჯერება ადვილი არ არის. გარდა ამისა, ჩვეულებათ არა მაქვს ჩემი თავი რამე ცუდის ღირსად მივიჩნიო. ფული რომ მქონდეს, სასჯელად ოღონდაც ჯეროვანი ჯარიმის გადახდას ავირჩევდი და ამით სრულიად არ დავზარალდებოდი. ეხლა კი - (არ შემიძლია ჯარიმა ავირჩიო) ფული არა მაქვს, თუ იმდენის დანიშვნას არ ინებებთ, რამდენის გადახდასაც შევიძლებ. შეძლებით კი იქნება შევიძლო ერთი ვერცხლის მნა[63]. გადაგიხადოთ და აი სასჯელად ეს ამირჩევია. ეს პლატონი კი, ათენელნო, კრიტონი, კრიტობულოსი და აპოლოდოროსი მირჩევენ, რომ ოცდაათი მნა დავინიშნო და თვითვე თავდებობასაც კისრულობენ, და მეც მაშასადამე ამდენს ვინიშნავ, ამ ფულის თავდებებად კი ეს საიმედო პირნი გეყოლებიან[64].

29. ასეთი მცირე ხნისათვის[65], ათენელნო, თქვენ სახელსაც გაიტებთ და ჩვენი ქალაქის ავად მხსენებელნიც ბრალს დაგდებენ, რომ თქვენ მოაკვდინეთ სოკრათი, ბრძენი ადამიანი, ვინაიდან თქვენი განჩიქების მოსურნენი ნამდვილად დაიწყებენ მტკიცებას, რომ მე ბრძენი ვარ. თქვენ კი რომ ცოტა ხანს მოგეცადათ, ეს თავისთავად მოხდებოდა. შეხედეთ ჩემს მოხუცებულობას - სიცოცხლეს უკვე ფრიად დავშორებივარ და სიკვდილი კი მოახლოებულია. ამას ყველას არ გეუბნებით, არამედ იმათ, ვინც სიკვდილი გადამიწყვიტა, და ამით აი კიდევ რას ვეტყვი: იქნება, მოქალაქენო, თქვენ ფიქრობთ, რომ მე საჭიროდ მიმაჩნია ყველაფერი მეთქვა და მექნა, რათა სასჯელი თავს ამეცილებინა, მაგრამ სიტყვები აღარ მეყო, რომ თქვენ დამერწმუნებინეთ და ამიტომ ვისჯები? სრულიად არა. მე ვისჯები არა სიტყვების ნაკლებობის გამო, არამედ კადნიერებისა და ურცხვობის უქონლობის მიზეზით, რომ არ მსურდა ის მეთქვა თქვენს წინაშე, რასაც თქვენ სიამოვნებით მოისმენდით, - გოდებითა და ცრემლთა თხევით მექნა და მელაპარაკნა სხვაც ბევრი რამ, რაც, როგორც ვამტკიცებ, არ მეკადრება და რის მოსმენასაც სხვებისაგან თქვენ მიჩვეული ხართ. მაგრამ მე მაშინაც[66] ვფიქრობდი, რომ

საშიშროების წინაშე არაფერი უმართებულო არ უნდა მოვიმოქმედო, და არც ეხლა ვნანობ, რომ თავს ამნაირად ვიცავდი, ვინაიდან მირჩევნია ამნაირად დავიცვა თავი და მოვკვდე, ვიდრე სხვანაირად და ვიცოცხლო. არც სამსჯავროში, არც ომში, არც მე და არც სხვას არ შეჭფერის ამგვარს ხრიკებს მიმართოს და ყველაფერი იღონისძიოს, რათა სიკვდილი თავს აიცილოს. ბრძოლის დროსაც ხომ ხშირად ცხადია ხოლმე, რომ სიკვდილს ადვილად გადარჩები, თუ იარაღს დაჰყრი ან მუხლმოდრეკილი მდევნელთ შეევედრები. და კიდევ ბევრი სხვა ხერხია, რომ ადამიანი ყოველგვარ საშიშროებაში სიკვდილს გადარჩეს, თუ არავითარს საქმესა და სიტყვას არ ითაკილებს. მაგრამ, მოქალაქენო, ის კი არ არის ძნელი, რომ სიკვდილს გადარჩე, არამედ უმეტეს უძნელესია გადარჩე სირცხვილს, ვინაიდან იგი სიკვდილზედ უფრო ჩქარა შეეყრება ხოლმე ადამიანს, და აი ეხლაც მე, ჩუმი და მოხუცებული კაცი, იმით ვარ შეპყრობილი, რაც უმშვიდესია, ჩემი ბრალმდებელნი კი, ღონიერი და მარდი ხალხი, იმით, რაც უფრო მაღია - ბიწიერებით. და მე ეხლა თქვენ მიერ სიკვდილად მსჯავრდებული მივდივარ, ისინი კი ჭეშმარიტებისაგან გაწბილებულნი სიმდაბლისა და უსამართლობის გზით მიდიან და მე მრჩება ჩემი სასჯელი, იმათ კი თავისი. შეიძლება ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, და ვფიქრობ, რომ ეს შესაფერისია.

30. ეხლა მე თქვენ, ჩემ მსაჯულთ, მწადიან მომავალი გიწინასწარმეტყველოთ, ვინაიდან იმგვარს მდგომარეობაში ვიმყოფები, როცა ადამიანი განსაკუთრებით წინასწარმეტყველობს, ე. ი. როცა სიკვდილი წინ უძევს[67]. მითქვამს თქვენთვის, მოქალაქენო, რომელთაც მომკალით მე, რომ მყისვე ჩემს სიკვდილის შემდგომ თქვენ, ვფიცავ ზევსს, უფრო საშინელი შურისძიება მოგევლინებათ, ვიდრე ის მისაგებელი, რომლითაც თქვენ მომკალით. ამჟამად თქვენ ეს იმ იმედით მოიქმედეთ, რომ თქვენი უკეთური სიცოცხლის შესახებ ანგარიშის მიცემისაგან თავი დაგელწიათ. მაგრამ, გეუბნებით, თქვენ სრულიად წინააღმდეგი რამ დაგემართებათ, უფრო მრავალი გამოგიჩნდებათ მამხილებელი, რომელთაც მე ვაკავებდი, თქვენ კი ვერ ამჩნევდით, და ისინი მით უფრო უღმრთელები იქნებიან, რაც უფრო ახალგაზრდანი არიან, და თქვენ კიდევ უფრო შეძრწუნდებით. თუ თქვენ გგონიათ, რომ კაცისმკვლელობით

ვისმე დააშლევინებთ თქვენს გინებას ურიგო ცხოვრებისათვის, ტყუილი ფიქრია, ვინაიდგან ასეთის გზით ხსნა არც დიდად გამოსადეგია და არც კარგია, ხოლო უკეთესი და უადვილესი მეორე გზაა - სხვის ჩაგვრას მოერიდო და თავი შენი ისე განიმზადო, რომ უკეთესი იქნე. ეს მიწინასწარმეტყველებია თქვენთვის, რომელთაც გამამტყუვნეთ, და გშორდებით.

31. იმათთან კი, ვინც გამამართლა, სიამოვნებით ვისაუბრებდი მომხდარი ამბის შესახებ, სანამ ხელისუფალნი მოუცლელნი არიან[68]და სანამ არ წავსულვარ იქ, სადაც მისვლისთანავე უნდა მოვკვდე. მაშ, მოდით, მოქალაქენო, ცოტა ხანს დარჩით ჩემთან, ვინაიდგან არავინ არ გვიშლის ერთმანეთს ვესაუბროთ, სანამ შესაძლებელია. თქვენ, როგორც მეგობრებს, მსურს გაჩვენოთ, თუ რა აზრი აქვს იმ ამბავს, მე რომ ეხლა შემემთხვა. მე, მსაჯულნო, - თქვენ რომ მსაჯულებს გიწოდებთ, მართალს ვამბობ - საკვირველი რამ დამემართა. ჩემთვის დაიმონოს ჩვეულებრივი წინასწავება მთელი წარსული დროის განმავლობაში ფრიად ხშირი იყო და სრულიად უბრალო საქმეებშიც კი მეწინააღმდეგებოდა, თუ რასმე უმართებულოს განვიზრახავდი. ეხლა კი, როგორც თვით თქვენცა ხედავთ, შემემთხვა ის, რაც ზოგიერთს, ოღონდაც შეუძლია მიიჩნიოს - და ნამდვილად მიაჩნიათ კიდეც - უდიდეს უბედურებად. ღვთაებრივი ნიში მე არც მაშინ მეწინააღმდეგებოდა, როცა გათენებისას სახლიდგან გამოვედი, არც მაშინ, როცა აქ, სამსჯავროში შემოვედი, და არც მაშინ, როცა ვლაპარაკობდი და განზრახული მქონდა რამე მეთქვა; სხვა დროს კი რომ მილაპარაკნია ხოლმე, სიტყვას შუაზე მაწყვეტინებდა, ეხლა კი, ამ საქმეში, სრულებით არ ეწინააღმდეგებოდა არც ჩემს მოქმედებას და არც სიტყვას. როგორღაც უნდა გავიგოთ ამის მიზეზი? ამასაც გეტყვით: მე მგონია, რომ ბედნიერი შემთხვევაა ის, რაც დამემართა, და არ შეიძლება მართალი იყოს ჩვენი აზრი, თუ ვინმე ვფიქრობთ, რომ სიკვდილი უბედურებაა. და ამისათვის დიდი საბუთი მაქვს; შეუძლებელია ეს ჩვეულებრივი ნიში არ წინააღმდეგომოდ, ბოროტ რამ განზრახვა რომ გულში მქონოდა.

32. განვიხილოთ ისიც, თუ რაოდენ დიდია იმედი, რომ სიკვდილი ბედნიერებაა. სიკვდილი ორში ერთს უნდა ნიშნავდეს: ან სიკვდილი სრული მოსპობაა, ისეთი რომ

მკვდარი სრულიად არაფერს არ გრძნობს, ანდა, როგორც ამბობს თქმულება[69], სიკვდილი სულის რაღაც ცვლილებაა და ამ ქვეყნიდან სხვა ქვეყნად გადასახლება. თუ სიკვდილი სრული უგრძნობელობაა, როგორც სიზმარი, როცა მძინარი ძილშიც კი არაფერს არ ხედავს, საკვირველად სასარგებლო იქნებოდა იგი. მე მგონია, ვინმემ რომ მოისურვოს ისეთი ღამის ამორჩევა, როცა მას ისე ეძინა, რომ ძილში არაფერი არ უნახავს, და ამ ღამეს თავის სიცოცხლის დანარჩენი დღეები და ღამეები შეადაროს, მოისაზროს და სთქვას, თავის სიცოცხლის რამდენი დღე და ღამე გაუტარებია მას იმ ღამესთან შედარებით უკეთესად და უფრო საამოდ, - მე მგონია (არა მხოლოდ კერძო ადამიანი, არამედ დიდი მეფეც კი)[70] დაინახავდა, რომ იმ ღამეების რიცხვი დანარჩენ დღეებთან და ღამეებთან შედარებით დიდი არ არის. მაშასადამე, თუ სიკვდილი ასეთია, მე ის სარფად მიმაჩნია, ვინაიდან მთელი დანარჩენი დრო ერთ ღამესარაფრით არ აღემატება, ხოლო თუ სიკვდილი თითქმის აქედგან სხვა ქვეყნად გადასახლებაა და თუ მართალია თქმულება, რომ ყველა მიცვალებული იქ იმყოფება, ამაზედ უდიდესი ბედნიერება, მსაჯულნო, რომელიღა იქნება? თუ ჰადესში გადასახლებით მოშორდები მათ, ვისაც მსაჯულთ უწოდებენ, და ჭეშმარიტ მსაჯულებს იპოვი, რომელნიც ამბობენ, იქ სამართალს სჭრიან - მინოსს, რადამანტს, ეაკოს, ტრიპტოლემოსს[71] და სხვა გმირებს, თავიანთ სიცოცხლეში რომ სათნონი ყოფილან, - განა ეს ცუდი გადასახლება იქნებოდა? რა ფასს არ გაიღებს თითოეული თქვენგანი, რომ ორფეოსთან, მუზეოსთან, ჰესიოდთან და ჰომიროსთან[72] ერთად იყოს. მე მზადა ვარ მრავალჯერ მოვკვდე, თუ ეს მართალია. ჩემთვის აქ ყოფნა უცნაურიც იქნებოდა, ვინაიდან იქ მე შევხვდებოდი პალამედს[73], ეანტს, ტელამონის შვილს და სხვებს ძველთაგან, ვინც უსამართლო განაჩენის წყალობით დაღუპულა[74], და მე მგონია, რომ ჩემი თავგადასავლის იმათ თავგადასავალთან შედარება უსიამო არ იქნება. თავი და თავი კი ის არის, რომ შეგიძლია იქაურებიც გამოსცადო და გმოიკვლიო, როგორც აქაურები, ვინ არის მათგან ბრძენი და ვის მხოლოდ ჰგონია, რომ ბრძენია, ნამდვილად კი არ არის. რა ფასს არ გაიღებს, მსაჯულნო, ყოველი, რომ გაიცნოს მხედართმთავარი, რომელიც დიდი ლაშქრით ეკვეთა ტროას[75], ან ოდისე, ან სიზიფოსი[76] ან კიდევ ათასი სხვა მამაკაცი და დედაკაცი? იქ მათთან საუბრობა, ერთად ყოფნა, მათი გაცნობა გამოუთქმელი

ბედნიერება იქნებოდა! იქაურები ამისთვის, რასაკვირველია, სრულიად არავის არ ჰკლავენ, ვინაიდან, გარეშე სხვა ყველაფრისა, ისინი აქაურებზედ უფრო ბედნიერნი და უკუნისამდე უკვდავნი არიან.

33. მაგრამ, მსაჯულნო, სიკვდილისა თქვენც კარგი იმედები უნდა გქონდესთ, და ჭეშმარიტებად ერთი რამ უნდა იქნეს აღიარებული, რომ სათნო ადამიანს არც სიცოცხლეში და არც სიკვდილის შემდეგ ცუდი არაფერი არ შეემთხვევა და რომ იმის საქმეებისათვის ღმერთები ზრუნავენ. ეს ჩემი ეხლანდელი საქმეც შემთხვევით არ მომხდარა, - აშკარაა, რომ ჩემთვის უმჯობესია მოვკვდე და გავთავისუფლდე ამა სოფლისა იწროებისაგან, ამიტომაც ნიშნ ჩემთვის არაოდეს არ დაუშლია და მეც სრულებით არ ვემდური იმით, ვინც სასჯელი გამიჩინა და ვინც ბრალი დამდვა, თუმცა მასამართლებდნენ და ბრალსა მდებდნენ არა ამ განზრახვით, არამედ ფიქრობდნენ ევნოთ ჩემთვის. მათი ასეთი საქციელი გაკიცხვის ღირსია, მაგრამ მიუხედავად ამისა მე მაინც ვთხოვ მათ: ჩემი შვილები რომ წამოიზრდებიან, მოქალაქენო, დასაჯეთ ისინი, შეავიწროეთ ისე, როგორც მე თქვენ გავიწროებდით. თუ დაინახოთ რომ ფულისათვის ან სხვა რისთვისმე უფრო ზრუნავენ ვიდრე სათნოებისათვის; თუ ისინი იფიქრებენ, თითქო რაღაც არიან, არაფერი კი არ იქნებიან, გაჰკიცხეთ, როგორც გკიცხავდით მე, რომ არ ზრუნავენ იმისათვის, რისთვისაც ჯერ არს ზრუნვა, და ფიქრობენ, თითქო რაღაცას წარმოადგენენ, ნამდვილად კი არაფრად არ ღირან. თუ თქვენ ასე მოიქცევით, მე და ჩემს შვილებს თქვენგან სამართალი მოგვენიჭება. მაგრამ აი უკვე დროც არის წავიდეთ - მე, რათა მოვკვდე, თქვენ კი რათა იცოცხლოთ. ვინ მიდის ჩვენში უკეთესი გზით, ეს იცის მხოლოდ ღმერთმა.

კრიტონი (კრიტონისა და სოკრატეს დიალოგი)

1. სოკრატე. რად მოსულხარ, კრიტონ, ეგრე ადრე? თუ არც ისე ადრეა?

კრიტონი. რასაკვირველია, ადრეა.

სოკრატე. მაინც რა დროა?

კრიტონი. განთიადია[77].

სოკრატე. მიკვირს, როგორ დაითანხმე საპატიმროს დარაჯი, რომ კარი გაეღო შენთვის.

კრიტონი. ის ხომ ჩემი მეგობარია, სოკრატე, მე აქ ხშირად მოვდივარ ხოლმე და გარდა ამისა მომადლიერებულიცა მყავს.

სოკრატე. ეს არის ეხლა მოხვედი, თუ დიდი ხანია?

კრიტონი. კარგა ხანია.

სოკრატე. მერე, მაშინვე რად არ გამაღვიძე, რომ დამჯდარხარ დადუმებული?

კრიტონი. არა, სოკრატე, ვფიცავ ზევსს, თვით მეც არ ვისურვებდი და მაშასადამე არც შენ ვისურვებ ესოდენ ტანჯვასა და უძილობას; მით უფრო განცვიფრებული გიცქერი კარგა ხანია, ეგრე ტკბილად რომ გძინავს, და განზრახ არ გაგაღვიძე, რომ მეტი სიამით განევლო შენთვის დროს. მთელი შენი სიცოცხლის განმავლობაში შენი ხასიათისათვის უწინაც ხშირად გადიდებდი, მაგრამ განსაკუთრებით გადიდებ ეხლა, რაც ეს უბედურება თავს დაგატყდა: როგორ ადვილად და მშვიდად ითმენ.

სოკრატე. განა უმართებულო არ იქნებოდა, კრიტონ, ჩემისთანა მოხუცი ბედს ემდუროდეს მხოლოდ იმიტომ, რომ უნდა მოკვდეს.

კრიტონი. სხვებსაც, სოკრატე, შენისთანა მოხუცებს ემართებათ ასეთი ხიფათი, მაგრამ ხნიერება სრულიად არ უშლით მათ ბედს ემდურონ.

სოკრატე. ესეც მოხდება, მაგრამ ასე ადრე მაინც რამ მოგიყვანა?

კრიტონი. ცუდი ამბავი მომაქვს, სოკრატე, შენთვის კი არა, არამედ, როგორც მე მგონია, ყველა შენი მეგობრისათვის, - ცუდი და სამწუხარო ამბავი და ამის ატანა, ვფიქრობ, ყველაზე უფრო მე მიმიძიმს.

სოკრატე. რა ამბავია? ხომ არ დაბრუნებულა დელოსიდან ხომალდი, რომლის მოსვლისთანავე მე უნდა მოკვდეს?[78]

კრიტონი. არა, არ დაბრუნებულა, მაგრამ ვფიქრობ დღეს უნდა მოვიდეს, როგორც იტყობინებიან სუნიონიდან[79]. მოსულნი,

რომელთაც იქ დაუტოვებიათ იგი. აქედან ცხადია, რომ ხომალდი დღეს დაბრუნდება და, მაშასადამე, ხვალ, სოკრატე, ბოლო უნდა მოუღოს შენს სიცოცხლეს.

2. სოკრატე. მშვიდობა მის მოსვლას, კრიტონ! თუ ღმერთებს ეგრე ჰნებავთ, დე ეგრე იყოს, მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ ის დღე არ დაბრუნდება.

კრიტონი. რატომ გგონია?

სოკრატე. აი, გითხრა, მე ხომ მეორე დღეს უნდა მოკვდე ხომალდი რომ დაბრუნდება?

კრიტონი. ეგრე ამბობენ ხელისუფალნი.[80]

სოკრატე. მაშ, მე ვფიქრობ, რომ ხომალდი ხვალ მოვა და არა დღეს. ამას მაფიქრებინებს ერთი სიზმარი, რომელიც დიდი ხანი არ არის ვნახე ამ ღამით, და მგონია კარგი ჰქენი, რომ უდროოდ როს არ გამაღვიძე.

კრიტონი. რა სიზმარი იყო?

სოკრატე. მესიზმრა, თითქოს მოვიდა ჩემთან ვიღაც ქალი, მშვენიერი, თვალადი, თეთრად მოსილი, დამიძახა და მითხრა: «სოკრატე, ამიერითგან მესამე დღესა ნაყოფიერსა ფთიასა მოხვალ».[81]

კრიტონი. უცნაური სიზმარია, სოკრატე.

სოკრატე. ყოველ შემთხვევაში, კრიტონ, სულ ადვილი ასახსნელი მგონია.

3. კრიტონი. ოღონდაც, ძალიან ადვილი ასახსნელია, მაგრამ საკვირველო სოკრატე, ეხლა მაინც გამიგონე და თავს უშველე, ვინაიდგან შენ რომ მოკვდე, ჩემთვის ეგ განა ერთი უბედურება იქნება. გარდა იმისა, რომ დავჰკარგავ ისეთს მეგობარს, როგორსაც ვერასოდეს ველარ შევიძენ, ბევრი, ვინც მე და შენ კარგად ვერ გვიცნობს, იფიქრებს, რომ მე შემეძლო შენი ხსნა, თუ მოვისურვებდი ფულის დახარჯვას, მაგრამ არ ვიზრუნე, და განა იმაზედ უფრო საძრახი რამე იქნება, როცა ხმა გავარდება, რომ ჩვენ ფული მეგობრებს გვირჩევნია? ხალხი რომ არ დაიჯერებს, რომ თვით შენ არ მოისურვე აქედან გასვლა, თუმცა ჩვენ ძლიერ ვცდილობდით.

სოკრატე. მერე ჩვენ, საყვარელო კრიტონ, ეგრე რად უნდა

გვედარდებოდეს, თუ რას ჰფიქრობს უმრავლესობა. რიგიანი ხალხი, ვინც ღირსია ყურადღებისა, იტყვის - ყველაფერი ისე მოხდა, როგორც მოხდაო.

კრიტონი. მაგრამ ხომ ხედავ, სოკრატე, რომ უმრავლესობის აზრსაც აუცილებლივ უნდა ვათხოვოთ ხოლმე ყური. თვით აწინდელი მდგომარეობა განა ნათლად არ გვიჩვენებს, რომ უმრავლესობას შეუძლია მცირე რამ ხიფათი კი არა მხოლოდ, არამედ უდიდესი განსაცდელიც შეამთხვიოს იმას, ვინც მის თვალში ცილდაწამებულია.

სოკრატე. ო, კრიტონ, ნეტავი კი შეეძლოს უმრავლესობას ადამიანის განსაცდელში ჩაგდება, რომ მეორეს მხრით მასვე შეეძლოს უდიდესი სიკეთის მინიჭებაც - ეს ხომ კარგი იქნებოდა. ეხლა კი, მას არც ერთი შეუძლია და არც მეორე, ვინაიდან მას არ ძალუძს ადამიანს მიაწიოს ან წაართვას გონიერება და მოქმედებს ისე, როგორც შეემთხვევა.

4. კრიტონი. დე, ეგრე იყოს. მაგრამ აი რა მითხარი, სოკრატე: ნუთუ შენ ჩემთვის და სხვა მეგობრებისათვის ჰშიშობ, რომ, თუ შენ აქედან გაიპარები, სიკოფანტები[82] ჩვენ აგვიტეხენ დავიდარაბას, თითქმის ჩვენ გაგაპარეთ და ან მთელს ჩვენს ქონებას ჩამოგვართმევენ, ან დიდ ფულს გადაგვახდევინებენ, ანდა კიდევ რამე სხვა ფათერაკს შეგვამთხვევენ? თუ ასეთი რამე გაშინებს, დაივიწყე ეგ შენი შიში. განა სამართლიანი არ იქნება გიხსნათ შენ და თვით ჩვენ კი ჩავცვივდეთ ამ ხიფათში და, თუ საჭირო იქნება, უარესშიც? დაიჯერე ჩემი და სხვანაირად ნუ მოიქცევი.

სოკრატე. დიახ, კრიტონ, სწორედ ეგ მაშინებს და კიდევ ბევრი რამ სხვაც.

კრიტონი. ამისი ნუ გეშინია-მეთქი. არც ისე ბევრ ფულსა თხოულობენ შენი აქედან დახსნისა და გაპარებისათვის. მერე განა შენ არ იცი, თუ რა იაფი ხალხია ეს სიკოფანტები და რა ცოტა ფულია მათთვის საჭირო. ჩემი ქონება ხომ შენს განკარგულებაშია და მგონია საკმარისიც არის და ეგეც რომ არ იყოს, თუ შენ ჩემთვის ჰზრუნავ და არ გინდა, რომ ჩემი ფული დაიხარჯოს, აქ ხომ უცხოელნი არიან, ისინიც მზად არიან გაიღონ ხარჯი. ერთს იმათგანს სწორედ ამ საქმისათვის კიდევ მოუტანია საკმაო ფული - მაგალითად, სიმია.თებელს. მზად არის კებეტიც[83] და აგრეთვე ბევრი სხვაც. ამიტომ გეუბნები,

ნურც ამისი გეშინია და ხელს ნუ აიღებ შენი თავის ხსნაზედ და ნურც ის გარემოება გაფიქრებს, სასამართლოში რომ ამბობდი, თითქოს აქედან გაპარულს არ გეცოდინება, თუ სად შეაფარო თავი. განა მრავალ სხვა ადგილს, სადაც კი მიხვალ, სიყვარულით არ შეგიტკბობენ? თუ თესალიაში მოისურვებ წასვლას, იქ მე მეგობრები მყავს, რომელნიც დიდად დაგაფასებენ და დაგიცავენ საშიშროებისაგან, ასე რომ თესალიაში შენ არავითარი ფათერაკი არ მოგელის.

5. გარდა ამისა, სოკრატე, მე მგონია შენი განზრახვა არც სამართლიანია აგრეთვე: შენ გინდა თავი გასწირო, თუმცა შესაძლებელია ხსნა, და მოწადინებული ხარ ის აუტეხო შენს თავს, რასაც შენი მტრები ნატრულობდნენ და აკი ნამდვილ შეისრულეს თავიანთი წადილი, შენი დაღუპვა რომ განიზრახეს. ამასთანავე შენ, ჩემის აზრით, შენს შვილებსაც ჰლუპავ, თუმცა შეგიძლია კიდეც გამოჰკვებო ისინი, კიდეც აღზარდო, და შენ კი მათ ღვთის ანაბარად სტოვებ, და შენი ბრალი იქნება, თუ ისინი ისე იცხოვრებენ, როგორც შეემთხვევათ. მათ კი ბუნებითად დაემართებათ ის, რაც ჩვეულებრივ ემართებათ ობლებს ობლობაში. მართლაც, ან სულ არ უნდა გააჩინო ბავშვები ანდა ბოლომდის იშრომილვაწო მათი აღზრდისა და განათლებისათვის. შენ კი, მე მგონია, დიდ დაუდევრობას იჩენ. საჭირო კია ის აირჩიო, რასაც აირჩევდა კეთილი და მამაცი ადამიანი, განსაკუთრებით, როცა ამტკიცებს, რომ მთელი სიცოცხლე სათნოებისათვის ზრუნვას შესწირა. მე კი მრცხვენია შენთვისაც და ჩვენთვისაც, შენი მეგობრებისათვის, - ვაითუ ვინმემ იფიქროს, რომ ყველაფერი, რაც შენ შეგემთხვა, მოხდა რაღაც ჩვენი სილაჩრის გამო, და ის გარემოება, რომ საქმე შეტანილ იქნა სამსჯავროში ან როგორ იქნა შეტანილი[84], თუმცა შეიძლებოდა არ ყოფილიყო შეტანილი, თვით გასამართლებაც, როგორც ის წარმოებდა, და ეს დასასრულიც[85], თითქო საქმის გაბიაბურება, - იქნება ვინმემ იფიქროს, რომ ყველაფერი ეს თვალსა და ხელს შუა გამოგვეპარა ჩვენი უვარგისობისა და სიმხდალის წყალობით, ვინაიდგან ჩვენ არ გიხსენით შენ და შენ იხსენი შენი თავი, თუმცა ეს შესაძლებელი და მოსახერხებელი იყო. სოკრატე, დაუფიქრდი ამას, რათა შენცა და ჩვენც უბედურებასთან ერთად სირცხვილიც არ დაგვემართოს. აბა, მოისაზრე ეს, მაგრამ ფიქრის დროც აღარ არის, დრო არის საქმეს შევუდგეთ. მარტოოდენ ერთი საშუალებაა; უახლოესი ღამით ყველაფერი

ეს უნდა გათავდეს, ხოლო თუ კიდევ დავაგვიანეთ, უკვე შეუძლებელი და მოუხერხებელი იქნება. ამიტომ, სოკრატე, უთუოდ გამიგონე და არას გზით სხვანაირად არ მოიქცე.

სოკრატე. შენი თავდადება, საყვარელო კრიტონ, ფრიად ძვირფასი იქნებოდა, სამართლიანობაზე რომ იყოს ცოტაოდენ მაინც დამყარებული, - უამისოდ რაც უფრო დიდია იგი, მით უფრო სამძიმოა. ამიტომ მოვისაზროთ, უნდა ეგრე მოვიქცეთ თუ არა. მე მხოლოდ ეხლა კი არა, ყოველთვის ისეთი ვარ, რომ მთელს ჩემს აზროვნებაში მართლოდენ იმ საბუთს ვემორჩილები, რომელიც საუკეთესოდ მიმაჩნია. ეხლა, ეს უბედურება რომ თავს დამატყდა, მე ვერ უკუვაგდებ იმ საბუთს, უწინ რომ ვაღიარებდი, ვინაიდან ეს მოსაზრება მე თითქმის იმნაირადვე მიმაჩნია და დღესაც ისე ვსცემ პატივსა და ვეთაყვანები, როგორც უწინ. თუ ჩვენ ამჟამად არ ძალგვიძს უკეთესი რამ მოვისაზროთ, კარგად იცოდე, მე არასგზით არ დაგეთანხმები, თუგინდ უმრავლესობის ძლიერებამ მოიწადინოს ჩვენი კიდევ უფრო შეშინება, როგორც ბავშვებისა, ვიდრე ამჟამად გვაშინებს, როცა გვივლენს ბორკილებს, სიკვდილსა და ქონების ჩამორთმევას.

6. მაშ, როგორ განვიხილოთ ეს საქმე უმართებულებად? იქნებ თავდაპირველად ის დებულება განვიხილოთ, შენ რომ აღნიშნე სხვისი აზრების შესახებ - «მართალის აზრს უნდა მიაქციო ყურადღება და ზოგიერთისას კი არაო». ან იქნება ეს კარგი ნათქვამი იყო მაშინ, როცა მე სიკვდილი არ მომელოდა, ეხლა კი აღმოჩნდა, იმისთვის გვითქვამს, რომ რამე გვეთქვა, ნამდვილად კი სახუმაროდ და სალაყბოდ. კრიტონ, მე მსურს შენთან ერთად განვიხილო - შეიცვალა თუ არა რაოდენადმე ჩემი აზრი მას შემდეგ, რაც ამ მდგომარეობაში ჩავვარდი? თუ იგივე დარჩა, დავგმობთ ის თუ დავემორჩილოთ მას? მე მგონია, ხალხი, რომელიც ჰფიქრობს, რომ ის საფუძვლიანს რასმე ამბობს, ყოველთვის თითქმის იმასვე ამბობდა, რაც ეხლა მე ვსთქვი: იმ აზრებში, ხალხს რომა აქვს, ზოგს დიდად უნდა ვაფასებდეთ, ზოგს კი არა. გაფიცებ ღმერთებს, კრიტონ, განა ეს მართებულად არ იყო ნათქვამი? და რამდენადაც ჩვენ შეგვიძლია ადამიანთა საქმეები განვსაჯოთ, - შენ ხომ ხვალ სიკვდილი არ მოგელის და არც რამე უბედურება გჭირს, თავგზას რომ გიბნევდეს, - მაშ, განსაჯე: როგორ გგონია, კარგად არის თუ არა ნათქვამი, რომ «ხალხის ყველა აზრს კი არ უნდა სცემდე პატივსა, არამედ ზოგს უნდა სცემდე პატივს და

ზოგს კი არა?» (და არც ყოველ ადამიანს, არამედ ზოგიერთს კი და ზოგიერთს არა?) რას იტყვი? განა სწორი ნათქვამი არ არის?

კრიტონი. სწორია.

სოკრატე. მაშასადამე, კარგი აზრი უნდა ვიწამოთ და ცუდი კი არა?

კრიტონი. დიახ.

სოკრატე. და კარგი აზრი ხომ კეთილგონიერთა აზრია, ცუდი კი - უგუნურთა?

კრიტონი. ეგრე უნდა იყოს.

7. სოკრატე. აბა, როგორ განვსაჯოთ ასეთი შემთხვევა. ტანმოვარჯიშე კაცმა, ამ საქმეს რომ მისდევს განსაკუთრებით, ყოველი ადამიანის ქებას, კიცხვასა და აზრს უნდა მიაქციოს ყურადღება, თუ მართლოდენ იმ ერთისას, ვინც მკურნალია და პედოტრიბი?[86]

კრიტონი. მხოლოდ იმ ერთისას.

სოკრატე. მაშ, მართლოდენ იმ ერთი ადამიანის კიცხვა უნდა გვაშინებდეს და ქება კი გვახარებდეს და არა ხალხის უმრავლესობისა?

კრიტონი. ცხადია.

სოკრატე. მაშასადამე, უფრო ხომ ისე უნდა ვსაქმობდეთ, ვვარჯიშობდეთ, ვჭამდეთ და ვსვამდეთ, როგორც საჭიროდ მიაჩნია საქმის ხელმძღვანელსა და მცოდნეს, და არა როგორც ყველა სხვას?

კრიტონი. ეგრეა.

სოკრატე. კეთილი, მაშ, თუ ვინმე იმ ერთს არ გაუგონებს და ყურს არ ათხოვებს მის აზრსა (და ქებას) და იჯერებს უმრავლესობის აზრს, საქმისა რომ არა გაეგება რა, რამე ფათერაკი ხომ არ შეემთხვევა მას ამის გამო?

კრიტონი. როგორ არა.

სოკრატე. მერე რა არის ეს ფათერაკი? საითკენ არის მიმართული და რომელ მხარეს ეხება ურჩისას?

კრიტონი. აშკარაა სხეულს, ვინაიდგან ბოროტება სწორედ სხეულს არღვევს.

სოკრატე. მშვენივრად ლაპარაკობ და განა, კრიტონ, ყველაფერი ეგრე არ არის, რომ არ ჩამოვთვალოთ ყველა შემთხვევა - შესახებ სამართლიანობისა და უსამართლობისა, სისაძაგლისა და მშვენიერებისა, კეთილისა და ბოროტისა და მის შესახებაც, რისთვისაც ჩვენ ეხლა თათბირი გვაქვს? ჩვენ უმრავლესობის აზრს უნდა მივსდეთ და მისი გვეშინოდეს, ვიდრე ყველა სხვისი? თუ არ შევუდექით მას, ხომ წავახდენთ და გავაფუჭებთ იმას, რაც სამართლიანობით უმჯობესდება და უსამართლობით კი იღუპება? ან იქნებ ეს არაფერია?

კრიტონი. მეც ეგრე ვფიქრობ, სოკრატე.

8. სოკრატე. ჰოდა, თუ ჩვენ ყურს ვათხოვებთ შეუგნებელთა აზრსა და მოვსპობთ მას, რაც სისხლისაგან უმჯობესდება და ავადობისაგან კი ირღვევა, ღირსდა ჩვენთვის სიცოცხლე, თუ ის დაიღუპება, - მე სხეულისას გეუბნები, - თუ არა ღირს?

კრიტონი. ღიახაც არა ღირს.

სოკრატე. უვარგისი და დარღვეული სხეულით კი ღირს ჩვენთვის სიცოცხლე?

კრიტონი. არას გზით.

სოკრატე. ან კი რად ღირს ჩვენთვის სიცოცხლე, თუ დარღვეულია ის, რასაც უსამართლობა ვნებს და სამართლიანობა კი რგებს? ან იქნება ჩვენს სხეულზედ უფრო მდარედ მიგვაჩნია ის, რაც შეადგენს ჩვენი არსების იმ მხარეს, უსამართლობასა და სამართლიანობასთან რომ კავშირი აქვს?

კრიტონი. არაოდეს.

სოკრატე. მაშ, უფრო ძვირფასად მიგვაჩნია?

კრიტონი. ფრიად ძვირფასად.

სოკრატე. მაშასადამე, უსაყვარლესო, სრულიად არ უნდა ვზრუნავდეთ იმისათვის, თუ რას იტყვის ჩვენზედ უმრავლესობა, არამედ რას იტყვის ის, ვისაც შეგნებული აქვს სამართლიანობა და თვით ჭეშმარიტება. ამგვარად, შენს წინადადებაში მართალი არ არის უწინარეს ყოვლისა ის, თითქო ჩვენ იმისათვის უნდა ვზრუნავდეთ, თუ რა აზრის არის

უმრავლესობა შესახებ სამართლიანობისა, მშვენიერებისა, სათნოებისა და იმისა, რაც ყველა ამას ეწინააღმდეგება. მაგრამ იქნება ვინმემ სთქვას - უმრავლესობას ხომ შეუძლია თქვენი მოკვდინებაო?

კრიტონი. ესეც აშკარაა, შესაძლებელია სთქვან, სოკრატე.

სოკრატე. მართალს ამბობ, მაგრამ, ჰოი საკვირველო, ის დებულება, ეხლა რომ განვიხილოთ, ამჟამადაც კიდეც ისე მიმაჩნია, როგორც უწინ. და კვლავ განსაჯე, შერჩა თუ არა რამე საფუძვლიანობა იმ დებულებას, რომ უაღრესად მისაჩნევი ის კი არ არის, რომ იცხოვრო, არამედ ის, რომ იცხოვრო სათნოდ?

კრიტონი. ოღონდაც შერჩა!

სოკრატე. და მერე აქვს თუ არა ძალა დებულებას, რომ კარგი, მშვენიერი და სამართლიანი ერთი და იგივე ცნებაა?

კრიტონი. დიახაც აქვს.

9. სოკრატე. მაშ, ჩვენ მიერ აღიარებულ დებულებათა მიხედვით უნდა განვიხილოთ საკითხი: სამართლიანი იქნება თუ უსამართლო, რომ ვცადო აქედან გაპარვა ათენელთა ნებადაურთველად? და თუ აღმოჩნდება, რომ ეს სამართლიანი იქნება, შევეცადოთ თუ თავი დავანებოთ? შენი მოსაზრება კი ფულის ხარჯისა, უმრავლესობის აზრისა და ბავშვების აღზრდის შესახებ - ეს ხომ იმათივე მოსაზრებაა, ვინც ეგრე ადვილად სრულიად უაზროდ ხოცავს ხალხს და, რომ შეეძლოს, გააცოცხლებდა კიდეც, ე. ი. უმრავლესობისა? ჩვენ კი, თუ გულისხმიერებას მივყვებით, მხოლოდ ის უნდა განვსაჯოთ, რაზედაც ეხლა ვლაპარაკობდით და სხვა არაფერი - სამართლიანობა იქნება განა, რომ სასყიდელი და მადლობა მივაგოთ იმათ, ვინც მე აქედან გამიყვანს და თვითვე ვიყვეთ გამყვანნიც და გაყვანილნიც? თუ ყველა ამის მომქმედნი ჭეშმარიტებას შევბღალავთ? და თუ აღმოჩნდება, რომ ასეთი ღონისძიება უსამართლო იქნება, ყურადღება არ უნდა მივაქციოთ იმას, რომ თუ აქ დავრჩებით და გულმშვიდად ვიქნებით, ჩვენ მოგვაკვდინებენ ან სხვა რასმე დაგვმართებენ, ოღონდ უსამართლობა კი არ ჩავიდინოთ.

კრიტონი. ჩემის აზრით, სოკრატე, შენ მშვენივრად ლაპარაკობ, მაგრამ აბა მოისაზრე, რა მოვიქმედოთ?

სოკრატე. ერთად მოვისაზროთ, ჩემო კეთილო, და თუ შენ საკამათოდ გაქვს რამე სათქმელი, სთქვი და მოგისმენ, თუ არა და, ჩემო ძვირფასო, თავი დაანებე და ერთსა და იმასვე ნუ იმეორებ, რომ მე აქედან უნდა გავიდე ათენელთა ნებადაურთველად, ვინაიდგან ჩემთვის ფრიად საგულისხმოა ამ შემთხვევაში ყველაფერი მოვიქმედო შენთან თანხმობით და არა შენი სურვილის წინააღმდეგ. ჩაუფიქრდი მსჯელობის დასაბამს. თუ იგი შენ გაკმაყოფილებს, ეცადე რაც შეიძლება უკეთესად მომიგო ჩემს კითხვებზედ.

კრიტონი. ვეცდები.

10. სოკრატე. ვამტკიცებთ ჩვენ თუ არა, რომ არავითარს შემთხვევაში არ შეიძლება უსამართლოდ მოქმედება, ან იქნება ერთს შემთხვევაში შეიძლება უსამართლოდ მოქმედება, მეორეში კი არა? და შემდეგ, რომ უსამართლობა არაოდეს არ არის არც - სათნო და არც მშვენიერი, როგორც მრავალჯერ აღგვიარებია? მაშ, ნუთუ (ეხლა რომ ვბაასობთ) ყველა ჩვენი უწინდელი აღსარება ამ რამდენიმე დღეში გაიფანტა და ჩვენ, კრიტონ, ასეთ დროულ კაცებს, ურთიერთ შორის გაბმულ ხანგრძლივს ბაასში სულ გვაავიწყდება ჩვენი თავი და აღარაფრით განვირჩევით ბავშვებისაგან? ანდა კიდეც, შეიძლება საქმის მდგომარეობა ისეთია, როგორც ჩვენ მაშინ ვამბობდით, ე. ი. ამტკიცებს თუ არ ამტკიცებს უმრავლესობა, უნდა განვიცადოთ თუ არ უნდა განვიცადოთ კიდეც რამე უფრო მძიმე ან უფრო ადვილი, უსამართლოდ მოქმედება იმისათვის, ვინც უსამართლოდ მოქმედებს, საზიზღრობა და ბოროტებაა ყველა შემთხვევაში. ვამტკიცებთ ამას თუ არა.

კრიტონი. ვამტკიცებთ.

სოკრატე. მაშ, ხომ არაოდეს არ უნდა მოვიქცეთ უსამართლოდ?

კრიტონი. ნამდვილად.

სოკრატე. მაშასადამე, წინააღმდეგ უმრავლესობის აზრისა არ არის მართებული უსამართლობისათვის უსამართლობითვე მიგება, ვინაიდგან უსამართლოდ არაოდეს არ უნდა ვმოქმედებდეთ.

კრიტონი. ცხადია, რომ არ არის მართებული.

სოკრატე. კეთილი. მართებულია თუ არა, კრიტონ, ბოროტის

ყოფა?

კრიტონი. რასაკვირველია, არა, სოკრატე.

სოკრატე. ხომ ეგრე? ბოროტისათვის ბოროტის მიგება კი, როგორც ამტკიცებს უმრავლესობა, სამართლიანია თუ უსამართლო?

კრიტონი. ოღონდაც უსამართლოა.

სოკრატე. ვინაიდან, ბოროტად მოეპყრობი ადამიანს თუ უსამართლოდ, არავითარი განსხვავება არ არის.

კრიტონი. ჭეშმარიტებას ამბობ.

სოკრატე. მაშასადამე, არც უმრავლესობის მიგებაა უსამართლობისათვის მართებული და არც ბოროტისყოფა ვისთვისმე ადამიანთაგან, თუგინდ რამე სატანჯველიც განვიცადოთ მისგან. დაფიქრდი, კრიტონ, თუ დამეთანხმები ამაზედ, შენი რწმენის საწინააღმდეგოდ არ დამეთანხმო. მე ხომ ვიცი, რომ მრავალნი ამ რწმენას არც იზიარებენ და არც გაიზიარებენ, და როცა ერთნი ასე ჰფიქრობენ, მეორენი კი სხვანაირად, საერთო აზრი მათ არა აქვთ და ამიტომ აუცილებლივ სძულთ ერთმანეთი, ურთიერთის აზრები რომ იციან. და შენც ამას კარგად ჩაუფიქრდი, იზიარებ თუ არა ჩემს რწმენას, შენც ასე ჰფიქრობ თუ არა და შეგვიძლია თუ არა თათბირი იმ დებულებით დავიწყოთ, რომ არაოდეს არ შეიძლება მართებული იქნეს არც უსამართლო მოქმედება, არც უსამართლობის მიგება უსამართლობისათვის და არც ბოროტის წამკიდებელთათვის ბოროტისყოფა და ბოროტისვე მიზღვევა. ან იქნება შენ უარსა ჰყოფ ამ დებულებას და აღარ მეთანხმები? მე ხომ უწინაც ამ აზრისა ვიყავი და ეხლაც ასე ვფიქრობ, შენ კი თუ სხვა აზრისა ხარ, სთქვი და მასწავლე, ხოლო თუ შენც უწინდელი აზრისა ხარ, მომისმინე შემდეგიც.

კრიტონი. დიახ, უწინდელი აზრისა ვარ და გეთანხმები, ოღონდ ილაპარაკე.

სოკრატე. შემდგომ ამისა მე კვლავ ვიტყვი ანუ უმჯობესია გკითხავ: თუ რამე სამართლიანობად გვაქვს აღიარებული, უნდა შევასრულოთ, თუ უნდა განვერიდოთ?

კრიტონი. უნდა შევასრულოთ.

11. სოკრატე. ამ თვალსაზრისით განსაჯე ყურადღებით. ჩვენ რომ აქედან გავიღეთ სახელმწიფოს ნებადაურთველად, ბოროტს შევამთხვევთ თუ არა ვისმე, ვისთვისაც ბოროტისყოფა სრულიად არ არის მართებული? და შეგვრჩება თუ არა რწმენა, რა ვაღიარეთ სამართლიანობად?

კრიტონი. მე ვერ გიპასუხებ, სოკრატე, შენს კითხვაზედ, რადგან ვერ გავიგე.

სოკრატე. მაშ, ასე გასინჯე: როცა ჩვენ დავაპირებთ გაპარვას, ან რაც გინდა უწოდე ამას, რომ მოვიდნენ კანონები და სახელმწიფო, გაჩერდნენ და გვკითხონ: «მითხარი, სოკრატე, რა გაქვს გუნებაში? შენ რომ საქმე გაგიზრახავს, ხომ არ ფიქრობ იმით დაგვლუპო ჩვენ, კანონები, და მთელი სახელმწიფო, რამდენადაც ეს შენზედ ჰკიდია? ან იქნება შენ გგონია, რომ შეუძლია იარსებოს და ილორძინოს იმ სახელმწიფომ, სადაც სამსჯავროს მიერ დადგენილ განაჩენს აღარავითარი ძალა აღარა აქვს, ვინაიდან კერძო პირნი აუქმებენ და აბათილებენ მას?»... რას ვუპასუხებთ, კრიტონ, ამაზედ და ამნაირ კითხვებზედ? განა ყველას და განსაკუთრებით კი რიტორს[87]. ბევრი არ ექნება სათქმელი იმ კანონის დასაცავად, რომელსაც ჩვენ ვქელავთ და რომელიც ბრძანებს, რომ სამსჯავროს მიერ დადგენილ განაჩენს უნდა ჰქონდეს ძალა, ან შეიძლება ჩვენ კანონებს, რომ «სახელმწიფო უსამართლოდ მოგვექცა და უსამართლო განაჩენი დაადგინა?» ამას ვუპასუხებთ, თუ სხვა რასმე?

კრიტონი. ვფიცავ ზევსს, სოკრატე, სწორედ მაგას.

12. სოკრატე. მერე კანონებმა რომ გვითხრან ამაზედ: «სოკრატე, შენთან განა ასეთი პირობა გვქონდა დადებული, თუ ჩვენ შევთანხმდით, რომ დავემორჩილოთ იმ განაჩენს, რომელიც სახელმწიფოს მიერ არის დადგენილი?» და თუ ჩვენ გაგვაკვირვებდა ეს სიტყვები, მათ შეიძლება ეთქვათ: «სოკრატე, ნუ გაკვირვებს ჩვენი ნათქვამი, არამედ გვიპასუხე, - შენ ხომ ჩვეულებრივ კითხვა-პასუხს ხმარობ ხოლმე[88], აბა გვითხარი, რა ბრალსა გვდებ ჩვენ და სახელმწიფოს, ჩვენი დალუპვა რომ მოგიწადინებია? უწინარეს ყოვლისა განა ჩვენ არ გაგაჩინეთ ქვეყნად, ვინაიდან მამაშენმა ჩვენი დასტურით შეირთო ცოლად დედაშენი და გშვა შენ? სთქვი, ჰგმობ თუ არა იმ ჩვენს კანონებს უვარგისობისათვის, ქორწინებას რომ შეეხება?» არა ვგმობ-მეთქი ვუპასუხებდი მე. - «ან იქნება შენ ჰგმობ იმ

კანონებს, დაბადებულთა აღზრდასა და სწავლას რომ შეეხება, - სწავლას, რომელიც შენცა გაქვს მიღებული? განა ცუდად განუკარგავთ საამისოდ შექმნილ კანონებს, როცა უბრძანებიათ მამაშენისათვის, რათა მოეცა შენთვის სამუშო და საგიმნასტიკო განათლება?»[89]. კარგად-მეთქი, ვუპასუხებდი მე. - «კეთილი. შემდეგ იმისა, რაც შენ დაიბადე, აღიზარდე და განისწავლე, შეგიძლია თუ არა უწინარეს ყოვლისა, რომ შენ ჩვენი შვილი და მონა არა ხარ, თვით შენ და შენი წინაპარნი? თუ ასეთია მდგომარეობა, ხომ არ ფიქრობ, რომ შენც ისეთივე უფლება გაქვს, როგორიც ჩვენ, და სამართლიანად მიგაჩნია გვეურჩო იმაში, რაც ჩვენ ჩვენთვის გაგვიმზადებია? ანდა, ვთქვათ, შენ რომ მამა და ბატონი გყავდეს, იმათ მიმართ შენ არ მიიკუთნებდი თანასწორ უფლებას, - ასე რომ, თუგინდ მათგან შეგმთხვევოდა რამე, ურჩობას ვერ გაუწევდი, ვერც გინებისათვის გინებით მიუგებდი, ვერცა ცემისათვის ცემით და სხვა კიდევ ბევრი რამ. კანონებისა და სამშობლოს მიმართ კი შენ ამ უფლებას იკუთვნებ და მაშასადამე, თუ ჩვენ განვიზრახეთ შენი დალუპვა და ეს სამართლიანად მიგვაჩნია, შენც გაგიზრახავს, რამდენადაც ძალგიძს, დაგვლუპო ჩვენ, კანონები და სამშობლო, და ამის მომქმედი კიდევ იტყვი, რომ შენ სამართლიანად იქცევი, - შენ, რომელიც ჭეშმარიტად სათნოებისათვის ჰზრუნავ? თუ შენი სიბრძნე ისეთია, რომ დაგავიწყდა, რომ სამშობლო უფრო ძვირფასია, ვიდრე დედა, ვიდრე მამა და ყველა სხვა წინაპარი; რომ იგი უფრო სათაყვანოა, უფრო წმინდაა და უფრო ღიაღია წინაშე ღმერთთა და წინაშე გონიერ ადამიანთა; რომ როცა სამშობლო მრისხანებს, მას უნდა თაყვანი სცე, მას დაემორჩილო, მას აამო უფრო, ვიდრე მამას; რომ ან შენი უნდა შეასმინო ან შეასრულო ის, რასაც ის გიბრძანებს; რომ უდრტვინველად უნდა მოიჭიროვო ის, რის მოჭირვებასაც გავალებს, - გვემა იქნება თუ საპყრობილე, - თუგინდ მიგავლინოს ომში სისხლის დასანთხევად და სასიკვდილოდ, ყველაფერი უნდა შეასრულო, ვინაიდან ეს სამართლიანია; რომ მტერს არც უნდა დანებდე, არც უნდა გაექცე, არც შენი რაზმი დასტოვო, არამედ ომშიც, სამსჯავროშიც და ყველგან მართებულად უნდა აღასრულო ის, რასაც სახელმწიფო და სამშობლო გიბრძანებს, ანდა უნდა შენი შეასმინო, როგორც ამას სამართლიანობა მოითხოვს; ძალადობა კი დედისა და მამის მიმართ უსულოება და სამშობლოს მიმართ კი ხომ უადრესად უარესია?» - რას ვიტყვით ამის პასუხად, კრიტონ? მართალს ამბობენ კანონები,

თუ არა?

კრიტონი. მე მგონია.

13. სოკრატე. «აი, განსაჯე, სოკრატე, - იქნება მითხრან აგრეთვე კანონებმა, - მართალს ვამბობ თუ არა, რომ შენ განზრახული გაქვს უსამართლოდ მოგვექცე? ჩვენ ხომ შენ გშობეთ, გამოგკვებეთ, აღზარდეთ, მოგანიჭეთ, როგორც ყველა სხვა მოქალაქეს, ყოველგვარი მშვენიერება, რაც ჩვენ ხელთ გვქონდა, და ამასთანავე ჩვენ გამოვაცხადეთ, რომ ყოველ ათენელს, ვინც კი მოიწადინებს, ვაძლევთ უფლებას, დოკიმასიას[90], რომ ჩააბარებს, შეისწავლის სახელმწიფო საქმეებს და გაგვეცნობა ჩვენც, კანონებს, თუ ჩვენ არ მოვწონვართ, წაიღოს თავის ქონება და წავიდეს, სადაც ნებავს. და არც ერთი ჩვენგან, კანონთაგან, არავის არ უშლის და არ უკრძალავს, თუ ვისმე თქვენში არ მოვწონვართ ჩვენა და სახელმწიფო, გაემგზავროს სურვილისამებრ ახალშენში, ხოლო თუ სხვა სახელმწიფოში სურს გადასახლება, აიღოს თავისი ქონება და წავიდეს იქ, სადაც ენებება. ის კი, ვინც რჩება და ხედავს, თუ რა წესით ვაწარმოებთ ჩვენ სამართალს და საერთოდ როგორ განვაგებთ სახელმწიფოს, - ჩვენ უკვე ვსთქვით, რომ მასთან პირობა გვაქვს დადებული, რომ ის საქმით აღასრულებს ყველაფერს, რასაც ჩვენ ვუბრძანებთ. ხოლო ვინც ჩვენ გვეურჩება, ის, ვამბობთ ჩვენ, ერთისამად უსამართლოდ გვეპყრობა, ვინაიდან არ გვემორჩილება ჩვენ, მშობლებსა და აღმზრდელებს, და, თუმცა პირობა აქვს ჩვენთან დადებული, რომ დაგვემორჩილება, არც გვემორჩილება და არცა სურს შეგვასმინოს, თუ ცუდად ვაკეთებთ რამეს. ჩვენ სრულიად არ ვბრძანებთ მკაცრად, - მხოლოდ ვურჩევთ აღასრულოს, რაც ნაბრძანები აქვს, მაგრამ ნებასა ვრთავთ ორში ერთი აირჩიოს - ან შეგვასმინოს ან შეასრულოს ჩვენი ბრძანება, - ის კი არც ერთს ასრულებს და არც მეორეს.

14. ასეთი ბრალი, ვამბობთ ჩვენ, შენც დაგედება, სოკრატე, თუ შეასრულებ იმას, რაც განზრახული გაქვს, და შენ არანაკლები, ვიდრე ათენელთ, არამედ უფრო მძიმე». და მე რომ მეთქვა: «რატომა-მეთქი?» ისინი სამართლიანად გამამტყუნებდნენ და მეტყოდნენ, რომ ათენელთა შორის უპირატესად მე შევკარი მათთან ასეთი პირობა. ისინი მეტყოდნენ: «სოკრატე, ჩვენ გვაქვს აუცილებელი საბუთი, რომ შენ ჩვენც გიყვარდით და სახელმწიფოც. სხვა ათენელთა შორის შენ განსაკუთრებით არ

დარჩებოდი შენს ქვეყანაში, უაღრესად რომ არ მოგწონდეს იგი; შენ ჯერ კიდევ არაოდეს არ გასულხარ ქალაქიდან თეორიაზედ[91].(მხოლოდ ერთხელ იყავი ისთმოზედ), არც სადმე სხვაგან, თუ ლაშქრობას არ ჩავთვლით; სხვების მსგავსად შენ არაოდეს არ მოშორებიხარ სამშობლოს[92], არცკი აღგძვრია სურვილი გაგეცნო სხვა სახელმწიფო და სხვა კანონები, რადგან ჩვენ და ჩვენი სახელმწიფო საკმაო ვიყავით შენთვის. ეგრე დიდად გვამჯობინებდი და თანახმა იყავი, რომ ჩვენ განვაგებდით სახელმწიფოს; შენ ხომ ბავშვებიც კი გააჩინე ამ სახელმწიფოში, ვინაიდან მოგწონდა იგი. შემდგომ თვით გასამართლების დროს შენ შეგეძლო სასჯელად გაძევება აგერჩია, რომ გსურვებოდა, და რაც ეხლა განზრახული გაქვს სახელმწიფოს ნების წინააღმდეგ, მაშინ მისი დასტურით მოგეცემოდა. შენ ხომ მაშინ ზვიადობდი და არც სჯავრობდი, რომ თანამდებ იყავი სიკვდილისა, და გაძევებას, როგორც განაცხადე, სიკვდილი ამჯობინე. ამჟამად კი შენ არც იმ შენი სიტყვებისა გრცხვენია და არც არაფრად გვაგდებ ჩვენ, კანონებს, განადგურებას გვიპირებ, მოქმედებ ისე, როგორც იმოქმედებდა უსადაგლესი მონა, და განზრახული გაქვს გაპარვა წინააღმდეგ პირობისა და შეთანხმებისა, რომელიც ვალდებულ გყოფს ჩვენი გამგებლობის ქვეშ იცხოვრო. მაშ, თავდაპირველად გვიპასუხე, მართალს ვამბობთ თუ ვცდებით, როცა ვამტკიცებთ, რომ შენ შეგვითანხმდი ჩვენი გამგებლობის ქვეშ გეცხოვრა საქმით და არა მართლოდენ სიტყვით?» ამის პასუხად რა გვეთქმის, კრიტონ? ხომ მართალია, რომ უნდა დავეთანხმოთ?

კრიტონი. აუცილებლად უნდა დავეთანხმოთ, სოკრატე.

სოკრატე. «და ამნაირად, - მეტყვიან ისინი, - შენ არღვევ ჩვენთან დადებულ პირობასა და შეთანხმებას, რომელიც დადებული გვაქვს არა ძალდატანებით, არცა შეცდომით და არც იძულებული ყოფილხარ მოკლე ხანში მოგეფიქრებინა, არამედ სამოცდაათი წლის განმავლობაში, სანამ შენ შეგეძლო წასულიყავი, თუ არ მოგწონდით და პირობა უსამართლოდ მიგაჩნდა. შენ ხომ არც ლაკედემონი ამჯობინე, არც კრეტი, რომელთა შესახებ შენ მუდამ გაიძახოდი - კარგი კანონები აქვსთო - და არც ერთი სხვა სახელმწიფო არც ელადისა და არც ბარბაროსული და აქაურობას უფრო იშვიათად განშორებიხარ, ვიდრე კოჭლნი, უსინათლონი და სხვა ხეიბარნი. ამნაირად, სხვა ათენელთა შორის სახელმწიფო და ჩვენ, კანონები,

განსაკუთრებით მოგწონდით (ცხადია რატომ: აბა ვის მოეწონება სახელმწიფო უკანონებოთ). და მაშ ეხლა შენ არღვევ ჩვენთან დადებულ პირობას? გირჩევნია კი, სოკრატე, დაგვემორჩილო და სახელმწიფოთგან გაპარვით თავი არ გაიმასხარავო.

15. განსაჯე ესეც, ყველა ამის დამრღვევმა და შემცოდემ რა უნდა მოიპოვო კარგი შენთვის ან შენი მეგობრებისათვის? შენი მეგობრები ხომ განსაცდელში ჩაცვივდებიან, შენებრ იქნებიან გაძევებულნი და დაჰკარგავენ სამშობლოს ან სულ უკანასკნელი - მათ წაერთმევთ ქონება- ეს თითქმის ცხადია. შენ კი, თუ უწინარესყოვლისა წახვალ ერთ-ერთს უმახლობელს ქალაქს, თებეს ან მეგარას - ორივე ქალაქი ხომ კარგად არის განკანონებული[93].- მტრად მიევიწყები, სოკრატე, იმათ წესწყობილებას, და ვინც ზრუნავს თავისი სახელმწიფოსათვის, აღმაცერად დაგიწყებს ცქერას, როგორც კანონების დამთრგუნველს, და შენს მსაჯულებს შენ სახელს გაუთქვამ - ალბათ სამართლიანი განაჩენი დაუდგენიათო, ვინაიდან ყოველი დამრღვევი კანონებისა სულ ადვილად შეიძლება ყმაწვილკაცობის და უგუნური ხალხის გამრყვნელად იქნეს მიჩნეული. ან იქნება შენ მოერიდები ქალაქებს, რომელთაც კარგი კანონები განაგებს, და ადამიანთ შორის კი - უსათნოესთა? ღირსი კი მაშინ შენი სიცოცხლე? შენ დაუახლოვდები ამ ხალხს და ნუთუ არ შეგრცხვება მათთან საუბრისა? მერე რა უნდა უთხრა, სოკრატე? ის ხომ არა, რასაც აქ ამბობდი - სათნოება და სამართლიანობა, კანონიერება და კანონები ხალხისათვის ყველაფერზედ უძვირფასესიაო? ნუთუ შენ არ ფიქრობ, რომ ეს სათაკილოა სოკრატის საქმისათვის. ოღონდაც (სათაკილოა). მაგრამ აი შენ შორდები ამ ქვეყანას და მიემგზავრები თესალიას კრიტონის მეგობრებთან. ცნობილია, რომ იქ უსაშინელესი უწესოება და გარყვნილება მეფობს[94]. და შეიძლება სიამოვნებით მოგისმინონ, თუ როგორ სასაცილოდ გაიპარე საპატიმროდან, თან წაიღე ტყავი ან რამე სხვა, რითიც ჩვეულებრივ იკაზმებიან გაპარულები, და გამოიცვალე შენი გარეგნობა. და შენ, მოხუცებულ კაცს, სულ ცოტა ყავლილა რომ დაგრჩენია სიცოცხლისა, რაც ბუნებრივია, ბედავ და ეგრე სამარცხვინოდ ებლაუჭები სიცოცხლეს ამის შემდეგ, რაც უაღრესი კანონები დასთრგუნე, - შენ კი არავინ გეტყვის არაფერს? შესაძლებელია, თუ არავის შეეხები. თუ არა და, სოკრატე, ბევრ რასმე მოისმენ, რაც არ დაგიმსახურებია, და

გაატარებ შენი სიცოცხლის დღეებს მონობაში და პირმოთნეობაში ყველას წინაშე. ან კი რა უნდა გააკეთო თესალიაში, თუ არ ინადიმე, თითქო თესალიას სანადიმოთ გადასახლებულხარ? შენი საუბარიღა სამართლიანობისა და სხვა სათნო საგანთა შესახებ? რა ვუყოთ მას? მაგრამ შენ შვილებისათვის გინდა იცოცხლო, რომ გამოკვებო და აღზარდო ისინი. მერე? თესალიას რომ წაიყვანო, გამოკვებო და აღზარდო, ხომ დაუკარგავ მათ სამშობლოს, რომ ბარემ ესეც იგემონ ან იქნება შენ ასე არ მოიქცევი და თუ ისინი შენს სიცოცხლეში აქ იზრდებიან, განა უკეთესად არ აღიზრდებიან და განისწავლებიან, როცა შენ მათთან არ იქნები? შენი მეგობრები ხომ ზრუნვას არ მოაკლებენ მათ? ან შეიძლება იზრუნვენ, შენ თუ თესალიას გადასახლდები, ხოლო თუ ჰადესში მოხვდები, აღარ იზრუნვენ? დიახაც, თუ მოსალოდნელია რამე ხეირი იმათგან, ვისაც შენს მეგობრად მოაქვს თავი?

16. მაგრამ გაგვიგონე, სოკრატე, ჩვენ, შენს აღმზრდელებს, და სამართლიანობას ნურც შვილები გირჩევენია, ნურც სიცოცხლე და ნურც სხვა რამე, რომ ჰადესში მისვლისას იქაურ ხელისუფალთა წინაშე თავის გასამართლებლად სათქმელი გექნეს, ვინაიდგან ასეთი შენი საქციელი, როგორც არც აქ იქნება უკეთესი, უფრო სამართლიანი, უფრო კეთილსათნო შენთვის და შენიანთათვის, აგრეთვე არც იქ, როცა იქ მიხვალ. მაგრამ ამჟამად შენ წახვალ, თუ წახვედი, უსამართლოდ დასჯილი არა ჩვენგან, კანონების მიერ, არამედ ხალხის მიერ. ხოლო თუ შენ ასე სამარცხვინოდ სამაგიერო უსამართლობასა და ბოროტებას ჩაიდენ, თუ შენ დაარღვევ ჩვენთან დადებულ პირობასა და შეთანხმებას და ბოროტად მოეპყრობი იმათ, ვისაც ეს ყველაზედ ნაკლებად ეკადრება - შენს თავს, მეგობრებს, სამშობლოსა და ჩვენ, - სანამ ცოცხალი ხარ, ჩვენ გრისხავთ და იქაც ჩვენი მოძმენი, ჰადესის კანონები, არ შეგიწყნარებენ, ვინაიდგან ეცოდინებათ, რომ შენ ჩვენი დალუპვა გქონდა განზრახული, რამდენადაც შეიძლებდი. ამიტომ გიჯობს უფრო ჩვენ გაგვიგონო, ვიდრე კრიტონს, რომელიც გარწმუნებს ისე მოიქცე, როგორც ის გეუბნება».

17. მერწმუნე, საყვარელო მეგობარო კრიტონ, ასე მგონია, თითქო მესმოდეს ეს სიტყვები, როგორც ბორგნეულ კორიბანტებს[95] ჰგონიათ, ვითომ იმათ სალამურის ხმები ესმოდეთ, და ამ სიტყვებისაგან ისეთი შუილი მაქვს ყურებში, რომ ღონე აღარ შემწევს სხვა რასმე ვათხოვო ყური. მაგრამ

იცოდე, - ასეთია მაინც ჩემი აწინდელი რწმენა, - თუ შენ ამის საწინააღმდეგოდ რასმე იტყვი, ამაო ლაპარაკი იქნება, ხოლო თუ ფიქრობ, რომ კიდევ რასმე გახდები, სთქვი.

კრიტონი. არა, სოკრატე, მე სათქმელი აღარაფერი მაქვს.

სოკრატე. მაშასადამე, კრიტონ, მოვიქცეთ ისე, როგორც გვარიგებს ღვთაება.

[1] იგულისხმებიან ჰელიასტები (ჰელიასტაი). ე. ი. ნაფიცარი მსაჯულნი, რომელთაც წელიწდეულად წილისგდებით ირჩევდნენ ათენელ მოქალაქეთაგან. რათა ხალხის სახელით სამართალი ეწარმოებინათ. მსაჯულთადმი სამსჯავროში მიმართვის ჩვეულებრივი ფორმულები იყო: ვაჟკაცნო მსაჯულნო (ო ანდრეს დიკასტაი), ვაჟკაცნო (ო ანდრეს) და უფრო იშვიათად - ვაჟკაცნო ათენელნო (ო ანდრეს ათენაიოი). სოკრატე თითქმის მარტოოდენ ამ უკანასკნელ ფორმულას ხმარობს, რადგანაც ალბათ გულისხმობს არა მარტო მსაჯულებს, არამედ სამსჯავროში შემთხვევით დამსწრე მთელს საზოგადოებას.

[2] სოკრატეს პროცესი, რომელსაც წინ უძღოდა გამოძიება და მოწმეთა დაკითხვა, წარმოებდა ნაფიცართა სამსჯავროს ერთ-ერთს დიკასტერიაში (სულ დიკასტერია ანუ განყოფილება ათი იყო), მსაჯულებად 500 კაცი იყო, პირველი სიტყვა პროცესში სოკრატეს ბრალმდებელთ ეკუთვნოდა, მათ შემდეგ სასარჩლო სიტყვას სოკრატე ამბობს.

[3] სოკრატე მაშინ 70 წლისა იყო.

[4] მეკერმეთა ტაბლები მოედანზე იდგა და მათ ირგვლივ ბევრი ხალხი გროვდებოდა და ამიტომ სოკრატეს ამ ხალხში ტრიალი და მისთვის გულისყურის დადევნება უყვარდა. «სხვაგან» - ე. ი. განსაკუთრებით სახელოსნოებში და პალესტრებში (საგიმნასტიკო სკოლებში).

[5] ათენის სამსჯავროში ხმაურობა-ყვირილით ორატორის მოწონება ან დაწუნება აკრძალული არ იყო.

[6] სოკრატეს ოფიციალი ბრალმდებელი სამი იყო: ანიტოსი, მელეტოსი და ლიკონი. მათ შორის მთავარი ბრალმდებელი

უნდა ყოფილიყო ანიტოსი, რომელსაც ათენში «ოცდაათის» ბატონობის დროს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

[7] ბრძენი კაცი, ე. ი. სოფისტი.

[8] ე. ი. ის ნატურფილოსოფოსიაო. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ნატურფილოსოფია სოკრატეს მხოლოდ სიყმაწვილეში აინტერესებდა.

[9] სოფისტებმა იცოდნენ რიტორული ხერხით, სოფიზმებით თეთრის შავად გასაღება და შავის გათეთრება.

[10] სოკრატე აქ მართო არისტოფანეს როდი გულისხმობს, რომელმაც გაამასხარავა იგი კომედიაში «ღრუბლები», არამედ სხვა თანამედროვე კომიკურ მწერლებსაც, სახელდობრ კრატინოსს, ამფსიოსს, ევპოლიდეს და სხ., რომელთაც თავიანთი ხუმრობისა და გონებამახვილობის ნიშანში ფილოსოფოსებისა და უპირატესად სოკრატეს ამოღება უყვარდათ.

[11] დრო საბრალდებო და სასარჩლო სიტყვისათვის ზუსტად იყო განსაზღვრული.

[12] ე. ი. საწინააღმდეგო საფიცარი ანუ ფიცის წერილი (ანტომოსია) - ასე იწოდებოდა ფიცი, რომელსაც ბრალმდებელი და ბრალდებული სდებდნენ: პირველი - რომ მისი საჩივარი კანონიერია, სამართლიანი და ცილისწამებას არ შეიცავს, მეორე კი რომ მას სინიდისის ქვეშ უბრალოდ მიაჩნია თავი და გასამართლებლად მართოდენ სიმართლეს იტყვის.

[13] არისტოფანე, საბერძნეთის უდიდესი კომიკოსი, ცხოვრობდა V საუკუნის მეორე ნახევარში ქრ. წ. (დაიბადა დაახლოებით 450 წელს ქრ. წ. ათენში. გარდაიცვალა 388 წელს შემდეგ). მისი 54 კომედიიდან ჩვენამდე მხოლოდ 11 მოუღწევია. არისტოფანე საუკეთესო წარმომადგენელი იყო ძველი წესების დამცველი პარტიისა; თავის კომედიებში ის უწყალოდ შოლტავდა ათენელებს ძველი მკაცრი ზნე-ჩვეულების დავიწყებისათვის და იმ აღვირახსნილობისათვის, რომელიც ახასიათებს მისი დროის ათენის დემოკრატიას. სხვათა შორის კომედია «ღრუბლები», რომელიც სცენაზე პირველად 423 წელს იყო დადგმული, არისტოფანე ამასხარავებს ახალ ფილოსოფოსთა მოძღვრებას, რომელიც ძირს უთხრის ძველ რელიგიას და რყვნის ყმაწვილკაცობას:

მათი წარმომადგენელია სოკრატე. «ღრუბლებში მოხსენებულ სცენაში სოკრატე ჰაერში დაკიდებულ კალათში ქანაობს და მოხუცი სტრეფსიადე რომ ჰკითხავს - მანდ რას აკეთებო? - უპასუხებს: ჰაერში ვქანაობ და მზეს არაფრად არ ვაგდებო.

[14] სოკრატეს არ უნდა, რომ მელეტოსმა მას შესწამოს მეცნიერების უპატიოდ ხსენება. სოკრატემ მიქარვა და ჭორი უწოდა იმ სიტყვებს, არისტოფანე რომ მას კომედიაში ალაპარაკებს. ეხლა, რათა არავის ეგონოს, რომ ის ნამდვილად არაფრად აგდებს ბუნების მეტყველებას, რომელსაც ამასხარავებს არისტოფანე, სოკრატე დასძენს, რომ იგი არ ამცრობს მეცნიერებას და მას არ სურს, რომ ბრალი დასდონ, თითქო მეცნიერება მას უსარგებლოდ და მეტისმეტად მიაჩნია. მელეტოსი აქ ხუმრობით და ირონიით არის ნახსენები, ვინაიდან მელეტოსს არასოდეს აზრადაც არ მოუვიდოდა მეცნიერებისადმი უპატიობა დაებრალებინა სოკრატესათვის.

[15] გორგია, პროტაგორა, პროდიკოსი და ჰიპია - ოთხი იმ დროის სახელგანთქმული სოფისტი.

[16] კალია, ჰიპონიკეს ძე, ჩინებული და მდიდარი ათენელი იყო. დიდი მოთაყვანე სოფისტებისა, რომელთა განდიდებას ბევრი ფული დაახარჯა.

[17] ევენოს პაროსელი - ელეგიური პოეტი და სახელოვანი სოფისტი.

[18] ერთი მინა უდრიდა ას დრახმას ანუ 24 მანეთს. ხუთი მინა დიდი ფასი არ იყო იმ ფასთან შედარებით პორტაგორა, გორგია და სხვა სოფისტები რომ ღებულობდნენ. ცნობილია, მაგალითად, რომ პროტაგორამ თავისი მოძღვრების ერთ კურსში 100 მინა აიღო.

[19] ქერეფონი - სოკრატეს ერთ-ერთი უგულითადესი მომხრე-მეგობარი. ამ მეგობრობისათვის და აგრეთვე ფიცხი ხასიათისათვის მას მტრობდნენ და დასცინოდნენ კომიკური პოეტები (არისტოფანე «ღრუბლები»), როგორც დემოკრატიული პარტიის მომხრე, «ოცდაათის» ბატონობის დროს ის გაიქცა ათენიდან და დაბრუნდა, როცა დემოკრატიულმა პარტიამ გაიმარჯვა. ამნაირად მის ჩვენებას, როგორც სოკრატეს პოლიტიკური მოწინააღმდეგისას, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

აქ «უმრავლესობა» ხალხს ნიშნავს, ე. ი. დემოკრატიულ პარტიას, რომელიც 404 წელს ქრ. წ. «ოცდაათის» მმართველობის დროს იძულებული იყო დაეტოვებინა სამშობლო ქერეფონთან ერთად.

[20] ლაერტიოს დიოგენის მოწმობით წინასწარმეტყველება ასეთი იყო; «ყველა მამაკაცზედ უფრო ბრძენი სოკრატეა». არისტოფანეს «ღრუბლების» სქოლიოების თანახმად კი ასეთი: «ბრძენია სოფოკლე, ბრძენია ევრიპიდე, ყველა მამაკაცზე კი უფრო ბრძენია სოკრატე» (პროფ. ს. ჟებელიოვი).

«მისი ძმა», ე. ი. ქერეკრატე, რომელიც იმ დროს სამსჯავროში იყო, როგორც სოკრატეს მოწმე.

[21] ათენელნი სულ უმნიშვნელო საქმესა და შემთხვევაში ზევსის სახელს ფიცულობდნენ. სოკრატე პაროდულად იფიცებს ძაღლს, ბატს, მუხას და სხვ.

[22] ბუნებითი მადლი - უპირისპირდება შეგნებულ ქმნილებას (შემოქმედებას), რომელიც დაფუძნებულია სიბრძნესა და მეცნიერებაზე (სოფია და ტეხნე).

[23] მთავარი ბრალმდებელი იყო მელეტოსი - ახალგაზრდა კაცი, სოკრატესათვის თითქმის უცნობი, შვილი უფროსი მელეტოსისა, ძალზე სუსტ პოეტ-ტრაგიკოსისა, რომელსაც სასტიკად დასცინოდნენ კომიკოსები და მათ შორის არისტოფანე. მელეტოსი გამოექომაგა პოეტებს, როგორც პოეტის შვილი.

ანიტოსი ერთის მხრით იყო პოლიტიკური მოღვაწე, ათენის ერთი განმათავისუფლებელთაგანი 404 წ. - აქედანაა მისი მოსარჩლეობა პოლიტიკოსებისა; მეორე მხრით კი - მდიდარი, წარმოშობით დაბალი და აქედანაა მისი თანაგრძნობა ხელოსნებისადმი.

ლიკონი იყო «დემაგოგი», ორატორი, რომელსაც ცუდი სახელი ჰქონდა ათენში, და ამიტომ რიტორებს ესარჩლება.

[24] კანონით ნებადართული იყო, რომ ორატორი სიტყვის წარმოთქმისას დაჰკითხებოდა მოპირისპირეს და უკანასკნელი ვალდებული იყო ეპასუხნა.

[25] მსმენელნი - ხალხი, რომელიც დაესწრო საქმის განხილვას.

[26] კრებულის (ეკკლესია) წევრნი, ე. ი. ყველა მოქალაქე, რომელსაც კრებულში ხმის უფლება ჰქონდა, ე.ი. ეკლესიასტები (ეკკლესიასტაი).

[27] ბრალდების უფლება ათენში ეკუთვნოდა ყველა მოქალაქეს, რომელსაც ოცი წელი შეუსრულდებოდა და სამსჯავროს განაჩენით სამოქალაქო უფლება არ ჰქონდა ჩამორთმეული (ეპიტიმოი). საერო კრებულში (ეკკლესია), სადაც დაბალ კლასებს (მდაბიოთ) ისეთივე პოლიტიკური უფლება ჰქონდათ, როგორც მაღალ კლასებს, შემოკრებილი იყო ათენის მთელი ძალა და ხელისუფლება, ვინაიდან უმთავრესი, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმეები, როგორც საკანონმდებლო საკითხები, ომისა და ზავის შესახებ და სხვ., ან კრებულში უნდა განხილულ-გადაწყვეტილიყო.

[28] სოკრატე ისე ლაპარაკობს, თითქო მხოლოდ ეხლა მიხვდა, თუ რა აზრი აქვს მელეტოსის ბრალდებას, და შემდეგ ამისა ირონიული კილოთი განაგრძობს მსჯელობას.

ანაქსაგორა, საბერძნეთის ფილოსოფიის უძველესი პერიოდის ერთი უშესანიშნავესი წარმომადგენელი, დაიბადა დაახლოებით 500 წელს ქრ. წ. მცირე აზიის (იონიის) ქალაქ კლაძომენაში. ხანგრძლივი მოგზაურობის შემდეგ ის მივიდა ათენში (456 წ.) პერიკლეს ბრწყინვალე მოღვაწეობის დროს. მის მოწაფეთა შორის ასახელებენ ევრიპიდეს, ფუკიდიდეს და პერიკლეს. ანაქსაგორა განსაკუთრებით უკანასკნელთან იყო დაახლოებული. შემდგომ თავისი კოსმოლოგიური მოძღვრებისათვის ანაქსაგორას უღვთოება დააბრალეს, მაგრამ პერიკლეს წყალობით სასჯელს გადარჩა და გადასახლდა მცირე აზიაში ქალ. ლამფსაკოსს, სადაც გარდაიცვალა 428 წელს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე.

ანაქსაგორას მოძღვრებით არსებობს ურიცხვი სიმრავლე ელემენტებისა, რომელთაგან ერთნი, თვისებით ერთსახენი (ერთნაირნი), ერთიმეორეს უერთდებიან, მეორენი კი, თვისებით განსხვავებული, ცალკევდებიან. მსოფლიოს შუაგულში იმყოფება დედამიწა, ჰაერით გარემოცული; ვარსკვლავები - განთვისებული სხეულებია; მთვარე დედამიწასავით დასახლებულია; მზე კი გახურებული ქვის ნამზღვლევა.

ქსენოფონი ადასტურებს, რომ სოკრატე წინააღმდეგი იყო

ანაქსაგორას ამ მოძღვრებისა და არღვევდა მას, მაგრამ მელეტოსი მაინც ამ აზრებს სოკრატეს ახვევს თავს. ალბათ იმიტომ, რომ ანაქსაგორას მიმდევრის არქელაოსის მოწაფედ მიაჩნდა იგი.

[29] საბერძნეთის დრამის და კომედიის მწერლებს ხშირად შეჰქონდათ თავიანთ პიესებში უწინდელ და თანამედროვე ფილოსოფოსთა აზრები - პირველთ მათი განდიდების მიზნით, რაც ჩვეულებად ჰქონდა ევრიპიდეს (აქედან მისი სახელწოდება «ჰო სკენიკოს ფილოსოფოს») თავისი მასწავლებლის ანაქსაგორას მიმართ, უკანასკნელთ კი - მათი გამასხარავების მიზნით, როგორც არისტოფანეს მის მრავალ კომედიაში. ამნაირად ანაქსაგორას ფილოსოფიური აზრების გასაცნობად ათენელისათვის საკმაო იყო შეეძინა ადგილი თეატრში და დასწრებოდა ევრიპიდეს ზოგიერთი დრამის წარმოდგენას. პერიკლეს დროდან თეატრის იჯარადარი ლებულობდნენ ორ ობოლს ერთი ადგილისათვის თეატრში ერთის დღით ან თითო დრახმას სამი დღით (6 ობოლი = 1 დრახმა), ვინაიდგან დრამატული შეჯიბრებანი ჩვეულებრივ სამ დღეს გრძელდებოდა. უღარიბესი მოქალაქენი ლებულობდნენ ფულს თეატრში შესასვლელად, ე. წ. თეორიკონს სახელმწიფო ხაზინიდან.

ეს ადგილი შეიძლება განმარტებულ იქნეს იმ აზრითაც, რომ აქ იგულისხმება არა «ორქესტრა» თეატრში, არამედ «ორქესტრა» წიგნის სავაჭრო ათენის მოედანზედ, სადაც შეიძლებოდა ანაქსაგორას თხზულებათა იაფად ყიდვა (პროფ. ს. ჟებელიოვის აზრით უპირატესობა უკანასკნელ განმარტებას უნდა მიექცეს).

[30] სიტყვების: «ღმერთის» (თეოს) და «დაიმონის» (დაიმონ) მნიშვნელობის შესახებ აღსანიშნავია შემდეგი: ჰომეროსი ღმერთს «თეოსსაც» უწოდებს და «დაიმონსაც» იმ განსხვავებით მხოლოდ, რომ «თეოს» ნიშნავს ღმერთს თავის თავად, საკაცობრიო მსოფლიოზედ დამოუკიდებლად, «დაიმონი» კი - ღმერთს, მისი მიმართებით ადამიანთადმი, რამდენადაც იგი კეთილად ან სავნებლად მოქმედობს მათ ბედზედ. უფრო გვიან გაჩნდა ღვთაებრივ არსებათა განსაკუთრებული კლასი, რომელთაც უწოდებდნენ «დაიმონებს». ჰესიოდე ანსხვავებს ღმერთებს, დაიმონებს და გმირებს. დაიმონებს უწოდებს კეთილმფარველ გენიებს და მათი სახით გულისხმობს ოქროს საუკუნის ადამიანებს,

რომლებიც სააქაო ცხოვრების დასრულების შემდგომ უზილავად მიმოჰქრიან ყოველგან ამქვეყნად, თვალს ადევნებენ სამართალსა და უსამართლობას და მოკვდავთ სიმდიდრეს ანიჭებენ.

სოკრატეს ბრალმდებელნი ხმარობენ სიტყვას «დაიმონურს» (დაიმონია - მრავლ. რიცხ.) ისე, როგორც სხვა ათანელნი და აკუთვნებენ «ღმერთის» (თეოს) მნიშვნელობას, მით უმეტეს, რომ სოკრატეს ზოგიერთ შემთხვევაში «დაიმონის» ნაცვლად ხმარობს «ღმერთს», მაგრამ სიტყვის «დაიმონურის» ასეთი გაგება არ არის სწორი და არ ეთანხმება სოკრატეს გაგებას. ეს სხვათა შორის იქიდანაც ჩანს, რომ «აპოლოგიის» ამ ადგილს სოკრატე სიტყვას «დაიმონური» (მრავლ. რიცხ.) ზედსართავის მნიშვნელობით ხმარობს და ამასთან გულისხმობს სიტყვას «საქმენი», იქ კი, სადაც ეს სიტყვა არსებითი სახელის მნიშვნელობით იხმარება სოკრატეს მიერ, ეს სიტყვა ახალი იყო, როგორც თვით მასში გამოსახული იდეა იყო ახალი. სოკრატეს, რომლის კვლევა-ძიების საგანს ადამიანის სული შეადგენდა, სიტყვით «დაიმონიონ» სურდა გამოესახა არა ღვთაების ობიექტური ყოფნა (არსებობა), არამედ მისი გავლენა ადამიანის სულზედ, ის «ღვთაებრივი» ადამიანში, რაც ერთადერთი წყაროა ყოველი ჭეშმარიტებისა, სათნოებისა და მშვენიერების, მეცნიერების, ხელოვნების თუ პრაქტიკული ცხოვრების დარგში; ამასთანავე მას ნათლად ჰქონდა შეგნებული, რომ ეს «ღვთაებრივი» გამოიკვლია პლატონმა და საფუძვლად დაუდვა თავის იდეათა თეორიას.

[31] თეტიდე - ზღვის დედა-ღმერთი, ტროას ომის უშესანიშნავესი გმირის აქილეუსის დედა და თვით ასული ზღვის ღვთაების ნერეიასი.

[32] იხ. ილიადა XVIII, 79 და შემდ.

[33] სოკრატემ პელოპონესის ომის დროს, როგორც ათენის მოქალაქემ, მონაწილეობა მიიღო რამდენიმე ლაშქრობაში და შესანიშნავი მხნეობა და გულადობა გამოიჩინა. პირველად იგი პოტიდეასთან იბრძოდა 432 წ. ქრ. წ., სადაც მამაცურად აიტანა თრაკიის საშინელი ყინვა და სიკვდილს გადაარჩინა დაჭრილი ალკიბიადე, რომელსაც დაუთმო ჯილდო, მას რომ შესთავაზეს გულადობისათვის.

მეორედ, როცა 424 წ. ქრ. წ. ათენელთა ლაშქარი დელიონთან

ცხვრის ფარასავით გაიფანტა ბეოტიელებთან ბრძოლის შემდეგ. სოკრატე თავითფეხამდე შეიარაღებული ისე მშვიდად და ამაყად განაგრძობდა გზას, თითქოს ათენის ქუჩებში სეირნობდა, იგი თვითონაც გადარჩა და სიკვდილისაგან იხსნა თავისი ამხანაგები.

მესამედ სოკრატე 422 წ. ქრ. წ. ამფიპოლისთან იბრძოდა სპარტელების წინააღმდეგ.

[34] სოლონის მიერ დაარსებული და შემდეგ კლისთენის მიერ განახლებული ათენის ბულე 500 წევრისაგან შედგებოდა, რომელთაც ირჩევდნენ პირველი სამი კლასის (პენტაკოსიო მედიმნოი - ვისი წლიური შემოსავალი 24. 000 დღის სარჩოს უდრიდა, ჰიპპეის - მხედარნი და ძევგიტაი - ვისაც ერთი უღელი ხარი ჰყავდა) მოქალაქენი არა უმრწმეს 30 წლის. ბულეს წევრთა (ბულევტაი) არჩევნები წარმოებდა ფილებში, თითოეული ფილა ირჩევდა 50 კაცს. ბულე განაგებდა სახელმწიფოს პოლიტიკურ და საფინანსო საქმეებს, გარდა ამისა, მასვე ეკუთვნოდა წინასწარ განხილვა (პრობულევმა) თითოეული კანონისა, ვიდრე უკანასკნელი დასამტკიცებლად წარედგინებოდა კრებულს (ეკკლესია). ბულეს კრების ადგილი (ბულევტერიონ) მოედანი იყო. ბულეს მიმდინარე საქმეებს განაგებდა ამა თუ იმ ფილის 50 წევრი, რომელნიც ამ დროს პრიტანების ტიტულს ატარებდნენ და შეადგენდნენ ადმინისტრაციულ კომიტეტს, პრიტანეად წოდებულს. თითოეული პრიტანეა ასრულებდა სამსახურს (პრიტანევეინ) 35 ან 36 დღის განმავლობაში (ნაკიან წელიწადში 38 ან 39). ამის მიხედვით წელიწადიც იყოფოდა 10 ადმინისტრაციულ პერიოდად, რომელთაც აგრეთვე პრიტანეები ეწოდებოდა. პრიტანთა შესაკრებელი ადგილი - პრიტანეიონ ანუ თოლოს - ბულევტერიონის ახლოს იყო. აქ პრიტანები ატარებდნენ მთელ დღეს და თავიანთი მდივნებითურთ (გრამმატეის) სადილობდნენ სახელმწიფოს ხარჯზე, პრიტანები თავიანთი წრიდან ყოველ დღე წილის ყრით ირჩევდნენ ეპისტატეს, რომელსაც შეიძლებოდა ათენის რესპუბლიკის პრეზიდენტი ეწოდოს. ეპისტატე ერთი დღის განმავლობაში კომიტეტის ყველა საქმეს განაგებდა, ბულესა და კრებულის სხდომებს თავმჯდომარეობდა, მას ებარა სახელმწიფოს ბეჭედი და გასაღებნი აკროპოლისის ტაძართა, სადაც მოთავსებული იყო სახელმწიფოს დავთარხანა და ხაზინა. ეპისტატეს უფლება ჰქონდა კენჭი ეყარა (ეპიხეიროტონიან დიდონაი,

ეპიფსეფიძეინ) წინადადებათა და კანონ-პროექტებისათვის, მაგრამ მასვე ჰქონდა უფლება და შეეძლო არ ეყარა კენჭი ისეთი წინადადებისათვის, რომელიც უსამართლოდ და კონსტიტუციის საწინააღმდეგოდ მიაჩნდა. სოკრატეს სწორედ ასე მოიქცა ხსენებულ შემთხვევაში.

[35] სოკრატე ეკუთვნოდა ალოპეკეს დემს ანტიოქიის ფილისას. დემი ნიშნავს ოლქს ანუ უბანს, ფილა კი გვარს ანუ ტომს. სპარიას შეადგენს სამი ფილა, ათენას თავდაპირველად 4, კლიეთნის შემდეგ კი 10: თითოეული ფილა დაყოფილი იყო რამდენიმე უმცირეს ოლქად ანუ დემად. სტრაბონით დემთა რიცხვი 174 უდრიდა. ათი ფილის სახელწოდება ძველ გმირთა სახელებისაგან წარმოსდგებოდა: ერებთეს, ეგეოსის, პანდიონის, ლენტის, აკამანტის, ოინეის, კეკროპის, ჰიპოთოონტის, ეანტის და ანტიოქის.

[36] 406 წელს ქრ. წ. ათენელთა ფლოტმა არგინუსის კუნძულებთან, ლესბოსის მახლობლად, დაამარცხა ლაკედომონელნი. ბრძოლის შემდეგ ამოვარდა ქარიშხალი და სტრატეგოსებმა ველარ მოახერხეს დამსხვრეული ხომალდების გადარჩენა და დახოცილთა დასაფლავება. ამის გამო ისინი სამართალში იქნენ მიცემულნი. დემაგოგების მიერ აღელვებულმა ხალხმა მოითხოვა სტრატეგოსების გასამართლება და სიკვდილით დასჯა. სტრატეგოსების გასამართლება წილად ხვდა ანტიოქიის ფილას, რომელსაც ეკუთვნოდა სოკრატე. უკანასკნელი, როგორც ბულეს წევრი, წინააღუდგა ხალხის ასეთს უკანონო მოთხოვნილებას და მოითხოვა კანონის თანახმად სტრატეგოსების ცალ-ცალკე გასამართლება, მაგრამ სოკრატეს პროტესტმა არ გასჭრა და სტრატეგოსები დასჯილ იქნენ სიკვდილით. შემდგომ, ათენელთ მოინანიეს ეს თავიანთი უკანონი განაჩენი და პასუხისგებაში მისცეს ზოგიერთი ბრალმდებელთაგანი.

[37] ეგოსპოტამოსის ბრძოლის შემდეგ ათენში (404 წელს ქრ.წ.) დემოკრატიული მმართველობის ნაცვლად დამყარდა ოლიგარქია და ხელისუფლება ჩაბარდა არისტოკრატიის 30 წევრს, რომელნიც ცნობილნი შეიქნენ «ოცდაათი ტირანის» სახელწოდებით. მათი მმართველობა სასტიკი იყო: სიკვდილადი სასჯელით, ქონების ჩამორთმევით, უფლებათა აყრით და, დასასრულ, დემოკრატიის მომხრეთა ათენიდან გაძევებით ტირანები ცდილობდნენ დაემყარებინათ თავიანთი

ბატონობა. თოლოსი (ანუ სკიადი), მრგვალი გუმბათიანი შენობა ქვით დახურული, მოთავსებული იყო ათენის აგორაზე (საბაზრო ადგილი) და წარმოადგენდა საგანმგებლო და აგრეთვე სასოფლო დარბაზს მორიგე პრიტანებისათვის. ლეონტი სალამინელი, მდიდარი და ქველი მოქალაქე ათენისა, ნებაყოფლობით გაშორდა ათენს და წავიდა სამშობლოში (სალამინზედ), რათა არ გამოეწვია ტირანების მხრივ შური და სიხარბე და მათი ანგარების მსხვერპლი არ გამხდარიყო. ტირანებმა ის ძალით დააბრუნეს ათენს და მოაკვდინეს.

[38] თოლოსი - შენობა ათენში, სადაც სახელმწიფო ხარჯზე უმასპინძლდებიან თანამდებობის პირთ.

[39] ტირანების ბატონობა გაგრძელდა 8 თვემდის.

[40] სოკრატე აქ გულისხმობს უმთავრესად ალკიბიადეს და კრიტიას, რომელთაგან პირველმა ბევრი ზიანი შეამთხვია სამშობლოს და მეორე კი «ოცდაათთა» რიცხვს ეკუთვნოდა. ახალგაზრდობაში ორივე ებრძოდა სოკრატეს და ამ გარემოებამ საბაბი მისცა სოკრატეს მტრებს ბრალი დაედოთ მისთვის, თითქოს მან ისინი გარყვნა.

[41] სოკრატე გადაკვრით ლაპარაკობს სოფისტების ანგარიშების შესახებ.

[42] ღვთის ნებას ძველი ბერძნები, დამოუკიდებლად წინასწართხრობისა და სიზმრებისა, გებულობდნენ აგრეთვე სხვადასხვა ნიშნებით მსხვერპლის შეწირვისას (როგორ ენთო ცეცხლი სამსხვერპლოზედ, მაღლა ადიოდა კვამლი თუ მიწას ეფინებოდა) და განსაკუთრებით კი ცხოველთა შიგნეულობის მდგომარეობის მიხედვით (ღვიძლი, ნაღველი, ელენთა, გული, ფილტვი).

[43] აღსანიშნავია, რომ ოფიციალურ სიტყვაში მოქალაქის სახელსა და მამის სახელს ყოველთვის ემატებოდა სახელწოდება დემისა, რომელსაც ის ეკუთვნოდა. კრიტონი, როგორც სოკრატე, ეკუთვნოდა ალოპეკეს დემს ანტიოქის ფილისას, ლისანია, «სოკრატელის» ესქინეს მამა - სფეტის დემს აკამანტის ფილისას, ანტიფონი კი - კეფისის დემს. უკანასკნელის პიროვნება გამოურკვეველია და იგი უნდა განირჩეოდეს სახელგანთქმული მოღვაწისა და ორატორის ანტიფონისაგან, რომელიც რამნენტის დემს ეკუთვნოდა. თეაგისათვის მიძღვნილია პლატონის ერთ-ერთი დიალოგი.

ადიმანტე ალბათ ძმაა პლატონისა, «სახელმწიფოში» მოხსენებული. პლატონი თვით ავტორია. აპოლოდორე - სოკრატეს უგულმოდგინესი პატივისმცემელი - მოხსენებულია «ფედონში». სოკრატეს დანარჩენ მოწაფეთა და მიმდევართა შესახებ ცნობები არ მოიპოვება.

[44] თანახმად ათენური პროცესის წესებისა, ბრალმდებელს უფლება არ ჰქონდა დამცველისათვის სიტყვა გაეწყვეტინებინა. სოკრატე მზადაა დაუთმოს მელეტოსს ნაწილი იმ დროისა, რომელიც მას მიცემული აქვს სიტყვის წარმოსათქმელად.

[45] ბრალდებულთ ჩვეულებრივ მოჰყავდათ სამსჯავროში ცოლები, შვილები და სხვა ნათესავები, რათა მსაჯულებისათვის გული მოეღბოთ და თავი შეეწყალებინათ.

[46] ოდისეა, XIX, 163; პენელოპემ ვერ იცნო დაბრუნებული ოდისე და სთხოვს მას უთხრას სადაობის ამბავი და დასძენს: შენ ხომ მუხისაგან ანდა კლდისაგან არ ხარ შექმნილიო.

[47] სახელდობრ ლამპროკე, სოფრონიკე და მენექსენე, აქ ჭაბუკად და «ფედონში» კი მოწიფულად (მეგას) მოხსენებული. ლამპროკე უფროსი იყო, სოფრონიკე და მენექსენე «ფედონში» იწოდებიან «პატარებად» (სმიკროი).

[48] ე. ი. თ ასეთი ადამიანიც შეეცდება თავი შეაბრალოს მსაჯულებს უმართებულო საშუალებით.

[49] მსაჯულის ფიცის ფორმულა დემოსთენის მოწმობით ასეთი იყო: «მე ხმას მივცემ კანონებისა და ათენის ერის და ხუთასთა საბჭოს დადგენილებათა თანახმად... და მოვუსმენ ბრალმდებელსა და დამცველს ორსავე ერთნაირად». პოლიდეკოსის მოწმობით კი ეს ფორმულა ასეთი იყო: «ხმას მივცემ კანონის თანახმად, რის შესახებაც კანონი არის, და უსამართლიანესი მსჯელობისამებრ, თუ რომ კანონი არ არის».

[50] აქ თავდება სოკრატეს სასარჩლო სიტყვა, რომელის მოსმენის შემდეგ მსაჯულებს უნდა გამოეთქვათ თავიანთი აზრი ბრალდებულის ბრალეულობის ან უბრალოების შესახებ. განაჩენის დადგენა წარმოებდა ფარული კენჭისყრით, ხმების უმეტესობით და ნაირნაირად შეღებილი კენჭებით კენჭისყრის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ხმების უმეტესობით სოკრატე ცნობილია დამნაშავედ.

[51] ათენური სამსჯავრო პროცესი ორნაირი იყო: 1. თუ ბრალდებულის დანაშაული სისხლის სამართლის კოდექსის ერთ-ერთ მუხლში იყო გათვალისწინებული, სასჯელიც ამ მუხლის მიხედვით ინიშნებოდა; 2. თუ ბრალდებულის დანაშაულისათვის არ შეიძლებოდა კოდექსის განსაზღვრული მუხლის შერჩევა, განაჩენს ადგენდა თვით სამსჯავრო. ამ შემთხვევაში ბრალდებულს უფლება ეძლეოდა აერჩია მსჯავრდებულისათვის სასჯელი; მეორე მხრივ, კანონი უკანასკნელსაც აძლევდა უფლებას თვით დაენიშნა თავისი დანაშაულის შესაფერი სასჯელი. ვინაიდგან სოკრატეს პროცესი ამ მეორე გვარიის იყო, მას ნება მიეცა თვით აერჩია სასჯელი, რომელსაც თავისთვის ღირსეულად მიიჩნევდა. ეს შეადგენს «აპოლოგიის» შემდგომი მეორე ნაწილის საგანს.

[52].ცნობილია, რომ ნაფიცთა სამსჯავროში სოკრატეს საქმეზედ 500 (ნამდვილად 501) წევრი მონაწილეობდა, ასე რომ სოკრატე გამტყუნებული იქნა 60 ხმის უმეტესობით, ე. ი. 280 ხმის უმცირესობით 220 ხმის წინააღმდეგ. ხმათა თანასწორობა ბრალდებულს ამართლებდა.

[53] ბრალმდებელი, თუ არ მიიღებდა ხმათა ხუთის თავს, ვალდებული იყო გადაეხადა ათასი დრახმა და გარდა ამისა სამუდამოდ ჰკარგავდა უფლებას საჩივრების აღძვრისას და ბრალმდებლად გამოსვლისას. ვინაიდგან 500 მსაჯულში მხოლოდ 280-მა მისცა ხმა სოკრატეს წინააღმდეგ, სოკრატეს აზრით, სამს ბრალმდებელში თითოეულზე მოდიოდა ამ რიცხვის მხოლოდ მესამედი (ე. ი. 93 ხმა); მაშასადამე, მარტო მელეტოსი რომ გამოსულიყო ბრალმდებლად, ის ვერ მიიღებდა ხმათა მთელი რიცხვის მეხუთედს (ე. ი. 100 ხმას).

[54] ე. ი. გონიერი მოტივით, შეგნებულად.

[55] სტრატეგობა უმაღლესი თანამდებობა იყო ათენში.

[56] შეთქმულობა და აჯანყება პარტიათა ბრძოლის ნიადაგზე ხშირი მოვლენა იყო სოკრატეს დროს.

[57] «მოკეთე» ანუ «კეთილისმყოფელი» საპატიო ტიტული იყო, რომელთაც ბერძნები აჯილდოებდნენ იმას, ვინც განსაკუთრებულ სამსახურს გაუწევდა სახელმწიფოს.

[58] ეს ძველი პრიტანეა ანუ უკეთ პრიტანეიონი განსხვავდებოდა ზემოთხსენებული (შენ. 34) ახალ პრიტანეასა

ანუ თოლოსისაგან. პრიტანეიონი იყო მთავარი სამმართველო ანუ სათემო შენობა საბერძნეთის ქალაქებში, სადაც მოთავსებული იყო სახელმწიფო კერა მუდმივი ცეცხლით. ეს კერა წარმოადგენდა სახელმწიფოებრივი ერთობის სიმბოლოსა და ცენტრს, და ამიტომ სამშობლოდან გადასახლებულ კოლონისტებს ჩვეულებრივ პრიტანეიონიდან მიჰქონდათ ცეცხლი ნიშნად მეტროპოლიასთან ნათესაური კავშირის განუწყვეტლობისა. ათენში პრიტანეიონი, მოთავსებული აკროპოლის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, თავდაპირველად მმართველობის მთავარ რეზიდენციას წარმოადგენდა აგრეთვე, შემდგომ კი იქ სადილობდნენ სახელმწიფოს ხარჯზედ პრიტანები, დამსახურებული მოქალაქენი (რომელთაც ეს პატივი ენიჭებოდათ ზოგჯერ სიკვდილამდე), ელევსინის საიდუმლოებათა ქურუმნი, წინასწარმეტყველნი, საზოგადოებრივს ასპარეზობაში გამარჯვებულნი, უცხოეთის ელჩნი და სტუმარნი. მოქალაქეთ ეს უდიდესი პატივი ენიჭებოდათ როგორც საკუთარ მათი დამსახურებისათვის სახელმწიფოს წინაშე, აგრეთვე წინაპართა დამსახურებისათვის, მაგალითად, ტირანოკტონების ანუ ტირანთა მკვლელების, ჰარმოდოსის და არისტოგიტონის შთამომავალთ საშვილიშვილოდ ჰქონდათ მინიჭებული ეს უფლება.

[59] საბერძნეთის დღესასწაულთა შორის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ოლიმპიის ასპარეზობას, რომელიც უპირატესად წარმოადგენდა გიმნასტიკურ შეჯიბრებას სტადიონზედ (აგონეს გიმნიკოი) და ნავარდობა ანუ დოდი ჰიპოდრომზედ (გონეს ჰიპპიკოი), უკანასკნელი წარმოებდა ორ ან ოთხ ცხენიანი ეტლებით და ცხენ-და-ცხენ, სარბენი ცხენით. დოლში მონაწილეობდნენ მხოლოდ უმდიდრესი მოქალაქენი, ვინაიდან მხოლოდ მათ შეეძლოთ ძვირფასი ცხენების ყოლა საასპარეზოდ. გამარჯვებულს ჯერ იქვე, ოლიმპიაში, მსაჯულთა გადაწყვეტილებით, ზეთის ხილის გვირგვინით აგვირგვინებდნენ და შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებისას მაღლიერი თემი ასაჩუქრებდა ფულით და ათავისუფლებდა სახელმწიფოებრივი ბეგარისაგან, თეატრში საპატიო ადგილს აძლევდა და საზოგადოებრივ ადგილზედ ძეგლს უდგამდა. ათენში კი გარდა ამისა სიკვდილამდის არჩენდნენ პრიტანეიონში.

[60] მაგ. ლაკედემონელებს, რომელთა სახელმწიფოებრივი

წესწყობილება და ყოფა-ცხოვრება სოკრატესაც მოსწონდა და პლატონსაც.

[61] იხ. 11 განმარტება.

[62] «თერთმეტის კოლეგია» შედგებოდა 10 წევრისაგან, რომელთაც ირჩევდა თითო-თითოს თითოეული ფილა წელიწდეულად, და ერთი მდივნისაგან. კოლეგიას დავალებული ჰქონდა საწყობილეთა მეთვალყურეობა და სასამართლოს განაჩენთა აღსრულება, რისთვისაც მსჯავრდებული დამნაშავენი გადაეცემოდნენ ხოლმე მათ დასასჯელად; მათვე განკარგულებაში იყვნენ საწყობილეთა დარაჯნი და ჯალათნი. გარდა ამისა, კოლეგიის წევრნი განაგებდნენ ქონებათა კონფისკაციის საქმეს სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად და თავმჯდომარეობდნენ სასამართლოში კონფისკაციის შესახებ აღძრულ სადავო საქმეების განხილვისას. მათ ხელშივე იყო იმ საქმეთა წარმოება, სადაც დანაშაული აშკარად იყო დამტკიცებული ან დამნაშავე გატეხილი.

[63] ვერცხლის მინა ფრიად უმნიშვნელო თანხა (1/60 ტალანტი) იყო იმ თანხებთან შედარებით, რომელთა გადახდა მიუსაჯა სასამართლომ, მაგ., მილტიადს (50 ტალანტი), ტიმოთეს (100 ტალანტი), პერიკლეს და სხვ...

[64] თავდებობა მსჯავრდებულს პატიმრობისაგან ათავისუფლებდა.

აქ იწყება მეორე და უკანასკნელი კენჭისყრა. მსაჯულნი სწყვეტენ საკითხს - მიიღონ ის სასჯელი, რომელიც აირჩია სოკრატემ, თუ ის, რომელსაც თხოულობენ ბრალმდებელნი, თუ სწორია ლაერტიოს დიოგენის მოწმობა, რომ ამ კენჭისყრის დროს მოწინააღმდეგეთა რიცხვმა წინანდელთან შედარებით 80-ით იმატა.

[65] იგულისხმება დრო, რომელიც დარჩენია სოკრატეს სიკვდილამდის.

[66] ე. ი. განაჩენის დადგენამდის.

[67] ძველებს სწამდათ, რომ ადამიანს სიკვდილის ჟამს წინასწარმეტყველების ნიჭი ეძლეოდა.

[68] ე. ი. კოლეგია თერთმეტთა, რომელთაც სოკრატესათვის

ბინა უნდა მოემზადებინათ საპრობილეში.

[69] სულთა გადასახლების მოძღვრება ძველ თქმულებებზედ იყო დამყარებული, რომელთა სათავე ჰომეროსთან და ჰესიპდესთან არის დაკავშირებული; განსაკუთრებით განავითარა იგი პითაგორელთა სკოლამ.

[70] ე. ი. სპარსეთის მეფე, როგორც ნიმუში ამქვეყნიური ბედნიერებისა და ძლიერებისა.

[71] მინოსი იყო ევროპესა და ზევსის ძე, კრეტელთა ბრძენი მეფე და კანონმდებელი; რადამანტე, მინოსის ძმა, ქებული იყო პოეტების მიერ კეთილგონიერებისა და სამართლიანობისათვის; ეაკოსი, ზევსისა და ეგინას ძე, ეგინის მეფე, პელეოსის მამა და აქილევსის პაპა, ითვლებოდა უსათნოეს ადამიანად ბერძენთა შორის; ტრიპტოლემოსი, ელევსინის მეფე, ატიკის გმირი, რომელმაც შეასწავლა ათენელთ მიწათმოქმედება, მისცა ელევსინელთ ბრძნული კანონები, დააარსა ელევსინის საიდუმლოებანი, გაღმერთებული იყო ძველების მიერ და დანიშნული ქვესკნელის ერთ-ერთ მთავარ მსაჯულად.

[72] ე. ი. უძველეს პოეტებთან - ბერძენი ეპიკოსები. ამათგან ორფეოსი და მუზეოსი არიან მითიური მგოსნები - წინამორბედნი ჰომეროსის წინადროინდელი პერიოდისა; პირველი თრაკიიდან, მეორე ატიკიდან, ჰესიოდე კი, შესანიშნავი პოეტი, ბეოტიის ასკრიდან, ცხოვრობდა 800-იან წლებში ქრ. წ., ავტორი სამი პოემისა: «თეოგონია», «საქმენი და დღენი» და «ჰერკულესის ფარი».

[73] პალამედე - ევბეის მეფის ძე, ტროას ომის გმირი, უსამართლოდ მოკლული ბერძენთა მხედრების მიერ ოდისევსის ინტრიგების გამო, რომელმაც მოღალატეობა დასწამა.

[74] ეანტე, ტელამონის ძე, სალამინის გმირი, აქილევსის შემდეგ უმამაცესი ბერძენთა შორის ტროას ომში; როცა აქილევსის სიკვდილის შემდეგ უკანასკნელის საჭურველი ერგო ოდისევსს და არა მას. ამით შეურაცხყოფილს ჰკუა შეერყა და თავი მოიკლა.

[75] ე. ი. აგამემნონი.

[76] სიზიფოსი, ზღაპრული მეფე კორინთისა, ეოლისძე, ვერაგობისა და ანგარებისათვის დასჯილი იყო ქვესკნელში იმით, რომ მუდამ უნდა ეგორებინა მთაზე ვეებერთელა კლდე.

[77] ბერძნებმა არ იცოდნენ დროის დაყოფა საათებად და მას საზღვრავდნენ ცისკრისა და მზის მიხედულებით, ასხვავებდნენ შუადღესა და ნაშუადღევს, ღამეს კი ჰყოფდნენ სამ ნაწილად ანუ სამხედრო წესისამებრ სამ დარაჯობად. გარდა ამისა დროის მიახლოებით განსაზღვრისათვის ხმარობდნენ საყოველღეოს სიტყვებს: როცა მოედანი გაჭედულია ხალხით, როცა ინთება ლამპრები და სხვ.

[78] კრეტას მეფე მინოსი გაურისხდა ათენელებს, რომელთაც მოუკლეს მას ვაჟი ანდროგე, და შურისძიებით აღძრულმა მან ალყა შემოარტყა ათენს. ილაჯგაწყვეტილი ათენელნი შეურიგდნენ მინოსს პირობით, რომ ყოველ რვა წელიწადში მათ უნდა ეგზავნათ ხოლმე კრეტაზედ მსხვერპლად მინოტავრისათვის შვიდი ქალი და შვიდი ვაჟი. ათენელებმა ორგზის გაგზავნეს ეს მსხვერპლი. მესამეჯერ კი სამსხვერპლოდ განწირულ თოთხმეტ ახალგაზრდას გაჰყვა მეფის წული თეზევსი, რომელმაც მინოტავრი მოჰკლა და სამშობლო სისხლოვანი ხარკისაგან იხსნა. თეზევსს რომ ჰგზავნიდნენ კრეტაზედ, ათენელებმა აღთქმა დასდეს, თუ თეზევსი გაიმარჯვებდა, წელიწდეულად ეგზავნათ ე. წ. თეორია ანუ საზეიმო დესპანობა აპოლონის ტაძარში დელოსზედ და მას შემდეგ ათენში არსებობდა ასეთი ადათი: მთელი იმ ხნის განმავლობაში, ამ დესპანობის გამზადებას რომ შეუდგებოდნენ, სახელმწიფო «წმინდა» უნდა ყოფილიყო და არ შეიძლებოდა ვინმე დასჯილიყო სიკვდილით იმ დრომდე, ვიდრე ხომალდი არ მიაღწევდა დელოსს და არ დაბრუნდებოდა ათენს. მოხდებოდა, რომ ამასობაში ბევრი დრო გაივლიდა, თუ მოგზაურებს ქარიშხალი მოუსწრებდა. დასაწყისად ამ საზეიმო დესპანობისა ითვლებოდა ის მომენტი, როცა აპოლონის ქურუმი ხომალდის ბოლოს გვირგვინით შეამკობდა. დესპანების გამგზავრება მოხდა სწორედ სოკრატეს პროცესის წინა დღით, და აი ამ მიზეზით სოკრატემ დიდხანს დაჰყო საპყრობილეში, სახელდობრ პროცესის დასაწყისიდან გარდაცვალებამდე (იხ. პლატონის «ფედონი», 1).

[79] სუნიონი კონცხია ატიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, სადაც აგებული იყო ათენის სახელგანთქმული ტაძარი და სადაც

უნდა გამოევლო დელოსიდან მომავალ ზომალდს.

[80] საპყრობილეთა ზედამხედველობა-მეთვალყურეობა და აგრეთვე მსჯავრდებულთა სიკვდილით დასჯა მინდობილი ჰქონდა განსაკუთრებულ პირთ, რომელთაც წელიწდეულად კენჭისყრით ირჩევდნენ.

[81] სოკრატეს აქ მხედველობაში აქვს მოახლოებული გარდასვლა სხვა უკეთეს სამყოფელში, და იგონებს აქილევსის სიტყვებს, რომელმაც გამოუცხადა ოდისევსს, რომ აგამემნონის მიერ შეურაცხყოფილს მას განზრახული აქვს ფთიაში, თავის სამშობლოში, დაბრუნება, სადაც იმედი აქვს მესამე დღეს მივიდეს (ილიადა, IX, სტრ. 163 და შემდეგი).

[82] თავდაპირველად სიკოფანტები იმათ ეწოდებოდა, ვინც აბეზღებდა სოლონის მიერ გასაზიდავად აღკრძალულ ნაყოფთა, და მათ რიცხვში ლელვის (სიკა ფაინონტეს) ატიკიდან გამზიდველთ; შემდეგ ამ სახელწოდებით დადალულნი იყვნენ ის დაქრთამული მაბეზღარნი, საჯაროდ გამოსული ცილისმწამებელნი, რომელნიც დავაქრობდნენ, ეჩრებოდნენ საქმეებში, ჰსთხზავდნენ პროცესებს პირადი ნივთიერი სარგებლობისათვის და აშინებდნენ ხალხს სამსჯავროთი, რათა ამ ხერხით გასამცლელთ წაეგლიჯათ ან ბრალდებულის თუ მსჯავრდებულის ქონების ნაწილი ხელთ ეგდოთ, და ამრიგად პატივმოყვარენი და მეშუღლენი ხშირად მათ იარაღად ჰხმარობდნენ. სიკოფანტების ასეთი ბინძური ხელობა საყოველთაოდ საზიზღრად იყო მიჩნეული, ვინაიდან ისინი კერძო პირთაც და სახელმწიფოსაც ფრიად ჰვნებდნენ. არისტოკრატი-ოლიგარქები, რომელნიც ვერ შერიგებოდნენ ხალხის მონაწილეობას მმართველობაში, სიკოფანტს უწოდებდნენ ყველას, ვინც სახელმწიფო დანაშაულს ვინმეს დააბრალებდა.

[83] სიმია და კებეტი თებელნი იყვნენ, ფილოლა პითაგორელის მოწაფენი.

[84] ბრალდებულს, თუ მას გამართლების იმედი არა ჰქონდა, კანონი გაქცევის უფლებას აძლევდა; გარდა ამისა შესაძლებელი იყო მოდავეთა მორიგება, როგორც სამსჯავროში საქმის აღძვრამდე, ისე აღძვრის შემდეგაც.

[85] კრიტონი ფიქრობს, რომ სოკრატეს შეეძლო და იგი ვალდებულიც იყო სხვანაირად დაეცვა თავი სამსჯავროს

წინაშე. მართლაც, შეუძლებელია მოიძებნოს მეორე მაგალითი, რომ ბრალდებულისათვის მიეცათ ნება ისეთი სიტყვის წარმოთქმისა, როგორც სოკრატემ ათენის ნაფიც მსაჯულთა სამსჯავროს წინაშე წარმოსთქვა: ეს დაცვა კი არ იყო, არამედ ბრალდება და დარიგება მსაჯულთა მიმართ (იხ. პლატონი - სოკრატეს აპოლოგია).

[86] ახალგაზრდა ბერძნებს გიმნასტიკას ასწავლიდნენ განსაკუთრებული მასწავლებლები (გიმნასტარი), მათი უახლოესი თანაშემწენი (პაიდოტრიბაი) და მკურნალები (იატროი). ამათში პირველნი გიმნასტიკურ ვარჯიშობას ხელმძღვანელობდნენ და სხეულის გამშვენიერებისა და გაღონიერებისათვის ჰზრუნავდნენ; უკანასკნელნი კი, როგორც სამკურნალო მეცნიერების მცოდნენი, მოვარჯიშეებს ფრაზებს უნიშნავდნენ (დიაიტეტიკე). შესაძლებელი იყო ორივე ფუნქციის ერთს პიროვნებაში შეერთებაც.

[87].ათენში იმ კანონის დამცველად, რომლის გაუქმებას ვინმე მოითხოვდა, ინიშნებოდა განსაკუთრებული ადვოკატი (რიტორი).

[88] სოკრატეს დიალექტიკის ჩვეულებრივი მეთოდი.

[89] სამუშო აღზრდა ანუ განათლება - განათლება, რომელსაც მუზები მფარველობენ, ე. ი. სულიერი აღზრდა-განათლება წინააღმდეგ გიმნასტიკური - ფიზიკური - აღზრდისა.

[90] ძველი ატიკური კანონით ათენელი ჭაბუკი, როცა მას თვრამეტი წელი შეუსრულდებოდა, მოწიფულად და სრულწლოვანად მხოლოდ განსაკუთრებული გამოცდის შემდეგ ითვლებოდა (დოკიმასია ეის ანდრას). ეს გამოცდა აძლევდა მას საზოგადოებრივი სამსახურისა და წარჩინების უფლებას და იმაში მდგომარეობდა, რომ არკვევდნენ მის შთამომავლობასა და გვარტომობის კანონიერებას და აგრეთვე იკვლევდნენ მის ცოდნას სახელმწიფო განრიგებათა და საერთოდ მის ავკარგიანობას. ჭაბუკნი, რომელნიც მოიხდიდნენ ამ «მოწიფულობის გამოცდას» (დოკიმასტენტეს), ჩაიწერებოდნენ ე. წ. ლექსიარხის ნუსხაში (ლექსიარხიკონ გრამმატეიონ).

[91] იგულისხმება სახალხო დღესასწაულები, სახელდობრ ოლიმპიის, ნემეის, ისთმოსის და პითიას ასპარეზობა. თეორია ნიშნავს ა) დღესასწაულს, ბ) აგრეთვე დესპანობას, რომელსაც

საბერძნეთის სახელმწიფოწი ოლიმპიის, ისთმოსის, ნემეის და პითიის ასპარეზობაზედ დასასწრებლად ჰგზავნიდნენ ხოლმე და გ) საღვთო დესპანობას, რომელიც ათენელთაგან დელოსზედ იგზავნებოდა ხოლმე (იხ. განმარტება 2).

[92] სოკრატეს არა თუ არაოდეს არ უმოგზაურია, არამედ ქალაქიდანაც კი თითქმის არაოდეს არ გასულა (პლატონის მოწმობა).

[93] თებეს და მეგარას სახელმწიფოებრივი წესწყობილება ზომიერ ოლიგარქიული იყო. ორივე ეს ქალაქი არისტოკრატიულ სპარტას თანაუგრძნობდა და ემხრობოდა.

[94] თესალიის დიდებულნი განთქმულნი იყვნენ თავიანთი სიმდიდრით და სტუმართმოყვარეობით და აგრეთვე ბედოვლათობით და თავდაუჭერლობით.

[95] კორიბანტები (კორიბანტეს) ფრიგიის ქალ-ღმერთს კიბელეს ჭურუმნი და მზლებელნი იყვნენ. ამ ღმერთისათვის მოწყობილ ორგიების დროს იმართებოდა ველური როკვა და განგაშიანი ძნობა წინწილთა, ბობლანთა, ბუკთა და განსაკუთრებით ფრიგიული სალამურისა (ავლოს), რომლის გულმომწყვლელი ხმა ისე აგზნებდა და არეტიანებდა ბორგნეულ კორიბანტებს, რომ შეწყდომის შემდგომაც ჭურუმთა ყურებში კიდევ დიდხანს გასწიოდა. სალამურის ხმის ასეთს დამარეტიანებელ მოქმედებას ადარებს სოკრატე იმ გავლენას, რომელიც მოახდინა მასზედ კანონების სიტყვებმა.